

ЕКОНОМИСТЪ

СПИСАНИЕ ЗА ОБЩОСТОПАНСКИ, ЧАСТНО
СТОПАНСКИ И СЧЕТОВОДНИ ВЪПРОСИ

ГЛАВЕНЪ РЕДАКТОРЪ: ПРОФ. СТАНЧО ЧОЛАКОВЪ
РЕДАКТОРИ: ПРОФ. БОЙЧО БОИЧЕВЪ

ГОДИНА V

1943

КНИГА 4

СЪДЪРЖАНИЕ НА ЧЕТВЪРТА КНИГА

I. СТАТИИ

	стр.
Проф. Станчо Чолаковъ — Финансиране на държавата при изключителни нужди	209
Никола Агънски — Българинътъ въ Югоизтока	218
Проф. Н. В. Долински — Умиранията у насъ и тѣхнитъ причини	228
Полъ Антоанъ — Финансовото положение на Франция презъ	
1942—43 год.	246
Райко Ошановъ — Сжщностъ и организация на новитъ стопански	
камари.	251
Златко Ст. Везировъ — Чуждитъ срѣдства въ българскитъ земеделски кредитни кооперации и популярнитъ банки	260
Д-ръ Андре Жираръ — Правото и френския езикъ	267

II. ВЪТРЕШЕНЪ СТОПАНСКИ ПРЕГЛЕДЪ

Мяжнотин при нормировка на ценитъ — Т.	277
История на желѣзарския запаятъ въ Самоковъ до Балканската война — Христо Ян. Мановъ.	279
Цани Гинчевъ като стопански писателъ — Димо Миневъ	283

III. ВЪНШЕНЪ СТОПАНСКИ ПРЕГЛЕДЪ

Духовнитъ основи на завосвателнитъ войни — Т.	285
Разсждения върху следвоенния пазаръ	287
Външната търговия на Унгария презъ 1943 год.	287
Производството на памукъ на Балканитъ	288

IV. ПОЛУЧЕНИ КНИГИ

Димо Миневъ — Градъ Лѣсковецъ. Минало, сегашно състояние и дейци. Издава читалище „Напредъкъ“ въ гр. Лѣсковецъ. Варна 1944 год., 358 стр. цена 130 лв.	288
--	-----

*

УСЛОВИЯ ЗА СЪТРУДНИЧЕСТВО. Въ списанието се помѣстватъ работи не по-дълги отъ 16 страници (въ двуколоннитъ отдѣли до 4 страници). Помѣстениитъ статии се хоноруватъ. Хонораритъ се опредѣлятъ отъ Редакционния комитетъ и се изплащатъ на авторитъ единъ мѣсець следъ излизането на всѣка книга.

АБОНАМЕНТИ. Списанието излиза тримесечно. Годишниятъ абонаментъ е 200 лева, платимъ наведнажъ. Почетенъ абонаментъ 1000 лева.

Рекламации за неполучени книги се приематъ до излизането на следващата книга.

Адресъ на редакцията и администрацията:
Сп. „Економистъ“, Варна, телефони: 22-65, 29-89, 29-45.
Пощенска чекова с/ка 4444, Варна.

ЕКОНОМИСТЪ

СПИСАНИЕ ЗА ОБЩОСТОПАНСКИ, ЧАСТНО
СТОПАНСКИ И СЧЕТОВОДНИ ВЪПРОСИ

Финансиране на държавата при изключителни нужди

отъ
ПРОФ. СТАНЧО ЧОЛАКОВЪ

I.

Голѣмнитѣ военни разходи, отъ една страна, и активната дейность на държавата за подобрене на стопанската конюнктура и съ това за намаляване на безработицата още следъ миналата свѣтвна война, отъ друга страна, бѣха и сѣ причина за едно по-голѣмо напрежение на цѣлата приходна система на държавата. Това изключително напрежение става главно по пѣтя на следнитѣ три вида приходоизточници: първо, чрезъ данѣцитѣ; второ, чрезъ заемитѣ; трето, чрезъ изнуцане на повече пари въ обръщение. Приходитѣ отъ берии, отъ приноси, отъ държавни стопански предприятия и други приходи не взематъ нѣкакво сѣщественно участие въ едно изключително фискално напрежение, защото сѣ свързани съ вида и размѣритѣ на съответнитѣ държавни услуги. Берията не може да бжде повишавана по желание, защото ще противоречи на идеята за конкретнитѣ обществени услуги: приносътъ не може да надхвърля стойността на причиненитѣ стопански облаги при съответнитѣ публично-правни действия и ценитѣ на предлаганитѣ отъ държавнитѣ стопанства блага не могатъ да надхвърлятъ срѣдното ниво на пазарнитѣ цени.

Въ различни времена, при различна стопанска и политическа обстановка, както и при различнитѣ стопанско-идеологически схващания, е даванъ различенъ отговоръ на въпроса за възможноститѣ за фискалното напрежение. Нѣкога се е смѣтало, че данѣцитѣ не трѣбва да надхвърлятъ стойността на услугитѣ, извършвани отъ държавата; смѣтало се е, че принудителнитѣ заеми сѣ едно противостопанско явление или че паричното обръщение ще се диктува отъ размѣнитѣ нужди и действия на хората и ако надхвърли тѣзи нужди и действия, изправя ни предъ катастрофа. Днесъ е друго. Днесъ се смѣта, че данѣцитѣ могатъ да бждатъ и повече отъ 25—30% отъ дохода, колкото нормално се е смѣтало общата стойность на държавнитѣ услуги, стига само данѣчното бреме да бжде разпредѣлено между хората споредъ податнитѣ имъ сили; смѣта се още, че принудителнитѣ заеми сѣ сѣщо едно срѣдство за разпредѣляне на фискалнитѣ тяжести между хората, каквото срѣдство сѣ и данѣцитѣ и че паричното обръщение може да играе и първична активна роля за производителнитѣ и размѣнни действия на лицата. По този начинъ днесъ финансовото стопанство се представя въ съвсемъ друга свѣтлина.

Отиването къмъ данѣци или къмъ заеми, или къмъ увеличено парично обръщение, зависи отъ много субективни и обективни условия.

Субективният условия се заключават въ субективното отношение на гражданитъ къмъ нуждитъ на държавата и особено къмъ действията на правителството. Това отношение, както може да се предполага, е обусловено отъ психологични и отъ политически моменти.

Обективниятъ условия за финансирането на държавата по който и да е отъ тритъ начини се заключаватъ въ обема и особено въ структурата на националния доходъ.

II.

Отношението между държавата и лицата опредѣля теоретическитъ и практическитъ граници на фискалното напрежение. Ако държавата защита личната свобода и личната инициатива като фактори за стопанското творчество, тогава тя ще отива само до тамъ при обременяването на хората съ данъци, или съ заеми и др., до какъто не се убива личната стопанска предприемчивостъ. Ако, обаче, държавата не смѣта личната инициатива за достатъченъ или за неограниченъ творчески факторъ и е създавала такава правна система, която елиминира или поне стѣснява личната стопанска предприемчивостъ, тогава и обременяването съ заеми, данъци и др. нѣма да държи смѣтка за сжцата. Когато хората сж схващани като самоцель и държавата е само срѣдство за все по-добрия материаленъ и духовенъ животъ на хората, тогава фискалното обременяване е теретично ограничено до възможноститъ за материалнитъ и духовнитъ нужди на хората. Обратно, когато държавата се е издигнала до самоцель и схваща хората само като срѣдство за една своя отвлѣчена политика, тогава фискалното напрежение може да стига и до пълна конфискация. Съ две думи казано, системата и степенъта на фискалното напрежение се предопредѣлятъ отъ идеята за личната свобода на хората, защото всички фискални обстоятелства попадатъ въ съприкосновение съ тази идея.

Свободата на личността е най-мощното творческо условие за културния напредѣкъ на човѣчеството. Свободата е духовната храна на човѣка. Тя е неговия духовенъ въздухъ. Нѣщо повече, тя е свойство на човѣка. Великитъ открития и великитъ дѣла се дължатъ на свободата на човѣшкия духъ да не стои затворенъ въ рамкитъ на рутината и на условноститъ на времето си. Само онзи човѣшки духъ твори напредѣка на човѣшката култура, който е достатъчно силенъ надъ рутината и се чувствува свободенъ отъ всѣкакви ограничителни условности. Свободата ражда съревнование, а съревнованието дава напредѣкъ. Така е въ всѣка област на човѣшката културна проява. Така е въ областъта на литературата, така е въ областъта на изкуствата, така е въ областъта на науката, така е навсѣкжде, така е и въ областъта на стопанството. Само стопанската свобода ражда съревнование, а стопанското съревнование открива нови цели, нови пѣтища и нови срѣдства на стопанското творчество все по пътя на напредѣка, къмъ който естествено се стреми и самата държава. Както отъ памтивѣка човѣкъ се стреми къмъ най-ценното украшение, къмъ най-скъпото облѣкло, къмъ най-добрата пушка, къмъ най-хубавата жена, както една индийска мъдростъ казва, разбира се въ духа на господстващитъ за времето си схващания, така стопанскиятъ човѣкъ се стреми къмъ все по-добри резултати отъ своята стопанска дейностъ, а тѣ, отъ своята страна, биватъ постигнати чрезъ възможния най-рационаленъ подборъ на целитъ и чрезъ възможното най-рационално подбиране и приложение на срѣдствата за постигане на избранитъ цели.

Пълната свобода, въ абсолютна смисъл на думата, означава, от друга страна, свободата всеки човек да върши каквото си иска. Едно подобно положение на практика би означавало, обаче, незначителна свободата на другите, защото не всичко, за което азъ желая да имамъ пълна свобода на действие, не накрънява свободата на другите. Тъкмо по тази причина действителният животъ на човѣшките общества е наложилъ постепенно едно общо за всички културни народи морално начало, че човекъ не бива да прави това, което не желае другите да му правятъ. Това е една вѣковна общочовѣшка етика, защото този принципъ означава зачитане на свободата и особено на достойнството на другите хора, както собственото достойнство. Но това начало е само по себе си едно ограничение на личната свобода, което е, да повторимъ, абсолютно неизбежно, щомъ като човекъ живѣе въ общество. Въ сжщата посока се движи и властта: тя ограничава абсолютната свобода, за да улесни обществения животъ.

Въ всеки случай, било при самоограничаването на свободата по пътя на едно съзнание за достойнството и интересите на другите хора, било при ограничаването ѝ отъ властта, винаги имаме работа съ една непълна свобода на човека. Сжщото е и съ стопанската свобода. И тя никога не е била пълна. Всекога сме имали и ще имаме работа съ самоограничавана свобода по пътя на единъ общественъ моралъ и ограничавана отъ властта свобода. Когато свободата е ограничавана (отъ властта), стига се до едно гласно или негласно организиране на обществения животъ, чрезъ едни или други „вмѣшателни мѣрки“. Главниятъ въпросъ въ случая е, доколко управителното ограничаване на свободата е по-близо или по-далечъ отъ идеята и съзнанието за самоограничаваната свобода.

Ако „вмѣшателните мѣрки“ на държавата се изразяватъ въ едно поносимо ограничение на стопанската свобода, както и при другите прояви на човѣшката личностъ, тогава стопанскиятъ човекъ не се чувства ограниченъ, понеже, като нормаленъ човекъ, той въобще има съзнанието за самоограничение на свободата си поради зачитане чуждата свобода и смѣта за нормална тази относителна свобода. Тогава контактътъ между вмѣшателните мѣрки и вътрешните стопански закономерности се улеснява и направляването на стопанството става безъ сътресения. Ако, обаче, „вмѣшателните“ мѣрки на държавата сж много на брой и различни по естество, неизбежно влизатъ въ противоречие съ съзнанието за човѣшката свобода, а отъ тамъ и съ вътрешните стопански закономерности, особено пъкъ, като се вземе предвидъ, че тогава грѣшките и опущенията на държавните органи сж неизбежни. Тогава стопанството понася голѣми жертви, защото контактътъ между мѣрките на властта и вътрешните стопански закономерности е нарушенъ. Въ такъвъ случай създаваната чрезъ държавното „вмѣшателство“ система не рухва само докато властта успѣва да я задържи чрезъ силата на своя авторитетъ и на своите сръдства. Всеко смекчаване на принудата, обаче, което ще се наложи неизбежно, отъ своя страна улеснява рухването на „вмѣшателното“ стопанство.

Цѣлото изкуство на организирането, следователно, се състои въ това, да се избѣгне едно подобно блъскане на стопанството отъ брѣгъ на брѣгъ, защото то причинява голѣми жертви за обществото. Затова държавната вмѣшателна политика, въ това число и фискалната, трѣбва да бжде протекща предпазливо, внимателно и разумно, а то се постига преди

всичко, когато се държи сметка за природата на живия човекът с неговите естествени данни да се индивидуализира и за произтичащите от тях стопански закономерности.

Зачитането на личността като индивидуална самоцел, с нейната индивидуална свобода, зависи от степента, до която властта се „намѣсва“ чрезъ едни или други ограничителни мѣрки. Колкото по-демократично е едно управление, толкова общественото мнение е по-свободно, толкова и по-полезно е то при оформяването на държавните нужди, толкова по-лека е работата на правителството при облагането, толкова по-малко вътрешни сж увлѣченията и грѣшките, защото общественото мнение ще играе своята корективна роля на време. Колкото по-самовластно е едно управление, толкова народътъ е по-далечъ отъ правителството си, толкова и отношенията между обществото и правителството сж изградени по-слабо върху основата на разбирането и по-силно върху основата на напласената подчиненостъ, толкова по-слаба е ролята на общественото мнение при финансирането на държавата, защото толкова по-силно ролята на самовластното правителство изпъква, макаръ, че често пѣти бива забулвана подъ формата на висша държавна необходимостъ. Колкото по-самовластно е едно управление, толкова психологическите реакции на хората сж по-силни, толкова и финансовото напрежение е по-ограничено. Но, отъ друга страна, колкото по-самовластно е едно управление, толкова по-брутално може да се намѣсва въ личния животъ на хората, толкова по-уплашени сж тѣ и затова сж по-изпълнителни, тъй че, отъ това гледище, толкова по-широки сж границите на фискалното напрежение. Следователно, действителното фискално напрежение може да достигне до тамъ, където се кръстосватъ психологичните реакции на лицата съ наказателните отговорности предъ наредбите на правителството.

III.

Данъчното облагане може да се разгъва дотогава, докогато отъ частните лица се отнематъ такива суми, които даватъ възможностъ на държавата да задоволи колективни потребности отъ същата важностъ, каквато ще иматъ личните нужди, задоволявани чрезъ остатъка отъ доходите на частните лица. Данъкътъ е, значи, инструментътъ за разпредѣляне на националния доходъ между еднакви по важностъ индивидуални и колективни потребности. Споредъ това, данъчното облагане не може да отива толкова напредъ, че да попрѣчи на частните лица да задоволятъ тѣхни признати належачи нужди, а правителството да получава възможностъ да харчи пари за дребни и безполезни цели, но не бива да остава и до тамъ, че частните лица да задоволяватъ свои маловажни потребности и капризи, а важни обществени нужди да оставатъ незадоволявани.

Така се опредѣлятъ теоретичните оптимални граници на данъчното напрежение. Разбира се, по-голяма е трудността да се опредѣлятъ оптималните облагателни граници на практика, но все пакъ колкото и преценките на индивидуалните и на колективните потребности да сж вѣщо субективно, нормалниятъ разумъ на хората, както и нормалното отношение на мнозинството отъ хората къмъ личните нужди и къмъ колективните потребности, налага едно мѣродавно схващане за нормалното обективно значение на едни или други индивидуални или колективни потребности въ дадено време и срѣднява това нормално обективно значение.

Това мѣродавно схващане се оформява въз основа на преценката

и Багдате съ Персийския заливъ. Англичанитѣ проявиха велико търпение и рѣдка политическа ловкостъ спрямо този свой врагъ, като въ продължение на близо два вѣка го предоставиха да бѣде омалямоушенъ отъ другъ опасенъ гигантъ, който се надигаше въ обширния просторъ на североизточна Европа. Този гигантъ протѣгаше едната си рѣка къмъ западъ, къмъ Атлантическия океанъ и то точно надъ главата на английския островъ, а другата си рѣка насочваше къмъ Проливитѣ и източното Сръдиземно море. За да не действува дѣсната рѣка на този гигантъ, англичанитѣ много ловко подбуждаха действията на лѣвата му рѣка къмъ югъ. Това разбира се много отблизко засѣгаше Балканския полуостровъ, който бѣше подвластенъ на Турската империя.

Първата война на Русия съ Турция започва презъ 1769 година и свършва презъ 1774 год. съ Кючукъ Кайнарджикския миръ. Последницитѣ отъ тази война сж: Кримския полуостровъ става независимъ; Русия получава Еникале, Керчъ, Азовъ и протекторатъ надъ Влашко и Молдава. По този начинъ тя достига до долното течение на Дунава.

Презъ втората Руско-Турска война, която свършва съ Яшкия миръ презъ 1787 г. Кримъ се присъединява къмъ Русия, така че югозападната граница на Русия стига до рѣкитѣ Бугъ и Днестръ.

Третата война на Русия съ Турция започва презъ 1806 год. въ връзка съ Бѣлградското въстание на сърбитѣ и свършва съ Букурещкия миръ. Този миръ дава широки права на новообразуваното княжество Сърбия, потвърждава привилегиитѣ на Влашко и Молдава, и присъединява Бесарабия къмъ Русия. Така тя стѣпва прѣко на устието на Дунава, граничи съ Балканския полуостровъ, кждето създава и поддържа връзка съ славянскитѣ народи — български и сръбски.

Въ четвъртата Руско-Турска война участвуватъ на страната на Русия Англия и Франция. Избухнала въ връзка съ грѣцкото въстание, тя постига почти пълното унищожаване на турската флота при Наваринъ, който е Трафалгаръ за Турция, и свършва съ Акерманския миръ. Отъ тази война Турция губи Корея и то въ полза на Англия, която е скриптиятъ патронъ на новосъздадената грѣцка държава.

Петата Руско-Турска война започва веднага следъ четвъртата и завършва презъ 1829 год. съ Одринския миръ, който дава независимостъ на Гърция и разширява границитѣ на Русия къмъ Турция по източното крайбрежие на Черно море.

Русия става вече очевидно опасна за интереситѣ на Великобритания съ своя непрестаненъ и упоритъ стремежъ къмъ Проливитѣ и източното Сръдиземно море, затова въ шестата Руско-Турска война Англия е на страната на Турция и то не сама, а придружена отъ цѣла европейска коалиция. Тази война завършва злополучно за Русия презъ 1853 год. съ Парижкия миръ, който премахва придобитото право на северния колосъ самъ да се грижи за сѣдбата на християнскитѣ народи подъ Отоманската империя.

Българскиятъ народъ, който населява гжсто по-голѣмата частъ на Балканския полуостровъ, е понесалъ всички тежести на тѣзи войни. Изживѣлъ е и всичкитѣ политически сѣлетни и интриги, които сж ги предшествували и последвали. Той е участвувалъ дейно и масово въ борбата за освобождението на сѣсидитѣ си и въ голѣмитѣ имъ въстания, но самъ е трѣбвало да чака дълго своето освобождение и да го получи последенъ, поради сръдищното положение, което заема въ Балканския полуостровъ. Велико-

сят стоки на по-скъпи цени. Тогава и по-бедният хора ще се виждат принудени да дават сжщитѣ цени. Въ такъв случай, ако държавната политика за продоволствие и за контрола на ценитѣ нѣма пълнен успѣхъ, тогава понижаваната предѣлна полезностъ на паритѣ ще се разразява въ една инфлационна обезценка, поради която социалнитѣ различия между хората ще се задълбочаватъ. Така се кръстосватъ финансовитѣ, производственитѣ, пазарнитѣ, социалнитѣ и други мѣропрития на държавната властъ, макаръ и произхождащи отъ различни министерства.

VI.

Въ края на краищата, едно изключително финансиране на държавата чрезъ данъци или чрезъ заеми, или чрезъ парично обръщение е допустимо и свръхъ днешнитѣ възможности на народното стопанство, но въ никой случай не бива да надминава утрешния продуктивенъ капацитетъ на сжщото. Би могло да се каже, че възможноститѣ за едно изключително фискално напрежение се предопредѣлятъ отъ коефициента за активизирането на стопанската конюнктура.

Българинътъ въ Югоизтока

отъ

НИКОЛА АГЪНСКИ

Културната и политическата мисия на единъ народъ сж опредѣлени отъ биологическитѣ положителни и отрицателни данни, които природата е вложила въ народа, тъй както и физическитѣ и духовни възможности на личността сж биологически предопредѣлени отъ закона за наследствеността. Но както еднитѣ, така и другитѣ сж обусловени и отъ географската срѣда и отъ обществената обстановка, които влияятъ върху образуването на придобититѣ характерни белези. Тѣ сж обусловени и отъ вложенитѣ лични и общи усилия за творчество и напредъкъ.

Понеже България, както въ миналото, така и въ настоящето, заема срѣдишно мѣсто въ Балканския полуостровъ, то нейното геополитическо значение се опредѣля отъ геополитическото положение на полуострова. Независимо отъ това, че той представлява мостъ на голѣмия кръстопътъ между третѣ континента — Европа, Азия и Африка, неговото геополитическо значение нараства още повече поради обстоятелството, че той се спуска дълбоко въ източната половина на Срѣдиземното море. Това море още отъ появата на мисляция, културенъ и стопанстващъ човѣкъ представлява свѣтовно тържище за размѣна на материални блага и срещенъ пунктъ на духовното творчество на третѣ континента. Следъ прокопанването пъкъ и на Суецкия каналъ, тукъ се събиратъ пктищата на всички континенти на земното кълбо. Срѣдиземното море притегля къмъ себе си не само водитѣ на заобикалящитѣ го суши, но и погледитѣ и стремежитѣ на людетѣ, които обитаватъ всички суши на земята. А отправени погледитѣ и стремежитѣ къмъ източното Срѣдиземно море, тѣ съвсемъ естествено се кръстосватъ надъ Балканския полуостровъ, или се спъватъ отъ него.

Адриатическото море, което мие западнитѣ брѣгове на Балканския полуостровъ, и се вмѣква дълбоко къмъ сърдцето на Срѣдна Европа, още повече засилва геополитическото значение на полуострова. То дава въз-

можност на людетъ отъ срѣдна и североизточна Европа да намѣрятъ единъ лесенъ и удобенъ достѣпъ до свѣтовното Срѣдиземно море, но то дава сжщо така възможностъ и за нахлуване къмъ срѣдището на Европа.

Много повече нараства геополитическото значение на Балканския полуостровъ отъ обстоятелството, че източнитъ му брѣгове се миятъ отъ водитъ на Бѣлото, Мраморното и Черното морета, свързани помежду си посрѣдствомъ тѣснитъ проливи на Дарданелитъ и Босфора. Тѣзи морета, които прибиратъ водитъ на обширния просторъ на североизточна Европа и ги влачатъ на югъ, влѣкатъ и погледитъ, и стремежитъ на людетъ отъ този просторъ къмъ свѣтовното срѣдище — топлото Срѣдиземно море.

Геополитическото значение на източното Срѣдиземно море и на Балканския полуостровъ е било много голѣмо винаги, но съ изникването на Великобританската свѣтовна колониална империя, особено пкъ следъ прокопаването на Суецкия каналъ, цѣлото Срѣдиземно море става главна жизнена артерия между Метрополията и колониитъ въ северна Африка, предна и южна Азия и Австралия. Великобритания е установила военното си морско господство надъ този важенъ за нея пжтъ и най-зорко бди надъ него. Тя е турила ржка на много важни тѣснини и стратегически мѣста въ Срѣдиземното море. Стреми се да тури ржка и на останалитъ такива мѣста и да ги укрепи съобразно изискванията на последната дума на военната наука и техника. Освенъ това тя и съ всичкитъ политически срѣдства и похвати възпрепятствува винаги създаването на каквато и да било сила или групировка отъ сили въ близостъ съ този важенъ нейнъ пжтъ. Винаги, когато Великобритания е съзирала, че създава нѣкаква сила около този пжтъ безъ нейната благословия, тя веднага ловко е насочвала други сили срещу нея, за да я унижатъ или омаломощятъ, а заедно съ това и тѣ да се изтожатъ, та да не нарастватъ до опасни за империята размѣри.

Следъ залѣза на Испанската колониална империя чрезъ унищожаване на флотата ѝ въ битката при Трафалгаръ, най-опасенъ съперникъ на Британия въ Срѣдиземното море бѣше Франция. Тя се изпрѣчваше по пжтищата на Великобритания и въ Атлантическия океанъ съ Ламанша, и въ Индийския и въ Великия Тихи океани. Затова Британия винаги бѣше на щрекъ по отношение на тази опасностъ и успѣваше да ѝ противопостави една европейска коалиция, както при Наполеона, или пкъ да я тласне въ война съ новия надигащъ се въ самото срѣдище на Европа врагъ — Германия (1871 год.). Така изтощена и остарѣла, Франция стана една послушна фигура върху шахматната политическа дѣска на Великобритания. Когато стана ясно, че Франция сама не може да се противопостави на новия срѣдноевропейски колосъ, Англия създаде срещу него европейска коалиция, която успѣ да разшири до свѣтовна такава презъ първата Свѣтовна война. Отъ нея война Англия излѣзе най-слабо засѣгната, защото тя почти презъ цѣлата война майсторски маневрираше съ доброволческата си военна система, която не можеше на време да ѝ даде голѣма и добре обучена войска. Докато се обучатъ войницитъ отъ Острова, пристигнаха на бойнитъ театри чардитъ отъ колониални войски.

Наредъ съ Франция другъ опасенъ за британскитъ колониални интереси врагъ бѣше Турската срѣдиземноморска империя, разположена точно на срѣдата на пжтя Лондонъ — Калкута — Сидней, изтѣгнала се върху всички брѣгове на източното Срѣдиземно море, заела двата ключа на пжтя къмъ Индия — Суецъ съ Бабъ Елъ Мандебъ и Аденския заливъ,

подемъ, сключениятъ заемъ ще предизвика упадъкъ на народното стопанство, защото ще разруши бѣджетното равновесие и ще изложи националната валута на рискове.

Разбира се, стопанскитѣ заеми, особено инвестиционнитѣ, далечъ превъзходатъ по своитѣ качества непроеизводителнитѣ заеми и сѣ въ състояние да раздвигатъ и да активизиратъ бѣдештата стопанска конюнктура. Остава да очакваме това активизиране чрезъ други срѣдства. По този въпросъ трѣбва да сме на ясно и ако не сѣ политическитѣ нужди, увеличаването на нестопанскитѣ заеми не може да получи оправдание. Въпросътъ става още по-сериозенъ, ако кредитирането на държавата става и по пѣтя на паричното обръщение.

V.

Пуцането на повече пари въ обръщение за финансирането на съкровището е позната, стара практика, но днесъ ѝ се дава едно съвсемъ ново освѣтление. Докато по-рано увеличаването на паричното обръщение за финансиране на различни държавни служби се смѣташе само като едно мжчно избѣжно зло, съ всичкитѣ му отрицателни последици, практикувано само кагато държавата е въ безизходно положение, днесъ се смѣта, че паричното обръщение може да бѣде и единъ положителенъ активенъ факторъ за раздвигване на стопанската конюнктура, стига да се е действувало разумно и предпазливо. Чрезъ изпуцането на нови пари въ обръщение могатъ да бѣдатъ финансирани нѣкои или всички производства, за да започнатъ или да засилятъ вече започнатата си работа, стига само съответнитѣ предприятия да иматъ на разположение отъ другитѣ производствени елементи и фактори.

Това положително отношение къмъ паричното обръщение като финансово-политическо срѣдство се оформява подъ влиянието на промѣненото схващане за отношението на държавата къмъ паритѣ въобще и особено подъ влиянието на пробиващото си пѣтъ схващане за тѣй наричаната конюнктурна финансова политика, което ще рече финансова политика, която има за целъ да активизира стопанството. Впрочемъ, отъ тогава именно започва разглеждането на паритѣ не само като общостопанско, но и като финансово-политическо явление. Отъ своя страна и самото парично дѣло получава едно по-пълно освѣтление, когато се свързва и съ финансовото стопанство.

До каква степенъ покупателната сила на паритѣ е повлияна и може да бѣде повлияна отъ изпуцанитѣ въ обръщение пари за посрѣщане нуждитѣ на държавата, което ще рече до какъ може да върви кредитирането на държавата чрезъ издаването на книжни пари, ето основниятъ въпросъ. Така интересътъ къмъ количествената теория на паритѣ при заинтересоваността на съкровището стига до идета за зависимостта на покупателната сила на паритѣ отъ финансовата политика на държавата. Впрочемъ, трѣбва да се каже, че тука не става дума за една ортодоксална количествена теория. Тука става дума по-соро за самата връзка между количеството на паритѣ и количеството на стокитѣ, излизаци на пазара, само че наблюдавани отъ гледището на произвоственитѣ възможности. Както се знае, количеството на пазарно разполагаемитѣ стоки зависи отъ състоянието на производството, но зависи и отъ бѣдештето активизиране на производството, стига да е имало още нераздвижени резерви. Това раздвигване може да бѣде създаденъ по различни пѣтища,

но може да бъде предизвикано и чрез улесненото по пътя на паричното обръщение финансиране. Така именно се схваща днес връзката между паричното обръщение и кредитирането на държавата.

Паритът въ обръщение биха могли да бъдат увеличени и без да съществува опасност от инфлация, ако увеличените парични знаци могат да поставят въ движение всичките неизползувани до тогава резерви от производствени средства и работна сила, защото тогава ще бъдат произведени нови стоки, които ще уравнишат увеличеното парично обръщение. Само по-нататъшното увеличение на паритът въ обръщение, свърхъ производствените резерви на народното стопанство, нарушава равновесието между паритът и богатата и ще почне да се проявява инфлационно. Следователно, на практика, политиката съ паричното обръщение (книжни пари, банкноти, бонове, свидетелства и др.) при проявените парични нужди на държавното съкровище се свежда до това, да се установява дали въобще имаме още нераздвижени производствени сили, дали можем да ги раздвижимъ и до каква степенъ можем да ги раздвижимъ, за да си изяснимъ и степенята, до която паричното обръщение може да бъде увеличено, безразлично дали чрезъ книжни пари, дали чрезъ бонове и т. н.

На първо време при увеличаването на паричното обръщение се забелязва известно понижение на предѣлната полезност на паритът само въ онѣзи обществени сръди, които получаватъ повече пари. Тѣ започватъ да даватъ повече парични единици за дадена стока. Такива сръди сж търговците и индустриалците, които сж доставчици и на държавата, а сжщо и кредитираните отъ банките предприематели. Постепенно, обаче, този процесъ на понижавана предѣлна полезност на паритът преминава въ всички сръди, както се развива веригата отъ пазарни връзки, като последни оставатъ тѣзи, които получаватъ месечни или дневни заплати, пенсии или ренти. Предѣлната полезност на паритът пада толкова по-силно, колкото повече сж паритът въ обръщение и колкото по-ограничени сж пазарно разполагаемите стоки. Въ случая, когато вълната на понижената предѣлна полезност залѣс повсемѣстно всички, тогава се отива вече къмъ инфлационна парична обезценка спрямо стоките.

Отъ своя страна и предѣлната полезност на всѣка единица стока се повишава спрямо паритът, щомъ като стоките се окажатъ въ недостатъчни количества. Така ценността на паритът остава да зависи, първо, отъ характера на търговския балансъ на страната, въ смисълъ дали има стоки и до каква степенъ и, второ, отъ равновесието на държавния бюджетъ, въ смисълъ до каква степенъ сжщиятъ е подхранванъ чрезъ паричното обръщение и до каква степенъ последното е приспособено къмъ продуктивния капацитетъ на народното стопанство.

Вѣрно е, че относителното изобилие на пари надъ пазарно наличните стоки може да бъде намалено чрезъ сжщия вътрешенъ заемъ, но дали чрезъ това ще се повиши популателната сила на паритът, зависи както отъ разпредѣлението на самите пари между отдѣлните обществени слоеве, така и отъ възможността за едно продуктивно насочване на паритът, отъ което пакъ зависятъ наличните количества стоки. Ако нѣкои слоеве отъ населението получаватъ или задържатъ на ржка много пари, въпрѣки вътрешните заеми на държавата, тогава тѣ ще сж наклонни и по-лесно да харчатъ, особено пакъ, ако количеството на стоките е ограничено. При тѣхъ предѣлната полезност ще си остане пакъ по-ниска и пакъ ще тър-

Когато, обаче, държавата гледа на паричното стопанство като на област, въ която може да проявява своята обща управителна власт, макаръ и при известни резерви, каквото е днешното господствуващо схващане, тогава тя може да си създава заемни постъпления и въ по-голямъ размъръ, безъ да се опасява, че непременно ще настъпятъ нѣкакви опасности за стабилността на паритѣ, стига заемитѣ да не сж надхвърлили границитѣ на конюнктурно-стопанскитѣ възможности за разширение и за активизиране на стопанството. Както бѣше вече намекнато нѣколко пѣти, смѣта се, че не ще имаме смущение на стопанството, ако активизирането му сжщо върви напредъ, защото направенитѣ държавни заеми могатъ да бждатъ изплащани съ доходитѣ, създадени чрезъ тѣхъ, и съ данѣнитѣ отъ повишената пакъ чрезъ заемитѣ или по другъ начинъ стопанска конюнктура. Въ противенъ случай се отива къмъ дефицитенъ бюджетъ съ всичкиѣ му стопански последици. Впрочемъ, можемъ да говоримъ за дефицитенъ бюджетъ даже и когато бюджетътъ е уравновесенъ, щомъ като е уравновесенъ съ заемни и други преходни приходи, защото чрезъ тѣзи приходи ние само отлагаме проявлението на дефицитнитѣ бюджети, освенъ ако сме успѣли да активизираме стопанството, тѣй че погасяването на заемитѣ би могло да се предприеме чрезъ редовни бюджетни постъпления.

Въ връзка тѣкмо съ горнитѣ разсждения днесъ се говори за кредитнитѣ резерви на държавата. Тѣзи кредитни резерви трѣбва да се разбиратъ двояко: първо, че въ днешния моментъ стопанството би могло евентуално да понесе още известна сума държавни заеми, значи може да отдѣли отъ капиталитѣ си, безъ да пострада производствения процесъ, защото държавата евентуално не е била взела всичко, което е можела да вземе подъ формата на облози, подъ формата на заеми и др. и, второ, че стопанството не е още раздвижило всичкиѣ си продуктивни сили, за да може да понася още държавни заеми и че ако тѣзи застояли и още неизползувани производствени сили се раздвижатъ и активизиратъ, лесно ще понесатъ допълнително сключванитѣ държавни заеми. Всичкото се свежда, следователно, до производственитѣ сили на народното стопанство. Отъ тука може да се изведе заключението, че нарастването на държавния кредитъ е допустимо най-много до тогава, до когато има още нераздвижени производствени резерви и има още незаета работна сила, защото увеличаването на стоковитѣ количества, следствие на едно все по-пълно раздвижване на производственитѣ резерви, което нѣщо ще се изрази въ все по-пълното ангижиране на всички производствени сили чрезъ държавната стопанска политика, ще понася увеличаваното кредитиране на държавата и ще отстрани всѣкакви смущения както въ баланса на паритѣ, тѣй и въ баланса на държавния бюджетъ. Затова казваме, че държавата може да поема дългове до такава степенъ, до каквато може да понася споредъ разположението на сегашнитѣ и особено на бждешитѣ си доходи, а тѣ пъкъ зависятъ отъ продуктивността и доходността на народното стопанство сега и особено въ бждеще, когато се предполага активизирането на народостопанскитѣ резерви между другото и чрезъ направенитѣ заеми.

Това е въ сжщностъ новото схващане за границитѣ на държавното кредитиране. Днесъ не се гледа само сегашния капацитетъ на народното стопанство да дава заемъ, а се гледа утрешниятъ му капацитетъ за погасяване на заема; не се гледа толкова какво народното стопанство може да отдѣли, за да го даде въ заемъ на държавата, както разсжж-

даваше класическият либерализъм, а се гледа какво народното стопанство утре може да даде за погасяването на сключените заеми. Така като се постави въпросът, става разбираемо, че въ даден момент държавата може да се кредитира и свърхъ разполагаемите за момента частно-стопански капитали, стига да се очаква, че стопанството ще се подобри значително, за да уравни сключените заеми. Едно подобно кредитиране свърхъ силите на стопанството за момента може да става чрез външни заеми, но може да става и чрез увеличаване на паричното обръщение, чрез което също може да се активизира капиталовия пазаръ.

Въ края на краищата, теоретичната граница за кредитирането на държавата се очертава чрез изгледите за бъдещата стопанска конюнктура. Практически това си представяме по следния начинъ: ако капитализираме разликата между очакваното повишение на данъчните постъпления, сега и за едно преценено, определено бъдеще, заедно съ възможното повишение на постъпленията отъ държавната стопанска дейност, поради подобрената чрез заемите конюнктура, отъ една страна, и необходимите и неизбежни разходи, сега и за същото бъдеще, отъ друга страна, ще получимъ сумата, до която държавата може да поеме кредити, между другото и за активизиране на стопанските резерви, безъ да застрашава равновесието въ бюджета си, съ други думи безъ да застрашава стабилитета на парите. Ако допуснемъ, напиримъ, че една бъдеща стопанска конюнктура, активизирана отъ държавата чрез разходната ѝ политика, ще даде 200 милиона лева повече данъчни постъпления годишно, поне за 10 — 15 години, при едно ежегодно увеличение на разходите отъ 40 — 50 милиона лева, тогава съ остатъка отъ 150 милиона лева годишно можемъ да погасяваме единъ заемъ примърно отъ 2 милиарда лева. Въ такъвъ случай не е опасно държавата да поеме едно задължение до 2 милиарда лева.

Както се вижда, тези пресметания не сж лека работа и въ тяхъ има голѣма доза преценка относително повече или по-малко бъдещи години, до когато ще ѝтече ликвидиранието и на последните анионети по заемите, затова тѣ, како въобще всѣкакви пресметания въ областта на стопанската конюнктура, трѣбва да се правятъ предпазливо и съ привличане на всички елементи на стопанската конюнктура. При това трѣбва да се знае, че при държавта грѣшките въ стопанско-конюнктурните пресметания се правятъ сравнително по-леко, отколкото при частните стопани, защото правителството юже да се увлѣче подиръ силата и авторитета на властта си.

Ако въ процеса на тези пресметания се прави нѣкакво сравнение съ положението другаде трѣбва да се знае, че колкото различни по характеръ и по степенъ сж конюнктурите въ отдѣлните държави и презъ отдѣлните времена, въ ависимостъ отъ отдѣлните стопански и други условия, толкова различо се показва и съответниятъ капацитетъ за кредитиране, затова сравнението съ положението въ другите държави трѣбва да се прави следъ много уговорки и разяснения.

Всѣкакво разширяване на заемите, били тѣ продуктивни и особено консумативни, свърхъ възможностите за активизиране на стопанството, означава отиване задъ паниците на допустимото задължняване на държавата. Тогава не само че погасяването на сключените заеми ще бжде извънредно трудна и съопасна сътресения работа, но ще се подрони и почвата подъ краката на националната валута. Въ такъвъ случай, вмѣсто

върху няколко по-изпъкнали обстоятелства въ обществения животъ. Такива обстоятелства сж, първо, културното ниво на хората въ мнозинството имъ; второ, общото благосъстояние на народа; трето, разпредѣлението на това благосъстояние между отдѣлнитѣ групи отъ хора и между отдѣлнитѣ хора въ тѣзи групи; четвърто, географското разположение на страната; пето, характерътъ на заварената разходна система и др.

Изобщо данъчното напрежение зависи отъ убеждението на данъкоплатцитѣ за важността на нуждитѣ, за които правителството прави разходи, затова всичкитѣ усилия на финансовия министъръ следва да бждатъ насочени къмъ мѣродавното обществено мнение или пъкъ къмъ оформяването на едно обществено мнение или по пътя на социално справедливи финансови мѣрки и по пътя на разбираеми и убедителни общо политически мѣроприятия. Само тогава не ще има психологични или стопански реакции срещу едно по-голѣмо данъчно облагане.

IV.

Кредитирането на държавата чрезъ заеми включва два съществени етапа. Първиятъ етапъ е поемането на задължения подъ формата на заеми. Той има своя количествена и качествена проблематика, въ смисълъ, първо, до какви размѣри могатъ да бждатъ сключвани заеми съ огледъ на днешнитѣ и утрешнитѣ стопански възможности и, второ, за какви цели биватъ предназначени сключенитѣ заеми. Вториятъ етапъ, е погасяването на заемитѣ. И този си идва съ своята количествена и качествена проблематика. Сега да се спремъ на първия етапъ.

Както е известно, обичайнитѣ принципи за сключването на заеми въ миналото бѣха военнитѣ нужди. Отъ свѣтовната война 1914—18 год. насамъ заеми се сключватъ и за активизиране на стопанската конюнктура. Единиятъ и другиятъ видъ заеми носятъ характерни особености, затова и биватъ различно обсъждани. Докато конюнктурно-активнитѣ заеми биватъ сключвани и биватъ погасявани въ зависимостъ отъ преценкитѣ върху възможното оживление или поне задържане на стопанската конюнктура, военнитѣ заеми биватъ сключвани за политически нужди, но все пакъ и тѣ следва да се съобразяватъ съ бждещето движение на стопанската конюнктура, за да бждатъ погасявани и въ всѣки случай да бждатъ обезвредени евентуалнитѣ имъ отрицателни отражения, ако държавата не желае да изпадне въ противоречие съ самата себе си, като творчески факторъ за стопанския напредѣкъ. По-рано, въ духа на класическия либерализмъ, заемитѣ се обсъждаха отъ гледище на възможноститѣ да се намѣрятъ капитали и то безъ да се смущаватъ действията на частно-стопанския секторъ, а днесъ заемитѣ се обсъждатъ отъ гледището на бждещитѣ възможности да се намиратъ пари за погасяването на сключенитѣ заеми. Сега интересътъ пада не върху настоящата стопанска конюнктура, както се разсъждаваше по-рано, а върху бждещата стопанска конюнктура, раздвигвана между другото и чрезъ срѣдствата на сключенитѣ заеми.

Когато държавата гледа на паричното стопанство не като на областъ, въ която може да проявява своята властъ, а се отнася къмъ паритѣ както се отнася всѣки частенъ човѣкъ, тогава тя може да сключва заеми като частно лице и както всѣки частенъ длъжникъ следва да прави смѣтка за възможноститѣ си да погасява заетитѣ суми. Ако държавата държи смѣтка за своята кредитоспособностъ, тогава кредитирането ѝ не създава никакви сериозни безпокойства.

британия и Австро-Унгария най-енергично сж се противопоставяли на всъ-ки опитъ за освобождение и обединение на българитъ предъ страха, че свободна България може да стане мостъ на северния колосъ къмъ Срѣдиземното море.

Седмата война на Русия съ Турция започва презъ 1877 год. и завършва презъ 1878 год. (3 мартъ) съ предварителния Санъ Стефански договоръ за миръ, който очертава цѣлостно етническитъ граници на Българската държава. Но Англия и Австро-Унгария сж обезпокоени силно отъ надвесването на тази нова и голѣма държава надъ брѣга на Бѣло море и простирането ѝ западно отъ Вардара, една областъ, която се считаше почти като собственостъ на Австро-Унгарската империя, поради Солунското пристанище, къмъ което тайно се стремѣше тя. Англия побърза да изпрати флотата си въ Мраморно море, като протестъ срещу Санъ-Стефанския миръ, а заедно съ Австро-Унгария успѣ да скърпи една европейска коалиция срещу Русия, да прехвърли преговоритъ за окончателния миръ въ Берлинъ, и тамъ да наложи една малка и осакатена Българска държава между Стара-планина и Дунава. Въ всѣки случай и Турция бѣше намалена и значително изтощена, както при всѣка война.

Осмата война за отслабването на Турция бѣше Триполитанската война презъ 1911 год. между Италия и Турция. Тя завърши презъ 1912 год., въ началото на Балканската война. Съ нея Турция отстъпи Либия на Италия, а Египетъ мина почти полъ протектората на Англия.

Деветата война срещу Отоманската империя бѣше Балканската война, подготвена съ знанието на Англия, Франция и Русия. Тази война наистина почти изтласка Отоманската империя отъ Европа, но поради съперничеството на Великитъ сили, тя се изроди въ Междусъюзническа война.

Първата Свѣтвна война бѣше десетата война за омаломощаването на Турция. Тя бѣше съкрушителна за Отоманската империя. Въ тази война Англия привлече Русия за съюзница съ цената на Пролитъ, които ѝ бѣха обещани съ кралски подписъ. Но „върниятъ“ съюзникъ предварително бѣше обмислилъ какъ нѣма да изпълни даденото обещание. Много ловкъвъ воененъ манювъръ бѣше отъ страна на английското командуване да се застави Русия да насочи главнитъ си сили къмъ западъ а не къмъ югъ, къмъ Пролитъ, които Англия предпочиташе да даде на гърцитъ, та чрезъ тѣхъ да ги владѣе прикрито. Този неинъ стремежъ стана очевиденъ презъ 1921 год., когато тя изпрати въоръжената отъ нея гръцка войска къмъ Анкара. Подтикнатъ и подпомогнатъ отъ Англия, Керенски извади Русия отъ строя презъ 1917 година и я отстри отъ зелената маса въ Парижъ. Затова той получаваше възнапращение до смъртъта си. При съюзница Русия, английскитъ интереси налагаха сравнително малката българска войска да бже на всѣка цена на страната на противника. колкото и невѣроятна да изглеждала това. И английската политика направи всичко за да тласне България въ редоветъ на своитъ врагове. Въ Парижъ България бѣше отстранена отъ брѣга на Бѣло море. Тамъ Англия изтласка Турция далечъ на северъ отъ Суецъ и отъ Персийския заливъ. Тя я лиши и отъ всички острови въ Бѣлото море, които предаде на Гърция, съ изключение на Додеканеза, който послужи за залъгалка на „съюзницата“ Италия.

Историята е дала много цененъ опитъ на турския народъ, за да познае добре приятелитъ и неприятелитъ си, както е отворила очитъ му и за домогванията на последнитъ.

Картината сигурно е много по-ясна въ съзнанието на опитните и осведомени ръководители на турския народъ, затова тѣ предпочитатъ да държатъ този народъ вънъ отъ свѣтовния пожаръ.

* * *

Не само голѣмиятъ човѣкъ има голѣми врагове. Това е вѣрно и за голѣмитѣ държави. Третиятъ голѣмъ и естественъ врагъ и съперникъ на Свѣтовната колониална Великобританска империя бѣше нѣкогашната Царска Русия, а сега С. С. С. Р. Този колосъ, който владѣе територии равни на най-голѣмия континентъ на земното кълбо, съперници на Великобритания не само въ Европа, но и въ Азия, безъ да скрива желанието си да ѝ съперничи и въ Африка.

Стремежътъ на Русия да се добере до Персийския заливъ презъ Иранъ е очевиденъ. Този стремежъ не цели само излазъ на Индийския океанъ. Той догонва и овладяването на не много удобния, дълтъ и обиколень пътъ презъ Аденския заливъ, Червеното море и Суецъ за Срѣдиземно море. Но главниятъ стремежъ на Русия си остава овладяването на Проливитъ, което ще я изведе направо въ Срѣдиземното море, макаръ и презъ Егейското море.

При невъзможността на Русия да овладѣе дветѣ тѣзи, или едната отъ дветѣ линии, тя много пъти е проявявала стремежъ да се смѣкне на брѣга на Бѣлото море чрезъ завладяването на източната половина на Балканския полуостровъ, именно заетото отъ българитѣ пространство. И тритѣ поменати посоки волятъ къмъ Срѣдиземното море и то къмъ източната му частъ, а тъкмо тукъ е срѣдата на Великобританския пътъ Лондонъ — Калкута. За запазване господството си надъ този пътъ, особено надъ неговото срѣдище, английската политика прави много надземни и подземни ходове и завои. но цѣлиятъ лабиринтъ има само единъ изходъ, да се препрѣчи пътя на Русия къмъ югъ. Подъ това кръстовище на интереси на велики сили се намира България.

Въ течение на най-новата свѣтовна история Балканскиятъ полуостровъ се е намиралъ винаги между чука и наковалнята на Великобритания и Русия. Англия винаги е считала, че най-добъръ за нейнитѣ интереси стражъ на източното Срѣдиземно море срещу нашествие отъ северъ е нѣславянска Гърция и раздробенъ на малки враждуващи помежду си славянски държавици Балкански полуостровъ. По първия пунктъ Русия не е съгласна съ Англия, но по втория пунктъ политическитѣ линии на дветѣ велики сили случайно се покриватъ. И Русия предпочита малки и враждуващи помежду си балкански държавици, които по-лесно биха се завладѣли при споенъ мигъ, а при обикновено време по-лесно могатъ да изпълняватъ желанията на северния колосъ.

Полуостровна и островна Гърция, разположена по брѣговетѣ на Балканския полуостровъ, на Мала Азия и Африка, безъ да бжде опасна като морска сила за морската мощъ на Великобритания, може да ѝ бжде само полезна. Като преденъ постъ на Англия, тя ще задържа противника докато пристигнатъ главнитѣ сили на империята било отъ колониитѣ, било отъ Метрополията. Тази политическа насока ясно се разкрива отъ следнитѣ близоисторически събития: разширението на Гърция по севернитѣ брѣгове на Бѣло море до Солунъ и Кавала презъ Балканската и Междусъюзническа войни (1912—13 г.) и до устието на Марица презъ първата Свѣтовна война; похода на гърцитѣ до Анкара следъ Свѣтовната война;

намѣсата имъ въ настоящата Свѣтовна война на страната на Англия. Тѣзи исторически събития сѣ противоточки на други събития, именно: 1. прогонването на българитѣ отъ брѣга на Бѣло море по силата на Ньойския миръ, 2. разпокъсването на Македония презъ Балканската и първата свѣтовна война, 3. поставянето на България въ границитѣ на Берлинския миръ презъ 1878 год. като отпоръ на стремежа на Русия да се смъкне на Бѣломорския брѣгъ чрезъ Задунавската си губерния въ границитѣ на Санъ-Стефанска България.

Въ края на първата свѣтовна война българскиятъ елементъ бѣше изцѣло пожертвуванъ въ полза на Гърция и въ западната частъ на Балканския полуостровъ, кждето тя получи брѣга на Ионийско море, включително източния брѣгъ на Тарентския протокъ до Адриатическо море. Българскиятъ елементъ бѣше пожертвуванъ и въ полза на новата музаична държава Югославия, създадена за пазачка противъ едно нашествие отъ централна Европа къмъ източното Сръдиземно море.

Въ миналото Англия имаше предвидъ стремежа на дуалистичната Австро-унгарска империя да се превърне въ триалистична такава съ равноправенъ славянски елементъ и да се смъкне на брѣга на Бѣло море чрезъ Солунъ. Следъ изчезването на тази империя Англия има предвидъ нейния наследникъ и замѣстникъ, който е много по-силенъ и е твърде близо до северния входъ въ Адриатическо море.

* * *

Другъ съперникъ на Великобритания въ Сръдиземното море е Италия. Спуснала се почти до африканския брѣгъ и по този начинъ раздѣлила това море на две, Италия е опасенъ съперникъ и като морска сила. По-опасна стана тя когато се прехвърли и на африканския брѣгъ, макаръ и въ Либийската пустиня. Още по-опасенъ за Великобритания стана този съперникъ, когато прояви намѣрение за колониално разширение и то по брѣга на Червеното море, презъ Суецкия каналъ. Въ края на първата Свѣтовна война Англия безъ никакво удоволствие се съгласи да се отстъпятъ населенитѣ съ гърци Додеканезки острови на заслужилия „съюзникъ“ и то съ твърдата увѣреностъ, че това е едно временно и преходно историческо явление. Но „съюзникътъ“, почувствувалъ се силенъ, почна бързо да проявява своитѣ стремежи за възстановяването на Римската империя. Той се възползува отъ първия удобенъ случай и прехвърли кракъ върху Балканския полуостровъ. Фактътъ, че въ Албания нѣма нито единъ италианецъ, не попрѣчи на римския империализъмъ. Формулата, че ще се насажда култура у некултурнитѣ, служила за прикритие на завоевателнитѣ стремежи на много други, послужи и на Италия. Но отъ планинитѣ на Албания на нѣкои италианци се стори, че вижлатъ и Солунъ. Това удобно и ценно въ всѣко отношение пристанище привлѣче вниманието и стремежитѣ на новитѣ му съседи. Но отъ Албания за Солунъ се отива презъ Македония. Надъ главата на българина се проточи още една шпага, готова да се кръстоса съ другитѣ шпаги, които вече по давностно право отдавна висятъ надъ главитѣ му. Старата римска империя се пропука и раздвои тъкмо по Солунския меридианъ, но това изглежда не прѣчи на онѣзи, които искатъ възстановяването ѝ, да минатъ по сжитѣ мостове. Това обстоятелство само увеличава геополитическото значение на Балканския полуостровъ и усложнява политическиятъ задачи на България, като сръдиземна държава на този полуостровъ.

Разпокъсанитѣ до 1870 год. германски държавици, разположени въ срѣдището на Европа, се обединиха и слотиха презъ Френско-Пруската война. Закъснитѣ и не участвувалъ въ разграбването на колониалнитѣ богатства, германскиятъ народъ насочи обилната си енергия къмъ индустриалното производство и много скоро почна да завладява пазаритѣ на старата английска индустрия. Съперничеството между дветѣ индустрии се засилваше и изостряше всѣки день. Географската близость още повече безпокоеше Англия. Борбата стана политическа. Безскрупулната политика на свѣтовната империя успѣ да създаде свѣтовна коалиция срещу Германия, която въ първата свѣтовна война остана само съ музачната Австро-Унгарска империя, малка България и изтощена отъ външни и вътрешни борби Турция. Въ края на войната дуалистическата империя се разпадна на съставнитѣ си части и изчезна. Тя най-скъпо заплати за съюза си съ Германия. Турция не бѣше унищожена, но тя бѣше болезнено окастрена и намалена до единъ обикновенъ часови при Дарданелитѣ. България бѣше разпъната на кръстъ въ Ньой. Въ западната частъ на Балканския полуостровъ бѣше създадена една голѣма музачна държава съ голѣми претенции и малко съобразителностъ съ действителността отъ страна на нейнитѣ ръководители. Особено централна и югоизточна Европа бѣше настлана съ тѣлющи вжглени, посипани съ пепель, но този който ги постави чрезъ Парижкия миръ, разчиташе да ги раздухва и подпалва по свое желание и въ избрани отъ него мигове. Всѣка държава и държавичка въ този просторъ имаше да взема територии почти отъ всичкитѣ си съседи, но имаше и да имъ дава територии. Това бѣше отлична основа за прилагане на латинското политическо правило: раздѣляй и владей.

Стремежитѣ и политиката на голѣмитѣ и силни народи се установяватъ и подържатъ трайно подъ напора на тѣхнитѣ жизнени интереси, независимо отъ режимитѣ на тѣхното вътрешно устройство и господствуващи идеологии, които сѣ само прикритие на тѣхнитѣ домогвания. Тази истина е най-добре подчертана въ настоящата свѣтовна война. Отношенията на голѣмитѣ народи съ малкитѣ сѣщо така се насочватъ отъ интереситѣ на голѣмитѣ, а не отъ нѣкакви приятелски или роднински чувства. За нѣкаквъ алтруизъмъ между народитѣ, при днешното стѣпало на развитие на човѣчеството, и дума не може да става.

Задушена въ тѣсния просторъ на централна Европа, притисната отъ Франция, Англия и Русия, Германия насочи погледа си по линията на най-малкото съпротивление и издигна лозунга: драгъ нахъ остень — стремежъ къмъ изтокъ, което въ началото значеше въ действителность югоизтокъ, въ която посока можеха да се намѣрятъ пазари за индустриални произведения, както и да се търсятъ сурови и хранителни продукти. Така надъ Балканския полуостровъ се издигна още една шпага. Това геополитическо положение и значение на полуострова е чувствувалъ, а може би и добре съзнавалъ Василь Друмевъ, затова въ драмата си „Иванко“ го е изнесалъ съ израза: Тежка е българската царска корона, Иванко!

* * *

При тази европейска обстановка изниква Третото Българско Царство, за да даде възможность на българския народъ да се осмислени свободно и да изпълни историческата си мисия на пазачъ на Европа отъ югоизтока и североизтока. Почти при подобна обстановка той е изпълнявалъ сѣщата мисия въ миналото презъ първото си и второ свободно сѣщест-

вуване. Хилядилѣтната история на българския народъ е подчертала дебело, че най-голѣми натиски е изпитвалъ той именно отъ тѣзи две посоки. Сждбовосни удари отъ западъ и северозападъ той не е получавалъ никога. При тази постановка на интереси и стремежи на голѣмитъ народи, българинътъ изживява и текущата свѣтвна война, която е рѣдко и сждбоносно историческо събитие.

Въ такива събития всѣки основателно и естествено си задава въпроситъ: защо е този свѣтвенецъ пожаръ? Чрезъ даннитъ на всѣка отдѣлна наука човѣкътъ може да си даде по единъ отговоръ на този въпросъ. Социологията отговаря: историческиятъ пѣтъ по който се е движило човѣчеството презъ последното столѣтие го е довель до една непреодолима пропастъ и то вмѣсто да използва разума и възможноститъ си да построи мостъ надъ пропастъта, за да продължи пѣтя си, предпочита да запълни пропастъта съ частъ отъ труповѣтъ на подобнитъ си и по тѣхъ да мине на отсрещния брѣгъ. Пѣтъ който води до пропастъ или до отвесна скала, е лошъ пѣтъ. Такъвъ пѣтъ трѣбва да се изостави и да се търси и намѣри новъ пѣтъ. Още по-лошо и неправилно е пропастъта предъ лошия пѣтъ да се запълва съ трупове, или отвесната скала да се пробива съ човѣшки глави, вмѣсто да се построи мостъ или пробие тунель съ срѣдствата на разума и техниката. Човѣчеството търси новъ пѣтъ, трѣбва да го намѣри и сигурно ще го намѣри, защото такава е логиката на историческата закономерностъ. Пѣкъ и земната биологична закономерностъ подчертава, че всѣки новъ животъ се ражда въ мѣки и обилно разливане на жизнени сокове.

Какъвъ ще бѣде новия животъ, който ще трѣгне по новия пѣтъ? — Човѣшкиятъ разумъ още не е нарастналъ дотолкова, че да познае плодѣтъ въ утробата на майката. Особено пѣкъ плодѣтъ на човѣка не може да бѣде добре познатъ и следъ като се появи на бѣлъ свѣтъ, докато не се оформи биологично, което става до голѣма степенъ следъ пуберитета. За ново говорятъ и двата воюващи лагера, но въ обстановка на подготовка и водене на страхотната втора свѣтвна война. Какво се е зачевало при такава обстановка не е толкова важно, по-важно е да се познава обстановката при която ще се развива и крепне новороденото следъ войната, а тази обстановка не е на лице и човѣшкиятъ разумъ не може да я изледва, за да опредѣли неизвестното чрезъ известното.

Какъ ще се отрази пожара на засѣгнатитъ отъ него? — Младитъ и жизнени организми могатъ да понесатъ, и понекога имъ е необходимъ, известенъ разходъ отъ сокове, но когато тѣ изгубятъ повече сокове отъ биологично допустимото, тѣ отслабватъ непоправимо. Колкото по-стари сж организмитъ, толкова по-сжпли сж за тѣхъ соковетъ и всѣка загуба отъ тѣхъ е невъзстановима. Културнитъ растения умиратъ следъ градушка, следъ тежка суша и когато сж зле подрязани. Напротивъ плевелитъ, по силата на биологичния законъ за акомодацията, силно избояватъ следъ всѣко бедствие. Очебиющи факти посочватъ, че известни европейски народи сж въ преклонна възраст, защото и народитъ остаряватъ, макаръ и по-бавно, както остаряватъ и личноститъ. А за по-бързото остаряване помага и по-силното изживяване, както при личноститъ така и при народитъ. Но природата не търпи празно пространство. Освободеното мѣсто отъ единъ се заема отъ другъ. Не може да се каже че е правилно гдѣто най-жизненитъ нации на Европа се хванаха въ тази война гуша за гуша и се изтощаватъ прѣкомѣрно, като проливатъ кръвъ повече отколкото е

биологично допустимо. Съ това тѣ ще настигнатъ по възраст устарѣлитѣ си съседи и откриватъ възможността да се предполага съ положителностъ, че още презъ 21 вѣкъ опразненото европейско пространство ще почне да се запълва отъ буйнитѣ жизнени потоци на изтока. А тѣ избояватъ. Поради дългата война Европа не може да имъ достави своитѣ отрови. Загнилото отъ тѣхъ ще изчезне, а младото, незасѣгнато отъ тѣхъ, ще избоява. Мисията на българския народъ, като стражъ на Европа откъмъ североизтока и югоизтока, погледната презъ този прозорецъ, става по-сложна, по-трудна и по-важна.

За сегашната втора свѣтвна война, макаръ че тя е очевидно продължение на първата, се говори, че е война на идеологии, за разлика отъ миналата, която била война само на интереси. Всѣка борба е преди всичко за интереси материални и морални. Идеологитѣ, като насоки за по-добро вътрешно устройство и за по-добри отношения между народитѣ, винаги се възприематъ отъ народитѣ пречупени презъ призмата на тѣхнитѣ народности особености и възможности. Затова при осъществяването имъ се получава съответно многообразие, дори и когато засягатъ най-едри и най-общи положения, които нагледъ важатъ еднакво за всички люде по земното кълбо. Досегашниятъ богатъ исторически опитъ е показалъ, че голѣмитѣ и силни народи винаги сж използвали идеологитѣ за прикритие на своитѣ стремежи и домогвания. Но и малкитѣ народи по силата на биологичния законъ за акомодацията, като малкитѣ организми, сж успѣвали да съществуватъ наредъ и покрай голѣмитѣ и да бждатъ полезни и на себе си и на тѣхъ.

* * *

Свѣтвниятъ пожаръ е въ разгара си, но до неговия край остава по-малко време отколкото е изминало отъ започването му до сега. Може да се прояви търпение до края, за да се види какъвъ ще бжде той. Но може да се направятъ и логически догадки за изгледитѣ на бждещето на българския народъ при победа на едната или на другата отъ воюващитѣ групировки.

При победа на съюзнитѣ, Великобритания, самостоятелно или въ тѣсенъ съюзъ съ Североамериканскитѣ съединени държави, ще продължи своето съществуване като свѣтвна колониална империя съ всичкитѣ ѝ важни пжтища за съобщение съ многобройнитѣ ѝ колонии, прѣснати по цѣлото земно кълбо. На първо мѣсто ще стои почти успоредния на екватора пътъ презъ Срѣдиземно море, Суецъ, Индийския океанъ, Малакския проливъ, Филипинитѣ, Великия океанъ, Панама.

Ржководителитѣ на съюзнитѣ, не сж неискрени като Уилсона. Напротивъ, тѣ открито заявяватъ, че народитѣ, които сж се провинили спрямо съюзнитѣ съ своето противодействие или бездействие, ще бждатъ най-строго наказани. Но не сж чувствата, които ще движатъ проявитѣ на ржководителитѣ на народитѣ победители, а главно интереситѣ на тѣзи народи. Ако Англия се окаже искрена съюзница на С. С. С. Р. и не пожелае и по други съображения да засѣгне своята неутрална приятелка Турция, като ѝ отнеме Проливитѣ и ги даде на Русия, тя трѣбва да пусне последната на брѣга на Бѣлото море презъ източната половина на Балканския полуостровъ — презъ България.

И при най-голѣмото желание, което вѣкои българи не много основателно предполагатъ, че е на лице у ржководителитѣ на С. С. С. Р., той

нѣма да има физическа възможност да помогне съ нищо на българския народъ. Това напомняватъ Санъ-Стефано, Берлинъ, Букурещъ и Парижъ.

Независимо отъ моралнитѣ задължения, които съюзниците иматъ къмъ Гърция и Югославия, тѣхнитѣ интереси налагатъ тѣзи две държави да бждатъ не само възстановени, а и разширени и засилени, за да могатъ въ бъдеще по-успѣшно да изпълняватъ възложенитѣ имъ задачи. Тѣзи задачи сѣ опредѣлени и известни: Югославия да пази източното Сръдиземно море отъ северъ и северозападъ, а Гърция да го пази отъ североизтокъ и изтокъ. Гръцкитѣ войски не ходиха случайно и само на разходка до Одеса въ края на миналата свѣтвна война. Макаръ българскиятъ народъ да нѣма участие въ настоящитѣ трагедии на сръбския и гръцки народи, все пакъ при победата на съюзницитѣ, мжтиль не мжтиль водата, ще бжде изяденъ безъ остатъкъ, срещу всички материални, морални и кървави загуби на своитѣ съседи. Това вече се каза отъ съюзницитѣ, но всѣки българинъ трѣбва да го знае и безъ тѣхното казване.

Въ една свѣтвна война, въ която господствуватъ и действуватъ само суровитѣ и неумолими природни и исторически закони, ще изчезнатъ много обществени образувания, които нѣматъ достатъчно сили да издържатъ въ борбата за сществуване. Тя е война на животъ или смъртъ, война на „или-или“. Тя ще се реши отъ жизненитѣ сили на участницитѣ. Ако българинътъ иска да сществува и живѣе самостоятеленъ и независимъ животъ, той трѣбва да събира и трупа силитѣ си, за да бжде готовъ за самозащита и борба до последна капка кръвъ. Уповава ли се на мимосърдието и великодушieto на външни сили, той ще бжде закланъ като яре. Малкитѣ, но костеливи орѣхи счувають жбитѣ и на най-опитната катерица, особено ако тя е позастарѣла или изморена отъ голѣма борба. Пълната чаша и отъ капка вода прелива. И малкото камъче може да обърне претоварената кола.

Какви сѣ изгледитѣ за бъдещето на българския народъ при победа на силитѣ отъ Осъта?

Постигналъ голѣмиятъ си исторически блѣвъ — народностното си обединение, българскиятъ народъ ще се намѣри въ една обстановка повече отъ благоприятна за материаленъ и духовенъ напредѣкъ.

Излѣзла на брѣга на топлото Бѣло море, а съ това станала прѣка съседка на свѣтвното Сръдиземно море, България нѣма да стои като опасенъ чукъ надъ сръдята на морския пътъ на Великобританската империя. Тя нѣма да стои и като Демоклиевъ мечъ надъ главата на Гърция, която ще разполага свободно и самостоятелно съ своитѣ етнически територии, безъ да се нагърбва съ несъразмѣрни съ силитѣ ѝ свѣтвни задачи, както е правила това до сега, подтиквана отъ Великобритания.

Щомъ България нѣма отъ никога нищо да взема и на никого нищо да дава, стѣпила здраво въ сръдицето на Балканския полуостровъ, тя ще представлява не само единъ сигуренъ стражъ на Европа откъмъ югоизтока, но ще бжде и единъ стожеръ на мира и благоденствието въ югоизточна Европа, която до сега е представлявала вѣчно тлѣющъ вжгленъ за опасни пожари. Най-благоприятното въ новото положение на България ще бжде това, че тя нѣма да има прѣки граници и съседство съ Велики сили. Подъ сѣнката на голѣмата круша, жито не расте.

Умиранията у насъ и тѣхнитѣ причини

отъ
ПРОФЕСОРЪ Н. В. ДОЛИНСКИ

Едва ли трѣбва да се подчертава, че въпроситѣ, свързани съ умира-нето на населението, представляватъ голѣмъ теоретически интересъ и иматъ не малко практическо значение. Стремекътъ къмъ намаляване на умира-нията придобива особено значение презъ последно време въ връзка съ намаляване на ражданията, тъй като само намаляването на умира-нията може да спре абсолютното намаление броя на населението при значително намаляване на ражданията.

Едно отъ централнитѣ мѣста въ сложната съвкупность на въпро-ситѣ за умира-не на населението заема проблема за причинитѣ на изми-ране на хората. Статистическата характеристика на този проблемъ е пред-метъ на настоящата статия. Преди, обаче, да преминемъ къмъ този цен-траленъ въпросъ на настоящата работа, трѣбва да се даде една обща представа за умира-нията у насъ презъ единъ по-продължителенъ периодъ време. За тази целъ ще ни послужатъ даннитѣ отъ следнитѣ две таблици, въ първата отъ които се посочва броя на умрѣлитѣ презъ отбелязанитѣ периоди, а въ втората сж изчислени индекситѣ на тѣзи умира-ния.

Таблица № 1. Брой на умрѣлитѣ, срѣдно презъ посоченитѣ периоди.

Периоди	Всичко умрѣли			Умрѣли на 1000 жители			Умрѣли мъже на 1000 умрѣли жени
	мъже	жени	всичко	мъже	жени	всичко	
1891—1895	48502	44647	93149	25.6	27.4	26.4	1086
1896—1900	44527	41658	36195	24.4	23.8	24.1	1069
1901—1905	45218	42318	87536	23.0	22.4	22.7	1069
1906—1910	50816	48785	99601	24.0	23.9	24.0	1042
1911—1915	51020	44892	95912	22.0	19.9	20.9	1137
1916—1920	58410	51105	109515	23.3	20.5	21.9	1143
1921—1925	54795	51319	106114	21.7	20.3	21.0	1068
1926—1930	51104	48829	99933	18.5	17.7	18.0	1047
1931—1935	47682	44614	92296	15.2	14.2	14.8	1069
1936—1940			85379			13.7	

Таблица № 2. Индекси за движението на умира-нията.

Периоди	Всичко умрѣли			Умрѣли на 1000 жители			Умрѣли мъже на 1000 умрѣли жени
	мъже	жени	всичко	мъже	жени	всичко	
1891—1895	100—	100—	100—	100—	100—	100—	100—
1896—1900	91.8	93.5	92.5	95.3	86.9	91.3	98.4
1901—1905	93.2	94.8	94.0	89.8	81.8	86.0	98.4
1906—1910	104.8	109.3	106.9	93.8	87.2	90.9	95.9
1911—1915	105.2	100.5	103.0	85.9	72.6	79.2	104.7
1916—1920	120.4	114.5	117.6	91.0	74.8	83.0	105.2
1921—1925	113.0	114.9	113.9	84.8	74.1	79.5	98.3
1926—1930	105.4	109.4	107.3	72.3	64.6	68.2	96.4
1931—1935	98.3	99.9	99.1	59.4	51.8	56.1	98.4
1936—1940							

Данните на горните таблици посочват, че жизнените условия на българското население значително сж се подобрили презъ последния половинъ вѣкъ, въ резултатъ на което умираиията доста сж намалѣли. Това намаление е не само относително, но въ нѣкои периоди, въ особеностъ презъ последните години, е и абсолютно. Ако абсолютното намаление на умираиията е много малко, то това намаление, или дори запазването абсолютния брой на смъртните случаи въ неизмѣнно състояние, придобива много голѣмъ размѣръ при неговото съпоставяне съ голѣмото увеличение на общия брой на българското население. И наистина, презъ петдесетгодишния периодъ, 1891—1940 г., населението на България се е увеличило съ около 77%, като мъжкото население се е увеличило съ 65%, а женското съ 90%. Въ сравнение съ това грамадно увеличение на населението, слабото увеличение на броя на смъртните случаи трѣбва да има за резултатъ относителното намаление на смъртността, което намаление става толкова по-голѣмо, колкото по-малкъ става общия брой на смъртните случаи и колкото повече тѣ придобиватъ стационаренъ характеръ. Тѣмко поради това смъртността на населението се е намалила на хилада жители много значително и съставлява презъ последните периоди само 52.9% отъ това презъ 1891—1895 г. Населението на България се е увеличило презъ този периодъ отъ 3,522,622 жители на 6,224,220, а броятъ на умрѣлите се е намалилъ отъ 93,883 на 84,813. При това, смъртността на женското население се намалява повече отъ това на мъжкото. Този радостенъ фактъ на намаляване на нашата смъртностъ е толкова по-радостенъ, че той носи траенъ и почти неизмѣненъ характеръ: съ много малки изключения намалението на смъртността изпѣква все по-очертано въ всѣки по-нататъшенъ отъ сравняваните периоди.

Отъ сравняване на умираиията на мъжкото и на женското население ясно проличава, че смъртността на мъжкото население е винаги по-голѣма отъ тази на женското. Но това положение се подобрява за мъжкото население, т. е. макаръ броятъ на умрѣлите мъже да е по-голѣмъ, отколкото този на жените, все пакъ общото количество на умираиията става като че ли по-малко.

За да получимъ по-ясна представа за структурата на умираиията у насъ, налага се да се установи какъ се разпредѣлятъ умираиията споредъ възрастта и пола на умрѣлите. Данните въ следната таблица ни даватъ представа за това, като едновременно позволяватъ да се проследи развой на съответните явления, тъй като тѣзи данни се отнасятъ къмъ единъ доста продължителенъ периодъ време. (Вижъ табл. на стр. 230—231).

Тази таблица дава много ясна представа, какъ се разпредѣлятъ умираиията у насъ споредъ пола и основните възрастни групировки на умрѣлите презъ отдѣлните периоди. Отъ тази таблица едновременно много ясно изпѣкватъ силните и слаби страни на процеса на умираиията у насъ. Най-неблагоприятната страна на този процесъ се вижда отъ обстоятелството, че едва четвъртъ на населението ни измира още презъ първата година на неговия животъ. Смъртността на момчетата отъ тази възраст е по-голѣма отъ тази на момичетата. Друга неблагоприятна особеностъ въ умираиията се свежда къмъ това, че смъртността на децата отъ 1—3 години продължава да остава доста висока, като съставлява близу 10% отъ общия брой на умрѣлите. Макаръ че абсолютния брой на умираиията на момчетата отъ тази възраст е по-голѣмъ отъ този на момичетата, относителната смъртностъ на момичетата тукъ е по-голѣма отъ тази на

Таблица № 3. Умирания споредъ възрастта

Възраст и полъ	1891—1894		1899—1902		1904—1907		1909—1912	
	брой	%	брой	%	брой	%	брой	%
до 1 година								
мъже	2366	19.1	11748	25.9	14701	32.3	15186	29.4
жени	7535	16.8	9643	22.6	11983	27.8	12358	25.6
всичко	16901	18.0	21391	24.3	26684	30.1	27544	27.6
1—3 години								
мъже	10741	22.0	9013	19.9	7936	17.4	9710	18.9
жени	9914	22.0	8626	20.2	7640	17.8	9683	20.1
всичко	20655	12.0	17639	20.0	15576	17.6	19393	19.5
4—10 години								
мъже	9205	18.8	6263	13.8	4560	10.0	5111	9.9
жени	8386	18.7	6099	14.3	4505	10.5	5238	10.9
всичко	17591	18.7	12362	14.0	9065	10.2	10349	10.4
11—15 години								
мъже	1791	3.7	1452	3.2	1035	2.3	1195	2.3
жени	1674	3.7	1549	3.6	1223	2.8	1371	2.8
всичко	3465	3.7	3001	3.3	2258	2.5	2566	2.6
16—20 години								
мъже	1320	2.7	1408	3.1	1363	3.0	1363	2.7
жени	1318	2.9	1537	3.7	1653	3.8	1585	3.3
всичко	2638	2.7	2945	3.4	3016	3.4	2948	3.0
21—50 години								
мъже	7709	15.8	6748	14.9	6384	14.0	8124	15.8
жени	8540	19.0	7525	17.6	7643	17.8	8430	17.5
всичко	16249	17.3	14373	16.3	14027	15.8	16554	16.6
51—65 години								
мъже	4671	9.5	4614	10.4	4339	9.5	4478	8.7
жени	3628	8.1	3797	8.9	3654	8.5	3948	8.2
всичко	8299	8.8	8411	9.5	7993	9.0	8426	8.5
надъ 65 години								
мъже	6389	13.0	5987	13.2	6518	14.3	7824	15.2
жени	6040	13.4	5750	23.5	6058	14.1	7160	14.8
всичко	12379	13.2	11737	13.3	12576	14.2	14984	15.0

момчетата. Смъртността на децата отъ тази възраст съ течение на времето се намалява доста значително, и съ това детската смъртностъ въ тази възрастна група много изгоднo се отличава отъ смъртността на децата до 1 година, която съ течение на времето много малко се намалява. Умиранията на децата отъ 1—3 години сж били по-голѣми отъ тѣзи на децата до 1 година къмъ края на миналия вѣкъ, сега пъкъ тѣ сж намалѣли съ 2-5 пѣти. Ако смъртността на пеленачетата до 1 година би се намалила съ сжщия темпъ, съ който се е намалила смъртността на децата отъ 1—3 години, цѣлата картина на умиранията у насъ би се извънредно подобрила. Третата неблагоприятна особеностъ на умиранията у насъ се заключава въ това, че умиранията на юноши отъ 16—20 години сж доста голѣми и много бавно се намаляватъ. Това важи и за двата пола, но особено за тѣзи отъ женски полъ.

и пола на умърлитъ презъ посоченитъ периоди

1921 — 1924		1925 — 1928		1929 — 1932		1933 — 1936		1937 — 1940	
брой	%	брой	%	брой	%	брой	%	брой	%
17020	31.0	15644	30.0	14631	29.4	13302	28.9	11155	25.1
14003	27.4	12856	26.0	12118	25.5	10904	25.4	9278	22.9
31023	29.2	28500	27.9	26749	27.4	24206	27.3	20433	24.5
9484	17.3	8561	16.4	6492	13.0	5463	11.9	4227	9.5
9144	17.8	8411	17.0	6191	13.0	5180	12.1	3938	9.7
18628	17.6	16972	16.7	12683	13.0	10643	12.0	8165	9.6
4330	7.9	3830	7.3	3094	6.2	2580	5.6	2294	5.2
4225	8.2	3872	7.8	3130	6.6	2572	6.0	2142	5.3
8555	8.0	7702	7.6	6224	6.4	5152	5.8	4435	5.2
1330	2.4	929	1.8	775	1.6	888	1.9	811	1.8
1439	2.8	1042	2.1	876	1.8	978	2.3	848	2.1
2769	2.6	1971	1.9	1651	1.7	1866	2.1	1659	2.0
1728	3.2	1611	3.1	1557	3.1	992	2.2	1301	2.9
1879	3.7	1777	3.6	1725	3.6	1123	2.6	1446	3.6
3607	3.4	3388	3.3	3282	3.4	2115	2.4	2747	3.3
7731	14.1	7444	14.3	7869	15.8	7029	15.3	6907	15.6
8665	16.9	9112	18.4	9519	20.0	7986	18.7	6917	17.1
16396	15.5	16556	16.3	17388	18.0	15015	16.9	13824	16.3
4977	9.1	4991	9.6	5179	10.4	5119	11.1	5485	12.4
4022	7.8	4037	8.2	4474	9.4	4303	10.1	4779	11.8
8999	8.5	9028	8.9	9653	10.0	9422	10.6	10264	12.1
9546	17.4	10392	19.9	10857	21.7	11228	24.5	12543	28.3
8584	16.7	9695	19.6	10542	22.2	10337	24.2	11205	27.7
18130	17.0	20087	19.8	21399	22.1	21565	24.3	23748	28.0

Благоприятнитъ особености въ процеса на умирацията у насъ се свеждатъ къмъ следнитъ. Първо, умирацията на деца отъ 4—10 години сж се намалили много значително, като представляватъ презъ последното време само 0.25 отъ тѣхния брой и процентно значение къмъ края на миналото столѣтие. Това подобрение важи за деца отъ двата пола, но момичетата на тази възраст иматъ процентно по-голяма смъртностъ, макаръ че по абсолютенъ брой на умирацията почти не се забелязва никаква разлика между момичета и момчета. Второ, много сж се подобрили условията на живота на децата отъ 11—15 години: тѣхната смъртностъ изобщо е била не голяма и по-рано, но тя постоянно се намалява и презъ последно време е спаднала доста значително. Момичетата на тази възраст умиратъ въ по-голямо количество и тѣхната процентна смъртностъ е по-голяма, отколкото тази на момчетата. Трето, смъртността на хората отъ зрѣла въз-

растъ, а именно отъ 21—50 години, малко се намалява, както абсолютно, така и процентно. Живитъ отъ тази възраст умиратъ въ по-голямо количество, както абсолютно така и процентно, отколкото мъжете. Четвърто, умирацията на по-възрастни хора, а въ особено на стари хора, се увеличава много значително, съ 50% за хора на 50—65 години и повече отъ 100% за хора надъ 65 години. Но не само процентно, а и по абсолютно количество, броятъ на умирацията на хората отъ тѣзи възрасти много се е увеличилъ. Гѣй като условията за достигане на по-голяма възраст много сж се подобрили, по-голямъ брой хора стигатъ до по-напреднала възраст, въ резултатъ на което се увеличава и количеството на хората, които умиратъ на напреднала и много напреднала възраст. Интересно е за отбелязване, че мъжете отъ 50 — 65 години умиратъ повече, отколкото женитъ на сжщата възраст, като обратното се вижда при умирацията на възраст надъ 65 години.

За да приключимъ съ въпроса за умирацията по възраст и полъ, представлява голямъ интересъ да се изясни какъвъ процентъ на хората, умрѣли на опредѣлена възраст, се пада върху общото количество на населението отъ сжщата възраст. Съ това се изяснява темпътъ на умирацията на хората отъ различна възраст. Установяването на този темпъ може да стане по два начина, единъ по-просто, но затова пѣкъ и даващъ по-груби резултати, и другъ по-сложенъ, но затова пѣкъ даващъ по-точни резултати.

Първия начинъ се състои въ това, че се опредѣля какъвъ процентъ съставляватъ хората, умрѣли на опредѣлена възраст, спрямо цѣлото население. Така се получава общото относително число на умирацията на всѣка възраст. Много по-интересна характеристика се получава чрезъ изчисляване на специфични относителни числа на умирацията на всѣка възраст, при които броятъ на умрѣлитъ на опредѣлена възраст се съпоставя не съ цѣлото население, а съ броя на всички хора отъ сжщата възраст. Макаръ че и общото относително число дава известна представа за честотата на умирацията на хората отъ различна възраст, специфичното относително число показва какъвъ дѣлъ на хората отъ дадена възраст умира, съ което се установява честотата на умирацията на хора отъ всѣкаква възраст много по-точно. За съжаление, обаче, изчисляването на казанитъ относителни числа може да бѣде осъществено въ много ограничени размѣри. Работата е тамъ, че тѣхното изчисляване изисква знание на две групи данни, а именно: броя на умрѣлитъ презъ всѣка година споредъ възрастта и броя на всички хора на сжщата възраст презъ всѣка година. Тѣкмо последнитъ данни могатъ да се намѣрятъ само за ограниченъ брой години, а именно за тѣзи, презъ които е станало общо преброяване на населението. Ясно е, че за всички останали години, за които нѣма данни за броя на хората по възраст, не е възможно изчисляване на специфичното относително число за умирацията по възраст. Въ следната таблица имаме тѣзи специфични относителни числа. (Вж. табл. на стр. 233).

Отъ даннитъ на тази таблица ясно се вижда, какви възрастни групи даватъ по-голяма или по-малка честота на умирацията. Най-голяма честота на умирация се срѣща въ най-младитъ възрастни групи, а именно въ тѣзи до 1 година, и въ най-напредналитъ възрастни групировки, а именно въ тѣзи надъ 66 години. Отъ друга страна, сжщо така ясно проличава, че честотата на умирация на деца до 1 година се намалява съ течение на времето, като честотата на умирация срѣдъ най-възрастнитъ групи напротивъ се увеличава, като при това намалението на първата

Таблица № 4. Честота на умираанията — процентъ на умрѣлитѣ въ всѣка възрастна група.

Възраст	1905 г.			1910 г.			1920 г.			1926 г.			1934 г.		
	мъже	жени	общо	мъже	жени	общо	мъже	жени	общо	мъже	жени	общо	мъже	жени	общо
до 1 г.	25.7	22.1	23.9	23.2	20.0	21.7	25.1	21.5	23.3	17.2	19.9	18.6	17.1	14.4	15.8
1—5	3.8	3.8	3.8	3.7	3.7	3.7	5.2	5.6	5.3	3.6	3.5	3.5	1.9	1.9	1.9
6—10	0.8	0.8	0.8	0.7	0.7	0.7	0.9	0.9	0.9	0.7	0.7	0.7	0.4	0.4	0.4
11—15	0.4	0.5	0.5	0.4	0.5	0.5	0.4	0.5	0.5	0.3	0.4	0.3	0.2	0.3	0.3
16—20	0.6	0.8	0.7	0.6	0.7	0.7	0.6	0.7	0.6	0.6	0.6	0.6	0.4	0.5	0.5
21—50	0.9	1.1	1.0	0.9	1.1	1.0	0.9	1.0	0.9	0.8	0.9	0.8	0.6	0.6	0.6
51—65	1.9	1.8	1.9	2.0	1.9	2.0	2.1	1.8	2.0	2.2	1.7	1.9	1.8	1.4	1.6
надъ 66	5.6	6.0	5.7	6.5	7.0	6.7	6.6	6.4	6.5	7.8	7.4	7.6	7.2	7.1	7.2

върви много по-бавно, отколкото ускоряването на последната. И едното и другото свидетелствуватъ за подобряване на жизненитѣ условия у насъ, тъй като намаляването на честотата на умираанията при кърмачетата, отслабва основниятъ изворъ на голѣмата смъртностъ у насъ, а увеличаването на честотата на умираанията на най-възрастното население се дължи главно на увеличаване броя на хората, които стигатъ до тази най-напреднала възраст. Недостатъчното мѣсто тукъ не ни позволява да проследимъ този процесъ съ по-голѣми подробности. Инакъ би било възможно да се покаже, че честотата на умираанията на децата, която е заемала по-рано челното мѣсто въ стълбата на умираания у насъ, постепенно отстъпва това мѣсто на честота на умираания върѣдъ най-възрастното население. Това важи за децата отъ всички възрасти, освенъ тѣзи до 1 година. Макаръ че и тѣхнитѣ умираания сѣщо така сѣ се намалили—презъ началото на сегашното столѣтие всѣко четвърто дете до едногодишна възраст е умирало, а въ четвъртото десетилѣтие умира само шесто—седмо дете на тази възраст —, все пакъ тѣхнитѣ умираания продължаватъ да заематъ едни отъ първитѣ мѣста въ стълба на нашитѣ умираания. Освободеното отъ тѣхъ първо мѣсто се заема отъ старцитѣ, които винаги показватъ най-голѣма честота на умираания и последната значително се увеличава презъ последно време.

Като последица отъ установенитѣ промѣни въ умираанията, може съ достатъчно основание да се предполага, че срѣдната възраст на умрѣлитѣ у насъ се покачва. Както се знае, сѣществуватъ нѣколко начина за измѣрване възрастта на умрѣлитѣ.¹⁾ У насъ въ официалната статистическа практика е възприетъ следния опростенъ начинъ, който е билъ приложенъ отъ П. Пенчевъ презъ 1923 година за изнамѣрване срѣдната възраст на умрѣлитѣ и по-нататъкъ наново приложенъ отъ Н. Агънски за по-късенъ периодъ. Споредъ формулировката на П. Пенчевъ, казаниятъ начинъ се свежда къмъ следното. „Умрѣлитѣ се групиратъ по възрастни групи: 0—1 год., 1—5, 5—10, 10—15 години и т. н. по на 5 години. Тая группировка впрочемъ се прави и безъ това отъ статистиката. Сега, за да се получи броя на преживенитѣ години отъ индивидитѣ умрѣли презъ първата година на живота, тѣхния брой се умножава на 0.33. Общиятъ брой на приживѣнитѣ години отъ индивидитѣ умрѣли на възраст 1—5 години се получава като се умножи броя на последнитѣ на две. Броятъ на индивидитѣ умрѣли отъ 5 до 10

¹⁾ Felix Burkhardt-Methoden der Sterblichkeitsmessung (Die Statistik in Deutschland nach ihrem heutigen Stand, Ehrengade für Friedrich Zahn, Bd. I, S. S. 226—278, Berlin 1940)

години се умножава на 7, тоя отъ 10 до 15 на 12 т. н. Полученитъ по тоя начинъ произведения се събиратъ и намѣрената сума представлява общия броя на всички преживѣни години отъ всички умрѣли. Раздѣлена първата сума на втората ще даде срѣдната възраст на умрѣлитъ¹⁾

П. Пенчевъ е изчислилъ по този начинъ срѣдната възраст на умрѣлитъ презъ 1891—1912 г., а Н. Агънски е продължилъ това изчисление за презъ 1918—1931 г., ние пъкъ сме продължили това изчисление за 1932—1940 г. Всички съответни данни за срѣдната възраст на умрѣлитъ презъ 1891—1940 г. имаме въ таблица № 5.

Отъ даденитъ числа ясно се вижда, че срѣдната възраст на умрѣлитъ значително се е покачила презъ последнитъ години. И наистина, ако презъ първитъ 12 години на настоящото столѣтие срѣдната възраст на умрѣлитъ е била равна на 23.6 години (23.3 г. за мъже и 23.9 г. за жени), то презъ периода 1918—1931 г. тази срѣдна възраст се покачва до 28.1 години, т. е. съ 19%. Презъ този периодъ покачването на срѣдната възраст на умрѣлитъ нѣма устойчивостъ, т. е. нерѣдко следъ настъпването на покачване наново се наблюдава намаление на срѣдната възраст на умрѣлитъ. Сжществено подобрене въ това отношение е настъпило презъ последното десетилѣтие, когато, отъ една страна, темпото на покачване на срѣдната възраст на умрѣлитъ много се е засилило, а отъ друга страна, самото покачване е придобило траенъ и непрекъснатъ характеръ, така че всѣка по-нататъшна година отъ тази десетгодишнина показва все по-голѣмо увеличение на тази срѣдна възраст. Срѣдната възраст на умрѣлитъ презъ десетилѣтието 1931—1940 е равна на 33.17 години, което дава увеличение съ 40% спрямо срѣдната възраст презъ 1901—1912 г., когато съответнитъ данни за умрѣлитъ мъже сж 32.8 год., т. е. увеличение съ 40%, а за умрѣлитъ жени 33.5 год., т. е. увеличение сжщо съ 40%.

Може отнапредъ да се предположи, че установеното покачване на срѣдната възраст на умрѣлитъ не върви съ еднаква сила за градското и селското население, тъй като подобрието на жизненитъ условия въ селата не се извършва съ сжщата сила, както това става въ градоветъ. Долната таблица позволява да се установи, какъ се промѣня срѣдната възраст на умрѣлитъ въ градоветъ и селата.

Таблица № 6. Срѣдна възраст на умрѣлитъ въ градоветъ и селата.

Години	Градско население			Селско население		
	мъже	жени	всичко	мъже	жени	всичко
1911	30.2	30.2	30.2	22.7	23.6	23.2
1921	30.1	30.1	30.1	23.4	24.2	23.8
1927	34.5	34.4	34.5	25.5	26.1	26.1
1939	43.9	44.6	44.2	38.3	38.7	38.5

Отъ посоченитъ числа се вижда, че срѣдната възраст на умрѣлитъ въ селата е винаги по-малка отъ тази въ градоветъ. Подобрието на жизненитъ условия има за последица увеличаване на срѣдната възраст

¹⁾ П. Пенчевъ — Аналитиченъ прегледъ на движение на населението въ България презъ 1912 г., Движение на населението въ Царство България презъ 1912 г. частъ 2, София 1923 г., стр. LI. Ср. Н. Агънски — Анализъ на даннитъ за движение на населението въ България презъ 1931 г., Движение на населението въ Царство България презъ 1931 г. София 1934 г., стр. LXXXIII.

Таблица № 5. Срѣдна възраст на умрѣлитѣ.

Години	Мжже	Жени	Всичко	Индекси (1901—1905 г. приети за 100)		
				мжже	жени	всичко
1891	22.6	23.3	22.9	97.0	97.5	97.0
1896	23.0	23.3	23.2	98.7	97.5	98.3
1901	24.2	24.8	24.5	103.9	101.3	103.8
1902	24.8	25.3	25.1	106.4	105.9	106.4
1903	22.4	22.4	22.4	96.1	93.7	94.9
1904	23.4	23.9	23.7	100.4	100.0	100.4
1905	23.2	24.8	23.5	99.6	103.8	99.6
1906	21.7	22.0	21.8	93.1	92.1	92.4
1907	23.3	24.4	23.9	100.0	102.1	101.3
1908	22.8	23.4	23.1	97.9	97.9	97.9
1909	21.4	21.7	21.6	91.8	90.8	91.5
1910	23.3	23.9	23.7	100.0	100.0	100.4
1911	24.3	24.8	24.7	104.3	103.8	104.7
1912	25.2	24.8	25.0	108.2	103.8	105.9
1913	30.7	30.3	30.5	131.8	126.8	129.2
1919	33.2	33.6	33.4	142.5	140.6	141.5
1920	28.7	29.8	29.2	123.2	124.7	123.7
1921	24.8	25.3	25.0	106.4	105.9	105.9
1922	25.6	25.8	25.7	109.9	107.9	108.8
1923	24.0	24.4	24.3	103.0	102.1	103.0
1924	25.1	24.9	25.0	107.7	104.2	105.9
1925	25.4	25.5	25.5	109.0	106.7	108.1
1926	27.6	27.9	27.8	118.5	116.7	117.8
1927	27.2	27.7	27.4	116.7	115.9	116.1
1928	28.5	29.0	28.8	122.3	121.3	122.0
1929	30.1	30.4	30.3	129.2	127.2	128.4
1930	29.8	30.3	30.0	127.9	126.8	127.1
1931	30.6	31.7	31.1	131.3	132.6	131.8
1932	29.0	29.7	29.3	124.5	124.3	124.2
1933	30.2	30.0	30.1	129.6	125.5	127.5
1934	31.2	31.7	31.4	133.9	132.6	133.1
1935	32.1	33.4	32.7	137.8	139.7	138.6
1936	32.5	32.7	32.6	139.0	136.8	138.1
1937	33.3	34.1	33.7	142.9	142.7	142.8
1938	35.4	36.0	35.6	151.9	150.6	150.8
1939	36.2	36.7	36.5	155.4	153.6	154.7
1940	37.9	38.8	38.3	162.7	162.3	162.3
1918—22	28.6	29.0	28.8	122.7	121.3	122.0
1923—27	25.9	26.1	26.0	111.2	109.2	110.2
1928—32	29.6	30.2	30.1	127.0	126.4	127.5
1933—37	33.3	34.1	33.7	142.9	142.7	142.8
1938—40	36.5	37.2	36.6	156.7	155.7	156.1

на умрѣлитѣ както въ градоветѣ, така и въ селата. Макаръ че покачва-
нето на срѣдната възраст на умрѣлитѣ въ селата върви дори съ по-
голяма сила, отколкото въ градоветѣ, все пакъ срѣдната възраст на

умрълитъ въ селата продължава да си остава по-малка, отколкото тази въ градоветъ.

Въ връзка съ въпроса за умираиията на градското и селското население стои и въпроса за умираиията на хората, заети съ земеделска и неземеделска дейностъ. Защото разликата въ умираиията на градското и селското население се опредѣля не толкова отъ обстоятелството на тѣхното мѣстожителство, — макаръ че и това обстоятелство упражнява известно значение, което не може да се отрече — колкото отъ различната професионална дейностъ на съответното население и свързанитъ съ тѣхъ различия на тѣхното стопанско положение. Поради това, представлява интересъ да се спремъ върху въпроса за умираиията на земеделското и неземеделското население поне въ най-общи черти. Съответнитъ данни имаме въ следната таблица.

Таблица № 7. Умираиия на земеделското и неземеделското население

Периоди	Земеделско население			Неземеделско население		
	активно	неактивно	всичко	активно	неактивно	всичко
А. брой на умрълитъ срѣдно годишно презъ посоченитъ периоди						
1910—1911	23664	54095	77759	5296	13978	19274
1925—1928	23779	54063	77842	7116	16665	13771
1933—1936	22405	46458	68863	7016	12759	19775
1937—1940	22406	41537	63943	7885	12983	20868
Б. на 1000 жители отъ сѣщото завѣтие						
1910—1911	13.0	37.4	23.8	12.5	21.5	18.0
1925—1928	9.6	33.3	19.0	11.6	21.5	17.1
1933—1936	8.2	27.3	15.5	11.7	15.7	14.0
1937—1940	8.2	24.4	14.4	13.1	16.0	14.8
на сто						
1910—1911	81.7	79.4	80.1	18.3	20.6	19.9
1925—1928	77.0	76.4	76.6	23.0	23.6	23.4
1933—1936	76.2	78.5	77.7	23.8	21.5	22.3
1937—1940	74.0	76.2	75.4	26.0	23.8	24.6

Даннитъ на горната таблица позволяватъ да се отбележатъ нѣкои особености на интересуващитъ ни явления, които сѣ свързани не само съ развои на демографскитъ процеси у насъ, но и съ общия развои на народното ни стопанство. А именно, като последица отъ развитието на нашето народно стопанство въ насока на по-голѣма индустриализация, дѣлътъ на земеделското население малко се намалява за смѣтка на дѣла на населението, заето съ неземеделски дейности. Поради това, съ намаляние на земеделското население въ състава на цѣлокупното ни население, намалява се и значението на умираиията на земеделското население въ общия брой на умираиията у насъ. Съответно съ това се увеличава дѣлътъ на умираиията на хората, заети въ неземеделски дейности. Отъ друга страна, намалянието на умираиията въ всички слоеве на нашия народъ много ясно проличава въ намаляние броя на умрълитъ на хиляда жители отъ актив-

ното и неактивното население във всички професионални групи. Това всичко, обаче, не видоизменя основната структура на нашите умирения, а именно, че земеделското население продължава да заема първо място във умиренията както на активните, така и на неактивните негови членове. Въз особеност умиренията на неактивното население определят състоянията на умирения на съответната група население. Както се вижда от горните числа, умиренията на неактивното земеделско население, т. е. на децата на земеделските стопани, продължават да остават доста големи, като съ това определят, че смъртността на земеделското население си остава много голема, макаръ че тя се е намалила въ сравнение съ това, което се е наблюдавало въ това отношение по-рано.

Следъ дадената характеристика на основните въпроси отъ проучваната област, ние можемъ сега да преминемъ къмъ разглеждане на въпроса за причините на умирения у насъ. Тръбва, обаче, веднага да се подчертае, че въ тази област ние се натъкваме на извънредно големи трудности, които обясняватъ, защо този клонъ на статистическото проучване на умиренията се е развилъ у насъ най-късно. А именно, начиная отъ 1925 г. се е започнала регистрацията на причините за умирения и то само въ частъ отъ градовете, и едва преди няколко години тази регистрация се е разширила и върху селата. Едва ли трѣбва да се набляга върху това, че статистическата регистрация на причините за умирения изисква предварително уредена медицинска мъртвопрѣвѣрителна служба. Само специалистите лѣкари могатъ да установятъ причините за настъпилата смъртъ, като статистическото наблюдение на тези явления върви следъ като съответната медицинска служба е вече уредена. Това обяснява защо успоредно съ разширяване на мрежата на мъртвопрѣвѣрителната служба въ нашите градове се разширява и броя на градовете, въ които се организира съответната статистическа регистрация. Тѣй като, обаче, медицинската служба въ нашите села се урежда само презъ последните години, то и статистическото наблюдение на причините за умирения на селското население е могло да се започне едва преди няколко години.

Трудностите, обаче, съ това не се свършватъ. Работата се състои въ това, че номенклатурата на болестите се е промѣнила презъ този кратъкъ периодъ, презъ който се е водила у насъ регистрацията на причините за умирения. Таблицата съ данните, които се отнасятъ до 1930 г., е съставена по кратката международна номенклатура, която е смѣнена презъ 1931 г., откогато данните съ съставятъ по новата номенклатура. Въ резултатъ на тези промѣни данните презъ периода 1925 — 1930 не сж напълно сравними съ тези отъ по-нататъшните години.

Както се вижда отъ всичко казано, нашите данни за причините на умиренията не представляватъ много добъръ статистически материалъ, тѣ сж събрани презъ относително кратко време, отнасятъ се не къмъ една и съща територия и сж събирани по неоднакви номенклатури. При все това, обаче, тѣ не трѣбва да се смѣтатъ свършено негодни; напротивъ, отъ тяхъ може да се получи правилна представа за причините на умирения на нашето население, макаръ и не напълно точна, но въ всеки случай достатъчно ясна, за да бждатъ задоволени както нашите научни интереси, така и нашите практически нужди. Разбира се, това изисква не малко усилия отъ страна на изследвача, за да преработи съответните данни и да ги направи сравними. Въ следната таблица имаме данните за броя и процента на умрѣлите отъ различни причини мъже и жени въ градовете и селата презъ последните години.

Таблица № 8. Брой и процентъ на умрѣлитѣ отъ различни причини въ градоветѣ и селата.

ПРИЧИНИ на умирация	Въ градоветѣ						Въ селата					
	Брой		% отъ всички умрѣли		% отъ умрѣлитѣ отъ сѣотв. бол.		Брой		% отъ всички умрѣли		% отъ умрѣлитѣ отъ сѣотв. бол.	
	М.	Ж.	М.	Ж.	М.	Ж.	М.	Ж.	М.	Ж.	М.	Ж.
Корем. тифъ и паратифъ	35	28	0.4	0.4	55.6	44.4	41	41	0.3	0.4	50.0	50.0
Петнистъ тифъ	2	1	—	—	66.7	33.3	6	2	—	—	75.0	25.0
Брусница	11	12	0.1	0.2	47.8	52.2	25	24	0.2	0.2	51.0	49.0
Скарлатина	65	62	0.7	0.8	51.2	48.8	77	78	0.6	0.7	49.7	50.3
Магарешка кашлица	19	27	0.2	0.3	41.3	58.7	42	52	0.4	0.5	44.7	55.3
Лошо гърло	57	57	0.6	0.7	50.0	50.0	90	88	0.8	0.8	50.6	49.4
Инфлуенца	89	74	0.9	0.9	54.6	45.4	127	111	1.0	1.0	53.3	46.7
Туберк. на дихат. органи	973	759	10.3	9.5	56.2	43.8	801	808	6.7	7.6	49.8	50.2
Вс. др. видове туберкулоза	242	224	2.6	2.8	51.9	48.1	244	238	2.0	2.2	50.6	49.4
Сифилисъ	20	10	0.2	0.1	66.7	33.3	12	8	0.1	—	60.0	40.0
Малария	33	22	0.4	0.3	60.0	40.0	48	39	0.4	0.4	55.2	44.8
Др. заразни и параз. болести	156	113	1.7	1.4	58.0	42.0	225	180	1.9	1.7	55.6	44.4
Ракъ и др. злокач. буци	563	537	6.0	6.7	51.2	48.8	373	363	3.1	3.4	50.7	49.3
Незлокач. буци (тумори)	37	42	0.4	0.5	46.8	53.2	27	30	0.2	0.3	47.4	52.6
Ост. и хрон. став. ревм.	17	21	0.2	0.3	44.7	55.3	16	17	0.1	0.2	48.5	51.5
Захарна болестъ	72	68	0.8	0.9	51.4	48.6	28	29	0.2	0.3	49.1	50.9
Ост. и хрон. алкохолизъмъ	26	1	0.3	—	96.3	3.7	21	1	0.2	—	95.5	4.5
Др. общи бол. и р. отрав.	50	58	0.5	0.7	46.3	53.7	73	68	0.6	0.6	51.8	48.2
Ataxie locomotrice progr. et paralysie générale	32	11	0.3	0.1	74.4	25.6	25	18	0.2	0.2	58.1	41.9
Hémorragie cérébrale, embolie ou thrombose cérébrale	714	763	7.6	9.6	49.4	50.6	513	516	4.3	4.8	49.9	50.1
Др. бол. на нервната сист. и орган. на чувствата	185	148	2.0	1.9	55.6	44.4	201	160	1.7	1.5	55.7	44.3
Болести на сърдцето	1422	1290	15.1	16.2	52.4	47.6	1049	1031	8.8	9.6	50.4	49.6
Други болести на органитѣ на кръвообращението	109	83	1.2	1.0	56.8	43.2	72	53	0.6	0.5	57.6	42.4
Бронхитъ	60	34	0.6	0.4	63.8	36.2	83	91	0.7	0.9	47.7	52.3
Пневмония	1255	997	13.3	12.5	55.7	44.3	2087	1685	17.6	15.8	55.3	44.7
Др. болести на дих. органи	179	77	1.9	1.0	69.9	30.1	183	103	1.5	1.0	64.0	36.0
Диария и ентеритъ	380	346	4.0	4.3	52.3	47.7	421	385	3.5	3.6	52.2	47.8
Апандиситъ	72	39	0.8	0.5	64.9	35.1	69	53	0.6	0.5	56.6	43.4
Болести на черния дробъ и злъчнитѣ пжтища	101	59	1.1	0.7	63.1	36.9	82	46	0.7	0.4	64.0	36.0
Др. бол. на хранос. органи	282	115	3.0	1.4	71.0	29.0	292	124	2.5	1.2	70.2	29.8
Нефрити	155	149	1.6	1.9	51.0	49.0	176	162	1.5	1.5	52.1	47.9
Други болести на пикочнитѣ и половитѣ органи	123	45	1.3	0.6	73.2	26.8	76	27	0.6	0.3	73.8	26.2
Septicémie et infections puerpérales	—	60	—	0.8	—	100.0	—	135	—	1.3	—	100.0
Др. бол. на бремен. раждан. и следрод. периодъ	—	40	—	0.5	—	100.0	—	72	—	0.7	—	100.0
Бол. на кожата, подкожн. тъканъ, коститѣ и органитѣ на движението	37	24	0.4	0.3	60.7	39.3	45	31	0.4	0.3	59.2	40.8
Вродената хилавостъ, врод. тѣл. недост. преждевременно раждане	594	461	6.3	5.8	56.3	43.7	943	772	7.9	7.2	55.0	45.0
Старостъ	513	760	5.4	8.8	40.3	59.7	1331	1474	11.2	13.8	47.5	52.5
Самоубийство	172	80	1.8	0.1	68.3	31.7	107	63	0.9	0.6	62.9	37.1
Убийство	64	19	0.7	0.2	77.1	22.9	113	20	1.0	0.2	85.0	15.0
Смъртъ насилствена или отъ злополука	304	94	3.2	1.2	76.4	23.6	389	144	3.3	1.3	73.0	27.0
Смъртъ отъ неопр. причини	216	181	2.3	2.3	54.4	45.6	1340	1370	11.3	12.8	49.4	50.6
Всичко	9414	7982	100	100	54.1	45.9	11068	10697	100	100	52.6	47.4

Въз основа на горнитъ данни може вече да се направи едно заключение за значението, което иматъ отдѣлнитъ видове причини на умирање както всрѣдъ градското, така и всрѣдъ селското население, както всрѣдъ мъжкото, така и всрѣдъ женското население у насъ. За да се улесни това, процентното значение на отдѣлнитъ причини на умирањия презъ сѣщия периодъ 1937 — 1940 се подрежда по тѣхната голѣмина въ следната таблица № 9.

Отъ сравнение на даденитъ числа се вижда, че причинитъ, които предизвикватъ умирањия на населението, не действуватъ съ еднаква сила въ градоветъ и селата. Следнитъ болести предизвикватъ по-голѣмъ процентъ на умирањия въ селата, отколкото въ градоветъ: малария, брусница, магарешка кашлица, лошо гърло, инфлуенца, други епидемически и паразитни болести, бронхитъ, пневмония, *sépticémie et infections puerpérales*, други болести на бремеността, раждането и следродилния периодъ, вродена хилавостъ, вродени тѣлесни недостатѣци и преждевременно раждане, старостъ, убийство, смъртъ отъ злополуки и насилствена смъртъ. Сѣщо така много по-голѣмъ процентъ отъ умрѣлитъ въ селата умиратъ отъ неопредѣлени или лошо опредѣлени причини. Следнитъ причини предизвикватъ по-голѣмъ процентъ умирањия въ градоветъ, отколкото въ селата: туберкулоза на дихателнитъ органи, всички други видове туберкулоза, сифилисъ, ракъ, други злокачествени буци, незлокачествени буци (тумори), захарна болестъ, остъръ и хронически алкохолизъмъ, *hémorragie cérébrale, embolie ou thrombose cérébrale*, други болести на нервната система и органитъ на чувствата, болести на сърцето, други болести на органитъ на кръвообращението, други болести на дихателнитъ органи (освенъ туберкулоза), диария и ентеритъ, апандиситъ, болести на черния дробъ и зѣлчнитъ пѣтица, други болести на храносмилателнитъ пѣтица, нефрити, други болести на пикочнитъ и половитъ органи, болести на кожата, подкожната тъканъ, коститъ и органитъ на движението и самоубийството. Следнитъ болести действуватъ съ еднаква сила както въ градоветъ, така и въ селата: коремнъ тифъ и паратифъ, скарлатина, остъръ и хрониченъ ставенъ ревматизъмъ, други общи болести и хронични отравяния, *ataxie locomotrice progressive et paralysie générale*.

Сжществуването на известни различия въ силата на причинитъ, които предизвикватъ умирањия въ градоветъ и селата, става още по-видимо, когато се направи сравнение на умирањията споредъ причинитъ на смъртта въ отдѣлнитъ възрастни групи на мрѣлитъ. Съответнитъ данни намираме въ следната таблица № 10.

Отъ посоченитъ данни ясно се виждатъ пѣтицата, по които смъртта грабва своитъ жертви отъ различнитъ възрастни групи на нашия народъ. Вsrѣдъ градското население кърмачетата до 1 г. умиратъ отъ вродена слабостъ, вродени тѣлесни недостатѣци, преждевременно раждане, диария и ентерити, болести на дихателнитъ органи и инфлуенца. Само тѣзи болести причиняватъ умирањия на 75—85% отъ общия брой на децата умрѣли до 1 година.

Следнитъ болести сж най-опасни за градскитъ деца на възраст отъ 1—4 години: диария, ентерити, болеститъ на дихателнитъ органи (включително туберкулоза и пневмония) и различнитъ епидемически болести. Посоченитъ болести предизвикватъ 75—85% отъ всички умирањия на децата отъ 1—4 години. Сжщитъ болести и приблизително въ сжщата степенъ отнематъ живота и у децата отъ 5—9 години.

Таблица № 9. Сравнение на процентното значение на причините за умирация на мъжкото и женското население въ градчетъ и селата презъ 1937—1940 г.

Причини на умирация	въ градчетъ			въ селата		
	мъже	жени	всичко	мъже	жени	всичко
болести на сърдцето	15.1	16.2	15.5	8.8	9.6	9.5
пневмония	13.3	12.5	12.9	17.6	15.8	13.9
туберкулоза на дихателнитъ органи	10.3	9.5	9.8	6.7	7.6	7.4
старостъ	5.4	8.8	7.3	11.2	13.8	12.9
hémorragie cérébrale, embolie ou thrombose cérébrale	7.6	9.6	8.5	4.3	4.8	4.7
ракъ и други злокачествени буци	6.0	6.7	6.4	3.1	3.4	3.4
вродена хилавость, вродни тѣлесни недостатъци, преждевременно раждане	6.3	5.8	6.1	7.9	7.2	7.9
диария и ентеритъ	4.0	4.3	4.1	3.5	3.6	3.7
всички други видове туберкулоза	2.6	2.8	2.7	2.0	2.2	2.1
неопредѣлени или лошо опредѣлени причини	2.3	2.4	2.3	11.3	12.8	12.4
други болести на храносмилателнитъ органи	3.0	1.4	2.3	2.5	1.2	1.9
смъртъ насилствена или отъ злополука (освенъ убийство и самоубийство)	3.2	1.2	2.3	3.3	1.3	2.4
други болести на нервната система и органитъ на чувствата	2.0	1.9	1.9	1.7	1.5	1.6
цефрити	1.6	1.9	1.7	1.5	1.5	1.5
други епидемически и паразитни болести	1.7	1.4	1.6	1.9	1.7	1.8
други болести на дихателнитъ органи (освенъ туберкулоза)	1.9	1.0	1.4	1.5	1.0	1.3
самоубийство	1.8	0.1	1.4	0.9	0.6	0.8
други болести на пикочнитъ и половитъ органи	1.3	0.6	1.0	0.6	0.3	0.5
инфлуенца	0.9	0.9	0.9	1.0	1.0	1.0
други болести на органитъ на кръвообращението	1.2	1.0	0.9	0.6	0.5	0.6
болести на черния дробъ и зѣлнитъ пжтица	1.1	0.7	0.9	0.7	0.4	0.6
захарна болестъ	0.8	0.9	0.8	0.2	0.3	0.2
скарлатина	0.7	0.8	0.7	0.6	0.7	0.7
лошо гърло	0.6	0.7	0.7	0.8	0.8	0.8
други общи болести и хронични отравяния	0.5	0.7	0.6	0.6	0.6	0.6
апендиситъ	0.8	0.5	0.6	0.6	0.5	0.5
незлокачествени буци (тумори)	0.4	0.5	0.5	0.2	0.3	0.3
бронхитъ	0.6	0.4	0.5	0.7	0.9	0.7
убийство	0.7	0.2	0.5	1.0	0.2	0.6
коремънъ тифъ и паратифъ	0.4	0.4	0.4	0.3	0.4	0.4
septicémie et infections puerpérales	—	0.8	0.4	—	1.3	0.6
болести на кожата, подкожната тъканъ, коститъ и органитъ на движението	0.4	0.3	0.4	0.4	0.3	0.3
малария	0.4	0.3	0.3	0.4	0.4	0.4
магарешка кашлица	0.2	0.3	0.3	0.4	0.5	0.4
сифилисъ	0.2	0.1	0.2	0.1	—	0.1
остъръ и хронически ставенъ ревматизъмъ	0.2	0.3	0.2	0.1	0.2	0.2
остъръ и хронически алкохолизъмъ	0.3	—	0.2	0.2	—	0.1
ataxie locomotrice progressive et paralysie générale	0.3	0.1	0.2	0.2	0.2	0.2
други болести на бремеността, раждането и следродилния периодъ	—	0.5	0.2	—	0.7	0.3
брусница	0.1	0.2	0.1	0.2	0.2	0.2
всичко	100	100	100	100	100	100

Таблица № 10. Сравнение на процентното значение на причината за умирация въ отделните възрастни групи на умрелите въ градовете и селата презъ 1937—1940 г.

Причини за умирация	Възрастни групи						
	до 1 г.	1—4 г.	5—9 г.	10—19 г.	20—39 г.	40—59 г.	60 и нагоре
Коремнъ тифъ и паратифъ							
градове	—	0.2	1.8	2.3	1.2	0.4	—
села	—	0.2	1.0	2.5	1.4	0.3	—
Малария							
градове	0.3	1.1	0.8	0.7	0.4	0.3	—
села	0.3	1.2	1.3	0.7	0.4	0.3	—
Брусница							
градове	0.3	1.0	0.8	—	—	—	—
села	0.2	1.5	0.3	—	—	—	—
Скарлатина							
градове	0.1	4.9	11.4	1.7	0.2	—	—
села	0.1	3.7	7.7	1.3	0.2	—	—
Магарешка кашлица							
градове	0.9	2.0	0.3	—	—	—	—
села	0.8	2.1	0.5	—	—	—	—
Лошо гърло							
градове	0.2	5.0	9.5	0.8	0.1	—	—
села	0.2	3.9	7.0	2.0	0.1	—	—
Инфлуенца							
градове	2.3	2.0	1.1	0.9	0.6	0.5	0.4
села	1.9	2.0	1.5	0.9	0.4	0.7	0.5
Други епидемически и паразит. болести							
градове	1.0	3.4	4.2	4.1	3.0	1.9	0.5
села	1.1	3.3	6.9	4.5	2.6	2.2	0.5
Туберкулоза на дихателнитъ органи							
градове	0.3	1.7	5.0	37.3	37.7	12.8	1.6
села	0.3	1.5	4.7	29.2	31.8	10.5	0.9
Всички други видове туберкулоза							
градове	0.6	6.4	17.8	16.3	5.5	0.9	8.0
села	0.3	2.9	10.1	11.7	6.2	1.5	0.1
Сифилисъ							
градове	—	—	—	0.1	0.3	0.5	—
села	—	—	—	—	—	0.3	—
Ракъ и други злокачествени буци							
градове	—	—	0.5	2.5	3.1	13.4	8.0
села	—	0.1	0.5	0.4	2.0	10.6	5.8
Незлокачествени буци (тумори)							
градове	—	—	0.5	0.2	0.9	1.2	0.3
села	—	—	0.2	0.3	0.7	0.4	0.2
Остъръ и хрон. ставенъ ревматизъмъ							
градове	—	0.2	2.9	1.3	0.1	0.3	0.1

села	—	—	0.2	0.6	0.3	0.3	0.1
Захарна болестъ							
градове	—	—	0.3	0.2	0.4	1.5	1.0
села	—	—	—	0.2	0.5	0.7	0.5
Остъръ и хрониченъ алкохолизъмъ							
градове	—	—	—	—	0.3	0.5	—
села	—	—	—	—	0.1	0.3	0.1
Други общи болести и хрон. отравяния							
градове	0.4	0.1	0.1	1.4	1.1	1.0	0.2
села	—	1.0	1.0	1.1	1.2	1.0	0.2
Ataxie locomotrice progressive et paralyse générale							
градове	—	—	—	—	0.3	0.9	0.1
села	—	0.2	—	—	0.3	0.4	0.1
Hémorragie cérébrale, embolie ou thrombose cérébrale							
градове	—	—	—	—	0.7	9.5	15.0
села	—	—	—	—	1.0	7.4	11.3
Други болести на нервната система и органитъ на чувствата							
градове	2.4	3.2	4.0	3.9	3.3	2.2	0.4
села	1.2	2.7	4.4	4.4	2.8	2.1	0.4
Болести на сърдцето							
градове	—	0.2	1.9	3.1	6.6	17.1	26.7
села	—	0.2	1.6	3.8	5.0	3.8	21.2
Други болести на органитъ на кръвообръщението							
градове	—	—	0.3	0.2	0.3	1.2	1.8
села	—	0.1	—	—	0.3	0.8	1.3
Бронхитъ							
градове	0.8	0.4	—	—	—	0.6	0.6
села	0.9	0.6	0.2	0.2	0.3	0.9	0.6
Пневмония							
градове	33.1	33.6	15.5	4.8	4.4	7.5	6.4
села	32.4	36.1	18.8	8.0	6.6	10.1	7.0
Други болести на дихателнитъ органи (освенъ туберкулоза)							
градове	0.3	1.6	1.6	1.3	1.5	2.5	1.3
села	0.3	0.8	1.6	1.2	1.4	2.6	1.5
Диария и ентеритъ							
градове	13.3	21.0	2.1	0.5	0.2	0.5	0.6
села	7.7	14.6	2.3	0.8	0.2	0.4	0.4
Апендиситъ							
градове	—	1.7	2.7	2.8	1.8	0.7	0.1
села	—	0.3	1.3	2.8	1.8	1.1	0.2
Болести на черния дробъ и злъчнитъ жтища							
градове	—	—	0.5	0.1	0.7	2.1	1.0
села	—	—	—	0.2	0.7	1.8	0.8

Други болести на храносмилателнитѣ органи							
градове	0.7	1.0	1.3	1.6	3.3	4.7	1.7
села	0.4	0.8	1.8	1.5	3.0	5.1	1.7
Нефрити							
градове	—	—	1.9	1.6	2.5	3.1	1.5
села	—	1.0	2.0	2.0	2.0	3.4	1.7
Други болести на пикочнитѣ и половитѣ органи							
градове	—	—	0.3	0.3	0.9	1.1	1.4
села	—	—	0.2	—	0.6	0.7	1.0
Sépticémie et infections puerpérales							
градове	—	—	—	0.6	2.3	0.1	—
села	—	—	—	1.0	4.4	0.2	—
Други болести на бременността, раждането и следродилния периодъ							
градове	—	—	—	—	1.6	0.1	—
села	—	—	—	0.5	2.2	0.1	—
Болести на кожата, подкожната тъканъ, коститѣ и органитѣ на движението							
градове	0.5	0.3	0.8	0.8	0.3	0.5	0.2
села	0.5	0.2	0.8	1.0	0.5	0.4	0.1
Вродена хилавостъ, вродени тѣлесни недостатъци, преждевременно раждане и други							
градове	37.5	0.6	5.6	0.6	—	—	—
села	31.4	0.5	0.8	0.5	—	—	—
Старостъ							
градове	—	—	—	—	—	—	16.3
села	—	—	—	—	—	—	30.0
Самоубийство							
градове	—	—	—	3.5	5.1	2.3	0.5
села	—	—	—	1.9	2.8	1.5	0.4
Убийство							
градове	—	—	—	1.6	2.0	0.7	—
села	—	—	—	1.7	2.2	1.4	0.1
Смъртъ насилствена или отъ злоупотрека (освенъ убийство и самоубийство)							
градове	0.5	3.8	5.6	5.5	5.3	2.6	0.1
села	1.2	3.4	7.3	5.5	4.9	3.2	0.9
Неопредѣлени или лошо опредѣлени причини							
градове	4.6	3.8	2.4	1.7	2.3	2.0	1.4
села	18.2	14.7	11.1	6.1	7.8	11.3	6.5
Всичко							
градове	100	100	100	100	100	100	100
села	100	100	100	100	100	100	100

Различните видове туберкулоза имат решаващо значение при умирањата на младежи отъ 10 до 19 години и на населението на възраст отъ 20—39 години: почти половината на всички умирања тукъ идва отъ туберкулозните заболявания.

Населението на 40—59 години умира главно отъ туберкулоза, ракъ, болести на сърдцето, мозъчно кръвоизлияние, пневмония и насилствена смърт.

Населението отъ 60 години и повече умира главно отъ болести на сърдцето, мозъчно кръвоизлияние, старостно изтощение, ракъ, пневмония и туберкулоза.

Горните данни ни даватъ представа за умирање на градското население. Ако се опитаме да резюмираме въ най-общи форми причините за умирања на селското население, може да се подчертае следното. Децата до 1 г. умиратъ главно отъ пневмония, вродена хилавостъ и диария. Повече отъ 70% отъ всички умирања на децата до 1 г. се дължатъ на посочените причини. Сжитите причини продължаватъ да взематъ живота и на децата на възраст отъ 1—4 години. А именно, 50% отъ тяхъ умиратъ отъ пневмония и диария, т. е. унищожителното действие на двете тѣзи болести още повече се засилва при децата отъ 1—4 години, отколкото при помалките деца. Умирањата отъ вродена хилавостъ почти не играятъ тукъ никакво значение; затова пъкъ умирањата отъ детските епидемически болести и отъ различните видове туберкулоза придобиватъ известна сила. Надъ 20% отъ умирањата се падатъ върху тѣзи групи болести. Значението на пневмонията се намалява, а това на диарията много се намалява при умирања на децата отъ 5—9 години. Пневмонията все пакъ продължава да взема живота на всѣко пето дете, умрѣло на тази възраст. Епидемическите болести и тѣзи на дихателните органи заематъ мѣстото на пневмонията и въ особеностъ на диарията. Близу 20% отъ тяхните умирања се падатъ на епидемическите болести и близу 10% на различните видове туберкулоза. Сжито така и умирањата отъ насилствена смъртъ и злополуките придобиватъ голѣмо значение и стигатъ до 20% отъ всички умирања тукъ. Умирањата отъ различните видове туберкулоза придобиватъ голѣма сила въ умирањия на децата и младежите отъ 10—19 години: 40% отъ тяхните умирања идватъ отъ тѣзи причини. Умирањата отъ пневмония значително се намаляватъ, но все пакъ продължаватъ да съставляватъ 8% отъ всички умирања въ тази възрастна група.

Хората отъ 20 — 39 години умиратъ главно отъ различни видове туберкулоза: тя взема живота на 38% отъ умрѣлите на тази възраст. На второ мѣсто продължава да стои пневмонията, отъ която тукъ умиратъ близу 7% отъ всички умрѣли. По-голѣмо значение придобиватъ болестите на сърдцето и на половите органи.

Умирањата на хората отъ 40—59 години идватъ главно отъ разните видове туберкулоза (12%), ракъ (10.6%) и пневмония (10.1%). Следъ тяхъ вървятъ болестите на сърдцето, на храносмилателните и на половите органи.

Хората на напредналата възраст, тѣзи на 60 години и повече, умиратъ главно отъ старческа слабостъ (30%), отъ болестите на сърдцето (надъ 21%), отъ болести на кръвообръщението (надъ 21%) и отъ ракъ (около 6%). Пневмонията и въ тази възрастна група не загубва своето значение: 7% отъ всички умрѣли тукъ умиратъ отъ пневмония.

Като се спреме върху умирањата по полъ, вижда се, че, като общо

правило, причинитѣ на умираиията и тѣхната сила сж приблизително еднакви за умираиията на мжжкото и женското население. Все пакъ може да се забележи, че едниѣ причини проявяватъ своето действие съ по-голъма сила при умираиия на мжжетѣ, а другитѣ — при умираиия на женитѣ. Разбира се, ние при това оставяме безъ всѣкакво сравнение такива болести, които поразяватъ хората само отъ една полъ, като, напримѣръ, болеститѣ на бременността или при раждането. Като се обърнемъ къмъ разглеждане на онѣзи групи болести отъ които най-много загинава нашето население, може да се установи следното: мжжкото население умира въ по-голъма степенъ отъ туберкулоза, отколкото женското. Това проличава по-ясно въ градоветѣ, отколкото въ селата. Отъ всички хора, умрѣли отъ туберкулоза на дихателнитѣ органи въ градоветѣ, повече отъ 56% се пада на мжжетѣ и по-малко отъ 44% на женитѣ. Вследствие на това увеличено умираиане на мжжкото население отъ туберкулоза на дихателнитѣ органи, процентътъ на умрѣлитѣ отъ тази болестъ мжже съставлява 10.9% отъ всички умираиия на мжжетѣ, но само 9.9% отъ всички умрѣли жени умираатъ отъ тази болестъ. Въ селата това не се наблюдава: тамъ мжжкото и женското население умира почти въ еднакво количество отъ туберкулоза.

Умираиията отъ ракъ и други злокачествени буци засѣгатъ почти еднакво мжжкото и женското население както въ градоветѣ, така и въ селата. Противно на широко разпространената представа, че женското население дава повече жертви отъ тази страшна болестъ, нашитѣ данни свидетелствуватъ по-скоро за това, че мжжкото население дава по-голъмъ брой жертви отъ тази болестъ, макаръ че разликата между умираиията на мжже и жени е много малка. Може би казаната погрѣшна представа се дължи на обстоятелството, че женитѣ умираатъ въ повече отъ незлокачествени буци (тумори) отколкото мжжетѣ.

Сърдечнитѣ болести взематъ повече жертви отъ мжжкото градско население, отколкото отъ женското, но въ селата тази разлика не се забелязва и хората отъ двата пола даватъ тамъ почти еднакво количество умираиия отъ сърдечни болести.

Пневмонията поразява повече мжжкото население, отколкото женското, и това става както въ градоветѣ, така и въ селата: близу 55% умрѣли отъ пневмония сж мжже и близу 45% сж жени. Сжщо, но въ по-малка степенъ изпѣква по-голъмото умираиане на мжжкото население отъ болеститѣ на храносмилателнитѣ органи: отъ всички умрѣли отъ тѣзи болести 70% се падатъ на мжжетѣ.

Мжжетѣ, сжщо така, даватъ по-голъмъ брой умираиия отъ вродена хилавостъ, вродени тѣлесни недостатѣци и преждевременно раждане. Самоубийствата, убийствата и другитѣ форми на насилствена смъртъ отъ злополуки взематъ значително повече жертви отъ мжжкото население, отколкото отъ женското.

Както се вижда отъ горното, умираиията на женитѣ сж по-малобройни при почти всички видове болести, отъ които главно умира нашия народъ. Като естествена последица отъ това, женитѣ се запазватъ отъ смъртъ презъ повече време и достигатъ до голъма старостъ, поради което умираиията отъ старческа немощъ се срѣща повече всрѣдъ женското население, отколкото всрѣдъ мжжетѣ.

Като приключваме разглеждането на въпроса за умираиията у насъ и въ особеность за тѣхнитѣ причини, не може да не спремъ внимание върху

следното. Грамадната част от умирания у нас се дължи на такива болести, чието действие може значително да се намали въ резултат на една разумна и планомерна дейност както на органите на властта, така и на самото население. Това наше твърдение може да се потвърди съ следното. Пневмонията, туберкулозата и диарията взимат у нас грамадни жертви: повече от 0.25 от всички умрели умират от посочените три болести. Ако, обаче, се разглеждат умиранията от тези болести въ отделните възрастни групи, става ясно, че някои възрастни групи се унищожават от тези болести въ застрашителни размъри. Така, например, от всички умрели деца до 1 година, 33% умират от пневмония, 13.3% умират от диария; от всички умрели деца от 1—4 години, 33.6% умират от пневмония и 21% умират от диария; от всички деца, умрели на 5—9 години, 22.8% умират от всички видове туберкулоза, а 15.5% умират от пневмония; от всички умрели на 10—19 години, 53.6% умират от всички видове туберкулоза и 4.8% от пневмония; от всички умрели на 20—39 години 43.2% умират от всички видове туберкулоза и 4.4% от пневмония; от всички умрели на 40—59 години 13.7% умират от туберкулоза и 7.5% от пневмония.

Горните страшни числа на жертви от посочените болести налагат естествения въпрос: не е ли възможно да се намали броя на умиранията от тези болести? Защото подертаната по-рано голъма смъртност у нас се определя предишно от голъмия брой умирания на деца и подрастващи именно от казаните болести.

Както се знае, смъртността от туберкулоза, пневмония и диария показва много голъмо намаление въ множество държави, където настойчиво се осъществява една планомерна здравословна политика. Внедряването на основните начала на хигиена всрѣдъ широките кръгове на населението, активизирането на здравословната дейност на общините и засилването на медицинската служба, особено въ селата, може да даде бързо решителни резултати въ борбата съ посочените болести, въ частност съ туберкулозата. Колкото по-скоро поуката от нашата статистика за причините на умирания ще се възприеме от съзнателните и отговорни кръгове на държавата и народа, толкова по-скоро ще се намали голъмата смъртност на децата, а чрезъ това и общата голъма смъртност на нашия народъ. Едва ли трѣбва да се подчертава какви голъми облаги това ще донесе не само на отделните лица, но и на цѣлия ни народъ.

Финансовото положение на Франция презъ 1942—43 г.

отъ
ПОЛЪ АНТОАНЪ

Доколкото можемъ да съдимъ за финансовото положение на Франция въз основа на данните, изнесени въ общото годишно събрание на акционерите на Френската народна банка, което се състояло на 28. II. 1943 г. трѣбва да признаемъ, че това положение ни се представя въ една не толкова лоша свѣтлина, както би могло да се предполага при днешните обстоятелства.

Има главно два факта, които сж отъ решително значение. На първо мѣсто трѣбва да се отбележи изобилието отъ свободни капитали, което се обяснява съ ограничаването на търговскитѣ обороти и най-вече съ постоянното увеличение на банкнотното обръщение. Отъ друга страна, влоговетѣ въ банцитѣ не показватъ много голѣмо увеличение, особено въ началото на годината. На второ мѣсто, и това е една производна на първата причина, спестовнитѣ каси сочатъ едно постоянно увеличение, макаръ че за частнитѣ влогове да е билъ вече на два пѣти опредѣленъ максимумъ, който могатъ да стигнатъ. Презъ последнитѣ осемъ месеца на 1942 год. влоговетѣ надминаватъ теглениата съ кръжлата сума 9,700 мил. фр., или около два пѣти повече въ сравнение съ предшествуващата година.

Съ една дума, изобилие отъ капитали, значително увеличение на частнитѣ спестявания, ето характернитѣ черти на финансовия животъ въ Франция презъ миналата година, а това може да се каже безъ преувеличение и за първата половина на настоящата година. Тукъ трѣбва да забележимъ, че това не означава непременно единъ признакъ на благосъстояние, и особено когато се касае до частнитѣ влогове въ спестовнитѣ каси, а говори само, че французинитѣ намира много малко стоки за купуване на пазара. Колкото се отнася до капиталитѣ, за които става въпросъ по-горе, тѣ сж станали отъ дълго време и то не само въ Франция, повече единъ въпросъ на книгопечатане, отколкото на действително богатство . . .

Ако поискаме да хвърлимъ единъ по-обстоенъ погледъ въ областта на френскитѣ финанси, особено на държавнитѣ, въ поменатото по-горе изложение, не се констатира никакво отслабване въ търсенето и покупката на държавнитѣ ценни книжа, въпрѣки значителното намаление на рентата на редица ценни книжа, която бѣ още повече намалена презъ течение на годината за известни категории съкровищни бонове (отъ 2.75% на 2.5% за съкровищнитѣ бонове за две години). Наблюдава се сжщевременно, че курсътъ на облигациитѣ и въобще на рентоноснитѣ ценни книжа, е останалъ стабиленъ. Не само, че държавата поддържа своитѣ позиции въ тази насока, но ги и подобрява, защото намалява постоянно своя консолидиранъ дългъ, чрезъ известенъ брой конверсии. Облигациитѣ отъ 4% отъ 1925 г. се намаляватъ на 3%, тѣзи отъ 4.5% отъ 1937 и 5% отъ 1939 г. сж понижени на 3.5%, както и тѣзи отъ 4.5% отъ 1932 г. Всички тѣзи мѣрки не сж отъ естество да се понаврятъ на рентиеритѣ, които и безъ това сж твърде чувствително засегнати отъ поскупването на живота, но държавата намира смѣтка въ тази сдѣлка, а именно като единъ новъ източникъ на доходи, както това се отбелязва въ изложението, за което става въпросъ по-горе.

Отъ друга страна, това движение на конверсии е обхванало и голѣмъ брой частни дружества, които следвайки примѣра на държавата сж замѣнили старитѣ облигации съ нови, по-малко доходоносни за носителитѣ, но по-евтини за издателитѣ имъ.

Най-после редица частни дружества и предприятия сж предприели увеличение на капиталитѣ си. Това е прѣко последствие отъ специфичното финансово положение на страната, както вече отбелязахме въ началото на настоящето изложение. Но това, което е може би най-много изненадващо, то е тенденцията, която се констатира отъ много френски експерти, че французитѣ предпочитатъ днесъ ценнитѣ книжа съ промѣнлива доходностъ (акциитѣ), което е предизвикало едно постоянно покачване на сжщитѣ, особено чувствително презъ последнитѣ месеци на годината. Поради обстоя-

телството, че въ тази проява се констатираше опити за спекула, държавата се видяла принудена да вземе мърки за ограничаването на тези прояви. Така, съгласно закона от 1942 год. се реорганизира пазарът на ценни книжа, като се създава единъ комитетъ, чието председателство се поема отъ управителя на Френската народна банка, подпомогнатъ отъ единъ комисаръ на правителството и директорътъ на съкровището. Този комитетъ ръководи дейността на казания институтъ — представя предложение за изменение на режима въ случай на нужда, изготвя закони и правилници, които се отнасятъ до вътрешната му уредба и дейността му, а така също изготвя списъка на контролъритъ, единствени имащи право да посредничатъ при неприетитъ на борсата ценни книжа.

Покрай този комитетъ, който бѣ създаденъ презъ 1942 год. съществуватъ и други, които работятъ подъ контрола на Френската народна банка. Това е по-специално този, който контролира професионалната организация на банките, предприятията и финансовитъ дружества (законъ отъ 14 юний 1941 год.). Тази служба има като първа задача да състави списъкъ на заведенията, които се признаватъ за банки. Отъ друга страна, тя се опитва да регулира отношенията между отделнитъ банки, работящи въ страната. Тя е опредѣлила напр. тарифа за преводитъ. Също така, комисията за контролъ на банките е централизирила бюрата за информации за всички кредитни институти въ страната. Това ще позволи да се печат една пълна и цѣлостна документация по тази материя. Цѣлата работа се ръководи отъ Френската народна банка. Тя е също така, която остава натоварена да управлява фондовете за стабилизиране на валутата. Но въ това отношение, нейната задача, която и безъ това бѣ чувствително ограничена отъ правителствения контролъ, е твърде много намалена и поради трудноститъ на паричното обръщение въ цѣла Европа.

Преминавайки къмъ сѣщинската дейность на най-големия френски емисионенъ институтъ трѣбва да отбележимъ, че решението на акционеритъ е било тази дейность да не се ограничава само съ финансиране на съкровището, наложено поради извънреднитъ обстоятелства на днешното време. Банката си поставя и друга, не по-маловажна задача, да подготви дѣлото на възстановяването за следъ войната, предвиждайки още отъ сега всички мѣрки, които биха били необходими за закупуване на стоки отъ чужбина, както и възможноститъ за осигуряване на кредити, които да позволяватъ осъществяването на такива покупки.

Тя разпростира също своята готовность, а това ще рече кредитътъ си за финансирането на крупни национални начинания, ангажиращи труда на десетки хиляди работници. И най-после тя е готова да даде своята парична подкрепа на всички френски банки и да работи въобще за стабилизирането на френската банкова система. Нека подкрепимъ горнитъ мисли и съ нѣколко конкретни статистически данни. Общата сума на банковитъ операции на френската национална банка е възлизала презъ 1942 год. на 317,265 мил. фр. срещу 342,006 мил. фр. презъ 1941 год., или въ по-малко съ 24,741 мил. фр.

Златната наличность е показана както обикновено съ 84,597,843 фр. безъ да има каквато и да е официална декларация по въпроса. Приема се, обаче, че това злато се намира въ по-големата си частъ на островитъ „Мартиника“ подъ покровителството на френски военни кораби и френски войски. Последнитъ събития, които станаха на този островъ ще предизвикатъ може би известно изменение въ преценката, която акционеритъ на

националната банка правятъ за златната наличностъ на банката. но това ще стане известно на широката публика едва, когато следващото годишно събрание си каже думата по този въпросъ. Въ всѣки случай, доколкото горниятъ цифри го сочатъ, съотношението на златната наличностъ представлява малко по-малко отъ 20% спрямо сумата на книжнитъ пари.

Колкото до другитъ металически монети, тѣ сж възлизали на 31. XII. 1941 год. общо на 563,408,352 фр. Тази сума се разпредѣля между отдѣлнитъ видове монети, както следва: сребърни 487,580,500 фр., никелови 15,710 фр., други (дребни) 75,812,142 фр., а въ края на 1942 год.: сребърни 262,236,940 фр., никелови 0 и други 48,010,263 фр.

Отъ горнитъ данни става видно, че металическитъ монети въ Франция сж на пътъ да изчезнатъ съвсемъ отъ обръщението. Колкото до никеловитъ монети, тѣхното съвършено изчезване точно въ Франция, една страна, която се славеше съ изобилието на такива монети, ще очуди всѣки, който познава положението преди започването на днешната война.

Сумата на чуждестраннитъ девизи възлиза приблизително на сжщата сума, както предшествуващата година — 36,905,823 фр., а това с една съвсемъ незначителна сума. Колкото до банкнотитъ въ обръщение, тукъ се наблюдава едно непрекъснато увеличение — 378,903 мил. фр. срещу 266,761 мил. фр. въ края на 1941 год. Представа за останалитъ по сжществени пера въ баланса на банката даватъ следнитъ цифрови данни:

	1942	1941
Търг. скон. полици и съкровищни бонове	61,634,248,400	28,349,823,000
Полици на виждане	696,516,200	1,228,542,300
Аванси срещу ценни книжа	55,000	150,000
Аванси срещу ценни книжа по тек. с/ки	26,362,236,800	23,014,401,100
Аванси до 30 макс. срещу облигации	31,815,679,500	34,915,759,000
Временни аванси на държавното съкровище	85,850,000,000	106,350,000,000
Аванси на държавното съкровище за изплащане разходите по издръж. на герм. окуп.	74,844,932,000	82,556,215,000
Записи на заповѣдь, чекове и др.	10,963,845,300	10,410,784,300
Други операции	25,097,191,600	15,180,709,500
Всичко	317,264,704,800	342,006,385,000

За да допълнимъ даннитъ, които ни дава общото събрание на акционеритъ на Френската народна банка върху финансовото положение на страната въ края на 1942 год., нека дадемъ и нѣкои сведения относно бюджета на държавата презъ сжщото време. Държавниятъ вестникъ го оповести въ своя първи новогодишенъ брой. Редовниятъ и извънреденъ бюджетъ на държавата сж слѣти въ едно. Състои се отъ три части. Първата частъ е тази, която отговаря приблизително на стария бюджетъ преди започването на войната; въ втората частъ сж включени специалнитъ разходи предизвикани отъ войната; въ третата частъ влизатъ разходите по въоръжението и продоволствието и отговарятъ на извънредния бюджетъ отъ времето преди войната. Характернитъ данни на бюджета сж следнитъ: разходи 128,300 мил. фр. срещу 138 милиарда презъ 1943 год., а приходи 102 милиарда фр. срещу 80 милиарда фр. презъ предшествуващата година. Дефицитътъ възлиза прочее на 26—27 милиарда фр. срещу крѣгло 58 милиарда отъ предшествуващата година. Ако хвърлимъ единъ бѣгълъ погледъ върху нѣкои подробности на предвижданията за 1943 год.

ще видимъ, че има три пера, по които сж предвидени значителни увеличения — държавния дългъ съ 4,376 милиарда, въпрѣки икономитѣ, реализирани посредствомъ нѣкои конверсии, за които стана въпросъ по-горе. Държавата държи настойчиво дълговетѣ ѝ да бждатъ намалени. Тоя дългъ възлиза на 1,246 мил. фр., а субсидиитѣ на 3,129 мил. Увеличението на дветѣ първи пера е резултатъ на една необходимостъ — необходимостта отъ сключване на нови заеми, отъ съкровищни бонове, отъ спестителни бонове, необходимостъ отъ увеличение на пенсиитѣ. Третото перо е плодъ на една твърде интересна политика, тази на субсидирането на потрѣблението. Държавата се стреми по този начинъ да попречи, или по-скоро да компенсира посжлпването на известни артикули отъ първа необходимостъ, употребявани отъ известни категории граждани. Премии се плащатъ преди всичко на производителитѣ на нѣкои земеделски произведения, както и на бюро то за разпредѣление на въглищата.

Намаленията въ разходната частъ на бюджета произтичатъ изключително отъ премахването на френскитѣ въоръжени сили, вследствие на пълната окупация на страната. Тѣ произтичатъ още отъ намалението на фонда за националната безработица, въ връзка съ закона за трудовата повинностъ и изпращането на работна ржка въ Германия, съ което този фондъ става безполезенъ. Тѣ идатъ най-после и отъ разходите по екипировката поради липса на сурови материали за извършване на голѣми обществени работи отъ общонационална полза. За нещастие, данъцитѣ сж увеличени, особено разнитѣ прѣки данъци и данъкътъ върху оборота. Всичко, което не е рационирано е сжщо така много тежко обложено, но продуктитѣ отъ първа необходимостъ сж обложени по-малко.

Тукъ трѣбва да споменемъ и закона отъ 17 януарий 1943 г., който дава право на правителството да прави икономии чрезъ единъ обикновенъ декретъ.

Тукъ се поставя и въпроса: можемъ ли да оплакаваме френския данъкоплатецъ? Безспорно, макаръ, че би могло все пакъ да се твърди, че неговата сждба не е толкова тежка, Защото ако данъчната тежестъ въ Франция е увеличена въ сравнение преди войната съ 35%, въ Англия това увеличение възлиза на 40%. Но френскиятъ данъкоплатецъ се намира въпрѣки това въ едно много по-критично положение, отколкото английскиятъ, поради специфичнитѣ трудности, съ които има да се справя стопанскиятъ животъ въ Франция. Най-обезпокоителниятъ фактъ е, че сумата, съ която е натоварена Франция съ премиерето възлизаща на 125 милиарда франка годишно, не фигурира въ бюджета на държавата, нито разликата отъ френско-германския клирингъ на сума кржгло 30 милиарда франка годишно, която френската държава трѣбва да плати на френскитѣ износители. Това сж прочее още 155 милиарда фр., които трѣбва да се прибавятъ къмъ посочения по-горе малъкъ дефицитъ въ бюджета на френската държава, споредъ предвижданията за текущата година. Споредъ сжщитѣ предвиждания, размѣрътъ на приходитѣ отъ краткосрочни и дългосрочни заеми ще възлиза на около 120 милиарда, като се взематъ подъ внимание постжпленията отъ 1942 година. Остатъкътъ ще бжде взетъ въ аванси отъ френската национална банка. Това, което ние додохме въ сведенията за нейното положение, показва, че тя ще може да задоволи горното изискване съ известна леснина.

Същност и организация на новите стопански камари

отъ

РАЙКО ОШАНОВЪ

Съ Закона за стопанските камари отъ 25. III. 1943 г. (Д. В. бр. 69 отъ 29. III. с. г.), по силата на който се установи за цялата страна една, Върховна, а за всяка административна областъ по една областна стопанска камара, се извърши една крупна реформа въ областта на нашето стопанско самоуправление, което се представляваше до 1 септемврий 1943 г. отъ търговско-индустриалните и земеделските камари, когато стана фактически тяхното ликвидиране¹⁾.

Единъ бѣгълъ погледъ върху Закона за стопанските камари ще ни покаже, че новите стопански камари и особено областните стопански камари, не се различаватъ чувствително по своята правна сжщностъ и дори по своята организационна структура отъ техните председственици — търговско-индустриалните и земеделски камари²⁾, на които тѣ се явяватъ не само прями наследници на техните активи и пасиви (чл. 60 на Закона за стопанските камари), но сжщевременно — генерални приемници на всички техни функции и задачи (чл. 61 на Закона за стопанските камари). И наистина, както търговско-индустриалните и земеделските камари, така и новите стопански камари, по своята сжщностъ представляватъ публично-правни юридически личности (чл. 1 на Закона за стопанските камари), управлявани предимно отъ представители на определени стопански категории. Единъ по-внимателенъ анализъ, обаче, ще ни покаже, че въпрѣки тази очевидна прилика между тяхъ, новите стопански камари представляватъ съвсемъ нови институти, напълно различни отъ техните председственици. Различията между тяхъ, обаче, не бива да се търсятъ нито по-посока на броя на представляваните въ тяхъ стопански категории, нито въ участието на работниците, като представители на една социална, а не стопанска категория, нито, най-после, въ начина по който става комплектуването на техните управителни органи. Дори възприетиятъ принципъ за назначаемостта на техния председателъ и засиления финансовъ контролъ върху тяхъ — не сж различия отъ сжществено значение, тъй като назначаемостта на управителните органи изобщо и засилениятъ финансовъ контролъ ограничаватъ, наистина, автономията, но не заличаватъ самоуправителния характеръ на самата институция. Новото, което отличава напълно стопанските камари отъ техните председственици — търговско-индустриалните и земеделските камари — трѣбва да се търси, на първо мѣсто, въ тяхното отношение къмъ сжществуващите професионални организации и, на второ мѣсто, въ подчертаната политическа роль, която се възлага върху тяхъ.

И наистина, между търговско-индустриалните камари по-специално,

¹⁾ Ликвидацията на търговско-индустриалните и земеделските камари се извърши на 31. VIII. 1943 г., по силата на специална наредба, издадена отъ Министъръ-Председателя, възъ оенова на чл. 61, ал. III отъ Закона за стопанските камари. Формалното учредяване на областните стопански камари, обаче, стана на 10. X. 1943 г., когато се откриха техните учредителни събрания. Учредителното събрание на Върховната стопанска камара бѣше открито на 24. X. 1943 г.

²⁾ За организацията на търговско-индустриалните камари вж. статията ми „Организация и функции на търговско-индустриалните камари въ България“ въ сп. „Стопански вѣсти“, год. XI, кн. 16.

които се създадоха съгласно Закона от 1894 г., но бяха изградени въпреки досегашния им вид, по силата на Закона от 1906 г., не съществуваше никаква органическа или организационна връзка със създадените, по силата на законите от 1934—1935 г. петъ, а по силата на Закона от 1941 г., вече шестъ, професионални организации, които бяха изградени, по подобие на унитарния синдикализъм въ Италия, върху унитарна, или, което е все едно, върху тоталитарна основа. Такава органическа и организационна връзка не се създаде и между земеделските стопански задруги, земеделските камари, макаръ че последните се създадоха през 1937 г., т. е. две години по-късно от създаването на земеделските стопански задруги, като професионална организация. По тоя начинъ търговско-индустриалните и земеделски камари живяха съвсемъ независимо, откъснато и изолирано отъ професионалните организации, макаръ че имаха единъ и същъ теренъ на дейностъ, доколкото действаха като съвещателни институти, като се различаваха само по гледището, отъ което изхождаха при преценките и мненията, давани на управлението по съответните стопански, социални, финансови и др. въпроси.

При новите стопански камари тази изолираностъ, откъснатостъ и независимостъ отъ професионалните организации се премахва напълно. Новите стопански камари не сж вече самостоятелни и независимо съществувачи организми отъ професионалните организации, а напротивъ, тж сж организически свързани съ тяхъ, и нщо повече, отъ тяхъ непосредствено се излъчватъ управителните имъ органи (вж. чл. чл. 8 и 30 отъ Закона за стопанските камари). Това именно дава единъ свършено новъ обликъ на новите стопански камари и дори една съвсемъ нова правна характеристика, която ги отличава съществено отъ търговско-индустриалните и земеделските камари. Наистина новите стопански камари не промняватъ качеството си на публично-правни юридически личности и, като такива, тж се покриватъ напълно съ търговско-индустриалните и земеделски камари. Персоналниятъ субстратъ на тия публично-правни юридически личности, обаче, е съвсемъ различенъ при двете институции. Докато при търговско-индустриалните и земеделските камари тоя персоналенъ субстратъ се покрива съ стопанските деятели отъ съответните, представени въ камарата, стопански категории отъ района и, при новите стопански камари тоя персоналенъ субстратъ не се покрива съ самите стопански деятели като физически лица, а съ самите професионални организации или техните мѣстни подразделения, като юридически лица, доколкото съществуватъ такива подразделения като самостоятелни юридически личности при всички професионални съюзи¹⁾. Отъ практическа гледна точка, впрочемъ, е безъ всякакво особено значение какъвъ е персоналниятъ субстратъ на дадена юридическа личностъ. Отъ теоретическа гледна точка, обаче, тъкмо отъ наличността или липсата на персоналенъ субстратъ, а така също отъ юридическия характеръ на тоя персоналенъ субстратъ, се определя категорията и характера на самата юридическа личностъ, т. е. дали се намираме предъ една корпорация, фондация, федерация и пр. И тъкмо обстоятелството, че новите стопански камари иматъ за персоналенъ субстратъ само юридически лица, издигатъ тия камари до една корпоративна федерация, която има задачите и значението на една координираща инстанция. Това превръща именно новите стопански камари

¹⁾ Противно становище се заглава отъ С. Колевъ въ статията му „Стопанските камари“, списание на Бълг. икономическо дружество год. XLII, кн. 5 и 6.

въ надстройки на професионалните организации, чрезъ които се дава конкретенъ изразъ на идеята за т. н. хоризонтално изграждане на тѣзи организации¹⁾.

Но хоризонталното изграждане на професионалните организации чрезъ новитѣ стопански камари се установява преди всичко съ огледъ на възложената имъ нова задача да координиратъ и примиряватъ схващанията на представенитѣ въ тѣхъ стопански и социални категории, което е една политическа задача. Търговско-индустриалнитѣ и земеделски камари нѣмаха подобна политическа задача. Търговско-индустриалнитѣ камари, по-специално, макаръ да обединяваха представителитѣ на три стопански категории, нѣмаха никаква координираща, а заедно съ това и политическа задача. Както земеделскитѣ камари, така и тѣ бѣха, по начало, само стопански техническо-свѣщателни институции и тѣхната роля се изчерпваше да даватъ мнение и сведения върху интереситѣ на търговията, занаятитѣ, индустрията и земедѣлието (вж. чл. 4 на Закона за търговско-индустриалнитѣ камари и чл. 2 отъ Наредбата-законъ за земеделскитѣ камари). На новитѣ стопански камари, обаче, се възлага вече и една съвсемъ нова задача за социално и стопанско помирение, която е една чисто политическа задача. Наистина, доколкото се явяватъ наследници и приемници на функциитѣ на търговско-индустриалнитѣ и земеделскитѣ камари, тѣ ще продължатъ да играятъ и ролята на стопански, техническо-свѣщателни институти. Тѣ ще продължатъ да извършватъ и всички наследени функции на административни учреждения, подведомствени на Министерството на търговията, промишлеността и труда и Министерството на земедѣлието и държавнитѣ имоти, доколкото, по силата на специални закони, сж били натоварени съ такива функции търговско-индустриалнитѣ и земеделскитѣ камари. Сжщественото въ дейността на новитѣ стопански камари, обаче, не е нито въ тѣхната стопанска, техническо-свѣщателна дейностъ, нито въ специалнитѣ административни задачи, които тѣ иматъ по силата на специални закони. Сжщественото, което отличава и дава особенъ обликъ на тия нови институти се съдържа главно въ възложената имъ политическа роля за социално и стопанско помирение, която тѣ ще играятъ, като надстройка, като хоризонтално съчлене на вертикално изграденитѣ по стопански отрасли професионални организации. Тая роля е особено категорично подчертана въ изброяване задачитѣ на новитѣ стопански камари, между които, на първо мѣсто, сепосгавя задачата (вж. чл. чл. 3 и 26, п. п. 1 и 2 на Закона за стопанскитѣ камари) „да свързватъ и обединяватъ стопанската и социална мисль на професионалнитѣ организации, на земеделцитѣ, на занаятчиитѣ, индустриалцитѣ, работницитѣ, търговцитѣ, кредитнитѣ и застрахователни предприятия . . . за съвмѣстна стопанска и социална дейностъ въ полза на държавата и нацията“ и „да съгласуватъ моралнитѣ и материални интереси, а така сжщо разбиранията на разнитѣ професии и видове на стопански дейности помежду имъ и съ огледъ интереситѣ на държавата“. Тъкмо поради тая политическа роля за стопанско и социално помирение, която се възлага на новитѣ стопански камари, се е наложило участието и на представителитѣ на работницитѣ въ тѣзи институти.

Работническото, което представлява наемния трудъ, безспорно, е единъ равноцененъ и, въ нѣкои отношения, много по-важенъ отъ капитала

¹⁾ По тая въпросъ вж. моята статия „За хоризонталното изграждане на професионалнитѣ организации“ въ сп. „Стопански вѣсти“, год. XII, кн. 13.

факторъ въ стопанската дейностъ. Работничеството, обаче, не е една самостоятелна, а само една зависима социална, чисто професионална категория¹⁾, тъй като интереситъ на работника сж тѣсно свързани не съ негова собствена стопанска дейностъ, а предимно съ неговата личностъ и съ неговото физиологично и нравствено съществуване, като зависима страна въ едно трудово отношение. Тѣкмо обратното имаме при останалитѣ категории, представени въ новитѣ стопански камари. Интереситъ на лицата отъ тия категории хора не сж свързани толкова съ тѣхната личностъ, а главно — съ развиваната отъ тѣхъ стопанска дейностъ, т. е. съ тѣхнитѣ предприятия. При нѣкои категории, каквито сж напр. лицата отъ кредита и застраховането, не може дори да става въпросъ за интереси, свързани съ личността, тъй като членоветѣ отъ тая професионална организация сж предимно не физически, а юридически лица, което дава единъ чисто стопански, а не професионаленъ обликъ на самата „професионална“ организация²⁾. И понеже между интереситъ на работодателитѣ отъ различнитѣ стопански отрасли съществуватъ основни противоречия, произхождащи отъ различieto въ тѣхното социално положение, изглаждането и помиряването на които е, по начало, една политическа задача — възлагането на тая задача върху стопанскитѣ камари дава, безъ всѣкакво съмнение и единъ, макаръ и слабъ, политически колоритъ на самия институтъ³⁾. Трѣбва, обаче, да се отбележи, че не само между работницитѣ и работодателитѣ съществуватъ противоречиви интереси. Такива съществуватъ твърде често, и то въ много по-силна степенъ и между самитѣ стопански деятели отъ различнитѣ стопански отрасли и дори отъ различни браншове на една и сѣща стопанска отрасль. Изглаждането и на тия противоречия е сѣщо така една политическа задача, поради което възлагането и на тая задача върху новитѣ камари подчертава още повече тѣхния политически колоритъ. Този именно политически колоритъ доближава твърде много стопанскитѣ и по-специално областнитѣ стопански камари до италианскитѣ корпоративни институции и по-специално — до *Consiglio provinciale delle corporazioni*⁴⁾, които сж служили до известна степенъ за образецъ при изработване на Закона за стопанскитѣ камари, безъ, обаче, да сж копирани отъ тѣхъ. По своята политическа роля за социално и стопанско помирение, стопанскитѣ камари сж твърде много сходни и съ германския *Arbeitsfront*. Тѣ, обаче, нѣматъ почти никакво сходство съ новитѣ германски *Gauwirtschaftskampfern*, които иматъ повече сходства съ ликвидираниитѣ вече у насъ търговско-индустриални камари. Известни сходства, и то предимно структурно-организационни, мо-

1) Същото становище се застъпва и отъ С. Колевъ въ цитираната вече статия.

2) По голѣми подробности по тоя въпросъ вж. въ моята книга „Правната закрила на труда въ България“, София, 1943 г., стр. 191 и сл.

3) Въ речта си, при откриване учредителното събрание на Върховната стопанска камара, председателтъ й г. Ст. Никифоровъ изказа схващането, че стопанскитѣ камари не сж политически институти, като се онита да направи едно разграничение между „чиста“ и нѣкаква друга политика. Въпросътъ, обаче, нѣма нѣкакво принципиално значение и може да бѣде разрешенъ въ единъ или другъ смисълъ, въ зависимостъ отъ това, кой какво съдържание влага въ термина „политика“. Вънъ отъ това, единъ институтъ може да има между многото други свои задачи и нѣкои политически задачи, безъ това да превръща самия институтъ въ политически.

4) За организацията и сѣщността на тѣзи институции вж. моята работа „Синдикалното и стопанско самоуправление на фашистка Италия, София, 1942 г., стр. 42—64.

гата да се установят само между нашата Върховна стопанска камара и Германската Reichswirtschaftskammer¹⁾.

Политическата роля, която се възлага на новите стопански камари, дава до голяма степен обяснение на причините за възприемане принципа за назначаване на техните председатели, които, освен това, могат да не бъдат стопански дейатели. Новите стопански камари, като институти, на които се възлагат политически задачи, не могат, безспорно, да бъдат откъснати от политическото ръководство на държавата, на което те ще сътрудничат и директивите на което ще следват. И тъкмо по тази причина, може би, първият назначен вече председател на Върховната стопанска камара и първият назначен председател на най-голямата областна стопанска камара, каквато е безспорно Софийската, са не само стопански дейатели, но и политически лица.

Назначаемостта на председателя, обаче, не изменя, както се отбелязва вече, самоуправителния характер на институцията. Поради това, както търговско-индустриалните и земеделските, така и новите стопански камари, въпреки лицето на Върховната и областните стопански камари, запазват своя характер и на териториални, публичноправни юридически лица и, по своята правна същност, се покриват напълно с общините, които са юридически лица от същата категория. Наистина, между Върховната стопанска камара — като централен институт — и областните стопански камари — като местни, локални институти — съществува известна връзка на субординация²⁾. Въпреки това, обаче, въпреки тази правна същност, по начало, не съществува различие. Известно различие съществува само въпреки това, че докато областните стопански камари са надстройки и хоризонтални съвещения на местните подразделения на общите професионални съюзи, Върховната стопанска камара е надстройка и хоризонтално съвещение на самите общи професионални съюзи и същевременно — обединително звено между всички областни стопански камари. Поради това, докато областните стопански камари, като юридическа личност, имат за персонален субстрат само местните подразделения на общите професионални съюзи — доколкото съществуват такива подразделения като самостоятелни юридически лица от всички съюзи — Върховната стопанска камара, като юридическа личност, има за персонален субстрат както шестте общи професионални съюза, таки и всички областни стопански камари. Съгледът на това, Върховната стопанска камара би могла също така да се третира, подобно на областните стопански камари, като една корпоративна феде-

¹⁾ За организацията и същността на Arbeitsfront и стопанските камари в Германия вж. работата на д-р Т. Близнаков „Стопански организации и институти за съгласуване на тяхната дейност в Германия“, София, 1942 г.

²⁾ Въпреки това, въпреки въпроса за естеството, размера и характера на тази връзка на субординация, въпреки учредителното събрание на Върховната стопанска камара се развива твърде интересни дебати. Становището за автономията на областните стопански камари се застъпва от председателя на Софийската областна стопанска камара г. Никола Ив. Василев, а противното становище — от г. проф. Д. Бързов, който подчерта, че по „смисъла на Закона за стопанските камари“ и „идеологията върху която е даден Законът“ — „всички трябва да се привикнем и подчиним на мисълта“, че „няма автономност“. Това схващане на проф. Бързов, обаче, не е въпреки съгласието с мотивите към законопроекта за стопанските камари, от които единствено може да се сди за „идеологията“, върху която е даден Законът, нито е въпреки съгласието с текстовете на самия Закон, които единствено са изложени в случая. Изхождайки изключително от текстовете на Закона, биха могли да се приведат редица аргументи въпреки това, че стопанските камари са създадени и замислени именно като автономни институти, въпреки, което изрично се казва и въпреки мотивите към законопроекта за стопанските камари.

рация. Следователно, въ правната сжщност на Върховната стопанска камара, отъ една страна, и областнитъ стопански камари отъ друга, нѣма никакво различие по сжщество. Нѣма никакво различие и въ политическата роля за социално и стопанско помирение, която имъ се възлага. Различието се изразява само въ обсега на тѣхната териториална компетентностъ, доколкото Върховната стопанска камара е централенъ, а областнитъ стопански камари — мѣстни, локални институти, а така сжщо и въ широтата на стопанскитъ, технически съвещателни и административни задачи, които има да разрешаватъ. Върховната стопанска камара, като централенъ институтъ, ще има, безъ всѣкакво съмнение, сжщитъ стопански, техническо-съвещателни задачи за цѣлата територия на Царството, каквито задачи иматъ и областнитъ стопански камари за района на съответната административна област. Върховната стопанска камара, обаче, нѣма да има много отъ ония административни задачи, които областнитъ стопански камари наследяватъ, по силата на специални закони, отъ търговско-индустриалнитъ и земеделскитъ камари и при тѣхното разрешаване действуватъ като мѣстни административни органи на Министерството на търговията, промишлеността и труда и Министерството на земедѣлието и държавнитъ имоти. Съ огледъ на това, задачитъ на областнитъ стопански камари, извънъ тѣхната първа и най-важна политическа задача, да действуватъ като социаленъ и стопански помирителъ между стопанскитъ и социалнитъ категории — биха могли да се класиратъ въ следнитъ двадесетъ прупи, а именно на: 1) съвещателни; 2) стопанско-проучвателни; 3) стопанско-представителни; 4) професионално-представителни; 5) вътрешно-информационни; 6) външно-информационни; 7) стопанско-пропагандни; 8) външно-пазарни; 9) професионално-подготвителни; 10) професионално-образователни; 11) регламентиращи; 12) регистриращи; 13) административно-контролни; 14) административно-помирителни; 15) сждебно-помирителни; 16) административно-наказателни; 17) експертни; 18) засвидетелствуващи; 19) удостоверяващи; и 20) частично-консултативни¹⁾.

Всички тия задачи сж наследени отъ ликвидираниитъ вече търговско-индустриални и земеделски камари и даватъ нагледна представа за разнообразната и извънредно широка дейностъ, която иматъ да извършватъ областнитъ стопански камари, като стопански, техническо-съвещателни институти и административни учреждения. Тая широка дейностъ е съсрѣдоточена и разпрѣлена въ редица вътрешно-административни подѣления на областнитъ стопански камари, поради това, че не всички разполагатъ още съ достатъчно срѣдства за своята издръжка. Въ това отношение най-широки възможности има Софийската областна стопанска камара, която е развила, споредъ бюджета си за 1943 г., всички свои служби въ дванадесетъ отдѣления: 1) за земедѣлие; 2) за търговия; 3) за индустрия; 4) за занаяти; 5) за кредитъ и застраховане; 6) за труда; 7) за професионална просвѣта; 8) за общостопански и финансови проучвания; 9) за информация; 10) за химическо-лабораторни изследвания; 11) за бюджетна контрола и 12) за вътрешна администрация.

Външно-административната организация на Върховната стопанска камара, като учреждение, което едва сега се създава, е още въ началото на своето

¹⁾ Какво съдържание иматъ всички тѣзи задачи може да се види въ статията ми „Роля и значение на търговско-индустриалнитъ камари“, „Стопански вести“, година XII, кн. 12.

оформяване. Споредъ бюджета ѝ за 1943 г. сж създадени 9 отдѣла: 1) за търговия, 2) за земедѣлие, 3) за индустрия, 4) за труда, 5) за занаятѣ, 6) за кредитъ и застраховане, 7) за бюджетна контрола, отчетностъ и финансови проучвания, 8) за професионална и стопанска просвѣта и 9) юрископсулство¹⁾.

Дейността на Върховната и областнитѣ стопански камари се направлява отъ едни и сѣщи по своя характеръ органи, а именно: общо събрание, бюро (управителенъ съветъ), председателъ и главенъ секретаръ.

Общото събрание е върховниятъ управителенъ органъ на Върховната и областнитѣ стопански камари. То дава насоки за дейността на камаритѣ, изслушва докладитѣ, произнася се по смѣткитѣ за изтеклата година и гласува бюджетитѣ на камаритѣ за следващата година.

Общитѣ събрания на Върховната и областнитѣ стопански камари се състоятъ отъ три вида членове: по изборъ, по право и по назначение, но се комплектуватъ по различни начини и иматъ различенъ количественъ съставъ.

Общото събрание на Върховната стопанска камара се състои отъ 65 члена, а именно: 1) отъ 17 члена по изборъ, както следва: по единъ представителъ на областнитѣ стопански камари, избранъ отъ общото имъ събрание и по единъ представителъ на общитѣ професионални съюзи, избранъ отъ ръководнитѣ имъ тѣла; 2) отъ 37 члена по право, които сж: а) председателтъ и главниятъ секретаръ на самата камара; б) председателитѣ и главнитѣ секретари на всички областни стопански камари и шесттѣхъ професионални съюза; и в) директора на професиятъ; 3) отъ 11 члена по назначение, а именно: а) по единъ членъ отъ шесттѣхъ професионални съюза, назначенъ съ заповѣдъ на Министъръ-председателя; и б) петъ души длъжностни или частни лица, назначени сжщо съ заповѣдъ отъ Министъръ-председателя.

Общото събрание на областнитѣ стопански камари се състои отъ различенъ брой членове, и е поставенъ въ зависимостъ отъ броя на административнитѣ околии, които влизатъ въ района на всѣка областна стопанска камара, тъй като въ зависимостъ отъ тоя брой зависи броятъ на представителитѣ на земедѣлцитѣ, които се избиратъ по единъ за всѣка административна околия отъ общото събрание на околийската земедѣлска задруга. За изборнитѣ представители на останалитѣ петъ професионални организации е възприетъ принципътъ на равенството, като всѣка организация се представлява отъ петъ члена, които се избиратъ, както следва: представителитѣ на занаятчий, търговци и работници — отъ общитѣ събрания на ръководнитѣ тѣла на съответнитѣ околийски професионални сдружения; представителитѣ на индустриалцитѣ — отъ общитѣ събрания на членоветѣ на съответнитѣ общи професионални сдружения, а представителитѣ на кредитнитѣ и застрахователнитѣ предприятия се посочватъ направо отъ ръководното тѣло на общия съюзъ.

¹⁾ Въ учредителното събрание на Върховната стопанска камара, при разглеждане на бюджетопоекта на сжщата, авторътъ на настоящата статия се противопостави на едно подобно вътрешно-административно подраздѣление на Върховната стопанска камара, тъй като по тоя начинъ ще се дублиратъ напълно професионалнитѣ организации. Споредъ него, Върховната стопанска камара, като учреждение за координация, трѣбва да бѣде изградена не по професионални организации, а да се групира по сходство на въпроситѣ, които се разглеждатъ, като се създадатъ, примѣрно казано, отдѣлъ за производство (въ който ще се включатъ всички въпроси за земедѣлско, занаятчийско производство); отдѣлъ за ценитѣ и доходитѣ; отдѣлъ за развѣната и транспорта и т. н. Тоя становище, обаче, не бѣ възприето.

Вънъ отъ тия членове по изборъ, въ общото събрание на областнитѣ стопански камари влизатъ още петъ члена по право, които сж председателътъ и главниятъ секретаръ на самата камара, областниятъ административенъ директоръ, областниятъ стопански началникъ и областниятъ инспекторъ по професиитѣ и 2/12 члена по назначение, въ които влизатъ по двама отъ всѣка професионална организация, назначени съ заповѣдъ на Министъръ-председателя.

Съ огледъ на тоя начинъ за комплектуването на общитѣ събрания на областнитѣ стопански камари. Софийската камара, напримѣръ, има общо 59 члена, а именно: 5 длъжностни лица по право, 19 представители на земеделцитѣ, и по 7 представители на останалитѣ 5 професионални организации — на работницитѣ, занаятчитѣ, търговцитѣ, индустриалцитѣ и на кредита и застраховането.

Мандатътъ на изборнитѣ членове отъ общитѣ събрания на Върховната и областнитѣ стопански камари е тригодишенъ, мандатътъ на членоветѣ по право — докато заематъ съответнитѣ длъжности, а мандатътъ на назначенитѣ — до отзаванането имъ.

Заседанията на общитѣ събрания биватъ редовни и извънредни. Редовнитѣ заседания ставатъ два пѣти презъ годината — презъ м. мартъ и м. декември на Върховната и презъ м. февруарий и м. ноемврий — за областнитѣ. Извънреднитѣ събрания се свикватъ когато стане нужда, но съ разрешение на председателя на Върховната стопанска камара — за събранията на областнитѣ камари и съ разрешение на Министъръ-председателя — за събранията на Върховната камара. Общитѣ събрания — извънредни и редовни — могатъ да се занимаватъ само съ въпроситѣ поставени въ дневния имъ редъ, който предварително се одобрява отъ Министъръ-председателя.

Вториятъ управителенъ органъ, следъ общото събрание, е бюрото. То е непосредствениятъ управителенъ органъ, който направлява работитѣ на камаритѣ, като се произнася съ решения по всички въпроси, съ които е сезирано отъ председателитѣ имъ. Неговиятъ съставъ е единакъвъ при Върховната и областнитѣ стопански камари. Състои се отъ председателя, 6 подпредседатели и главния секретаръ на камарата. Полпредседателитѣ — по единъ за всѣка професионална организация — се избиратъ отъ групата на съответнитѣ представители на професионалнитѣ организации въ общото събрание на камарата и се утвърждаватъ отъ Министъръ-председателя. Тѣхниятъ мандатъ съпада съ мандата на изборнитѣ членове на общото събрание.

Третиятъ управителенъ, а заедно съ това, и представителенъ органъ на камарата е нейниятъ председателъ. Той ръководи работата на камарата и я представлява предъ всичи власти, официални и частни учреждения и лица. Вънъ отъ общитѣ управителни и представителни функции, председателътъ има и редъ лично неговии прерогативи. Така, негово лично право е да назначава, наказва и уволнява чиновницитѣ при камарата. Той е, който е сжщо така облеченъ съ наказателна власть при нѣкои нарушения на: Закона за стопанскитѣ камари, Закона за занаятитѣ, Закона за уреждане на вътрешната търговия и пр. Председателътъ на камарата е, който е излигнатъ до единственъ распоредителъ съ бюджета и само по негово распореджане, безъ да се взема съгласието на бюрото, могатъ да се извършватъ всички разходи, предвидени въ бюджета.

Председателътъ на Върховната стопанска камара се назначава съ Цар-

ски указъ, а председателятъ на стопанскитѣ камари — съ заповѣдъ на Министъръ-председателя. Не е необходимо председателятъ да бжде членъ отъ общото събрание на камарата. Не е необходимо също така, той да принадлежи къмъ нѣкоя отъ професиитѣ, включени въ професионалнитѣ организации, представени въ камаритѣ. Когато председателятъ не изхожда отъ тия професии, той получава заплата и се третира, на общо основание, за държавенъ служителъ, като всички останали чиновници при камаритѣ.

Последниятъ управителенъ органъ е главниятъ секретаръ. Той е шефъ на всички служби въ камарата и, като такъвъ, се грижи за тѣхното правилно отправление. Върху него лежи задачата да докладва на бюрото и общото събрание, въ които е по право членъ, всички въпроси, по които се иска тѣхното мнение или решение. Главниятъ секретаръ на Върховната стопанска камара се назначава съ Царски указъ, а на областнитѣ стопански камари — отъ Министъръ-председателя. Въ своята работа той се подпомага отъ началницитѣ на съответнитѣ отдѣления и служби, които се назначаватъ отъ председателя на камарата. Главниятъ секретаръ, както и всички чиновници при камарата, се счита за държавенъ служителъ и получава заплата по специаленъ щатъ, одобренъ отъ Министерския съветъ.

Вънъ отъ тия непосредствени управителни органи, къмъ Върховната и областнитѣ стопански камари могатъ да бждатъ назначавани отъ бюрото на камарата особени комитети отъ вещи лица, съ задача да проучватъ и освѣтяватъ бюрото по нѣкои въпроси, за които се изискватъ специални познания и подготовка. Тѣ могатъ да бждатъ постоянни или временни, въ зависимостъ отъ задачата, която имъ се възлага за проучване.

Издръжката на стопанскитѣ камари става отъ приходи, установени въ самия законъ за стопанскитѣ камари. Приходитѣ на областнитѣ стопански камари произлизатъ отъ 4% върхвина върху данъкъ-занятие, 5% отъ поземления данъкъ, и 200,000 лв. за всѣка камара, внасяни по наполовина отъ Б. н. банка и Б. з. к. банка и др. Приходитѣ на Върховната стопанска камара произлизатъ отъ 20% върху всички приходи на областнитѣ стопански камари, 300,000 лв. ежегодна вноска отъ всѣки общъ професионаленъ съюзъ, и 1 милионъ лв. ежегодна субсидия, внасяна по наполовина отъ Б. н. банка и Б. з. к. банка.

Годишнитѣ приходи и разходи на стопанскитѣ камари се предвиждатъ ежегодно въ тѣхнитѣ бюджети. Тѣ се изработватъ отъ бюрото, гласуватъ се отъ общото събрание и се утвърждаватъ, по докладъ на министъра на финанситѣ, отъ Министерския съветъ, т. е. по сѣщия редъ, който се следваше и при бюджетитѣ на търговско-индустриалнитѣ и земеделски камари. Разпоредителтъ по бюджета е председателятъ на камарата, а неговъ изпълнителъ — началникътъ на бюджетно-контролнитѣ отдѣлъ. За извършенитѣ разходи и реализирани приходи се дава всѣка година писменъ отчетъ, по който се произнася общото събрание на камаритѣ, а следъ това и съответната смѣтна палата. Върховниятъ финансовъ контролъ върху стопанскитѣ камари се упражнява отъ министъра на финанситѣ, а общия надзоръ — отъ Министъръ-председателя, на когото тѣ сѣ административно подчинени. Доколко, обаче, играятъ ролята на мѣстни учреждения на Министерството на търговията, промишлеността и труда и Министерството на земедѣлието и държавнитѣ имоти — тѣ сѣ подчинени административно на тѣзи министерства.

Като самоуправителни публично-правни юридически личности, сто-

панските камари — Върховна и областни — се сношават направо съ всички държавни, общински, обществени и частни учреждения, предприятия и лица въ страната, които сж длъжни да имъ даватъ всички статистически и др. сведения отъ стопански, социаленъ, финансовъ и професионаленъ характеръ. При отказъ или закъснение да се дадатъ исканитъ сведения, когато се касае до длъжностно лице, председателятъ на камарата представя провинения на неговия началникъ за наказание съ глоба до 2000 лв., а когато се касае до частни лица — самъ издава наказателно постановление за налагане глоба въ сжщия размъръ, което не подлежи на обжалване. По тоя начинъ, чрезъ наказателната властъ, съ която е облеченъ председателятъ, стопанскитъ камари иматъ широка възможность да се документиратъ и освѣтлятъ по всички въпроси и да изпълнятъ акуратно своята задача на стопански, техническо-свещателни институти, каквито бѣха и бившитъ търговско-индустриални и земеделски камари. Вънъ отъ тия задачи, обаче, на новитъ стопански камари, както видѣхме, е възложена и друга много важна и отговорна политическа задача: да примиряватъ и да съгласуватъ различията въ становищата на професионалнитъ организации съ целитъ на държавата и нацията. Тази е въ сжщностъ новата голѣма и важна задача, която е възложена на новитъ стопански камари и съ която се мотивира реорганизацията на търговско-индустриалнитъ и земеделски камари. Дали ще могатъ да изпълнятъ и тая голѣма и важна, но извънредно трудна задача, която дава, както се изтъкна, известенъ, макаръ и слабъ, политически колоритъ на самия институтъ, ще зависи изключително отъ представителитъ на професионалнитъ организации, които влизатъ въ състава на тѣхнитъ управителни тѣла — общитъ събрания и бюрата на камаритъ. Трудността на задачата се крие най-вече въ обстоятелството, че реално и пълно социално и стопанско помирение може да се осъществи, когато такова се постигне въ самата конкретна действителность, а не само между законнитъ представители на различнитъ интереси въ съответнитъ институти. Затова новитъ стопански камари ще трѣбва да направятъ усилията си най-вече въ тая насока, за да могатъ да оправдаятъ голѣмитъ надежди, които се възлагатъ върху тѣхъ тъкмо въ тази областъ.

Чуждитъ срѣдства въ българскитъ земеделски кредитни кооперации и популярнитъ банки

отъ

ЗЛАТКО СТ. ВЕЗИРОВЪ

1. За значението на собственитъ срѣдства въ кооперацията е писано твърде много. Затова пъкъ въпросътъ за чуждитъ капиталы не е билъ предметъ на специално разглеждане. А проучването на чуждитъ срѣдства въ кооперацията може да даде твърде ценни разяснения относно тѣхното действително използване и значението имъ за успѣшното развитие на кооперацията.

Тукъ не ще се повдига въпроса за съотношението на собственитъ и чужди срѣдства въ кооперацията. Целта на статията ни е да посочи, какво е значението на развитъ чужди срѣдства за рентабилитета на кооперацията. Или още по точно: да посочи, какъ се отразява върху резул-

татитъ на кооперацията използването като източници за финансиране кредити отъ банки и влоговетъ. Въпросътъ за намиране срѣдства и този за рентабилитета сж винаги свързани: „Всички разсѣждения при финансовия планъ ставатъ подъ господството на идеята за рентабилитета на предприятието“, казва проф. Ст. Чолаковъ (Наука за стопанското предприятие и неговия балансъ 1938 год. стр. 57).

За да не допуснемъ едно тѣсно и погрѣшно разбиране на всичко, което ще се изнесе по-долу, трѣбва да споменемъ още тукъ, че правилния и успѣшенъ развой на кооперацията зависи отъ редица причини и условия: размѣръ на собственитѣ срѣдства, добро ръководство, законодателни норми, социаленъ съставъ и културно ниво на кооператоритѣ и др. Освенъ това, налага се да отхвърлимъ и едно твърдение, което ще поддържа, че кооперацията изключва въпроса за рентабилитета, следователно въ кооперацията не съществува никакъвъ рентабилитетенъ проблемъ, а отъ тамъ — съвсемъ излишно е да се пише на такава тема. Вѣрно е, че кооперацията не цели реализиране на печалби. Нейната задача е да подпомага отдѣлнитѣ дребни и срѣдни стопанства, или домакинствата на кооператоритѣ. Затова, когато се говори за една резултатна кооперативна дейность, търсятъ се срѣдства да се посочи, какво е допринесла тя за кооператоритѣ: 1) като е подпомогнала дейността имъ въ тѣхнитѣ частни стопанства и вследствие на това увеличила доходитѣ имъ отъ тѣзи стопанства и 2) като е съкратила домакинскитѣ имъ разходи, благодарение на направенитѣ доставки чрезъ кооперативния магазинъ, или друга кооперативна дейность.

Макаръ да сме съгласни съ горното, ние трѣбва да го разглеждаме винаги въ връзка съ успѣшното развитие на самата кооперация. Ако дейността, вършена въ услуга на кооператоритѣ, не дава приходи за заздравяване и разрастване на службитѣ въ самата кооперация, то по силата на обстоятелството, че който не напредва остава назадъ, скоро тя не ще може да оказва никакви услуги на кооператоритѣ. По-малкитѣ приходи не ще позволятъ привличането на по-компетентни ръководители, на които трѣбва да се плаща и по-голъмо възнаграждение. А известно е, отъ какво решающо значение е кооперацията да бжде ръководена отъ опитни и добри служители. Малкото срѣдства не ще бждатъ достатъчни да се предприематъ по-голъми по брой и размѣръ дейности. Слабитѣ финанси не ще дадатъ възможность за изчакване на пазарнитѣ подобрения и др. И затова ние смѣтаме за погрѣшно разбирането на нѣкои кооператори, които, като сочатъ задачата на кооперативната дейность въ подпомагане на стопанствата на кооператоритѣ, подценяватъ, или съвсемъ отричатъ значението на рентабилитетния принципъ за кооперацията. Има случаи, когато кооперативни ръководители се опитватъ да оправдаятъ реализирането на загуби като обясняватъ, че тѣзи загуби сж отишли като печалба въ отдѣлнитѣ кооператори. Въ действителность загубитѣ се дължатъ на други причини: лошо ръководство, голѣми общи разноски, неблагоприятна конюнктура и др.

За щастие, не всички гледатъ така на този въпросъ. Въ статията си „Историческата задача на кооперативното движение“ подуправителътъ на Б. з. и к. банка, д-ръ Рашко Рашковъ, пише: „Като се бори срещу неджитѣ на капиталистическото стопанство и се стреми да избѣгва неговитѣ грѣшки, имайки неговия опитъ, кооперацията, отъ друга страна, трѣбва да усвои нѣкои негови принципи — Тя трѣбва неуклонно

да държи за рентабилитета, превръщайки го въ средство за обслужване на интереситъ на общността. Впроче́мъ, кооперацията не може да посре́дне своитъ обществени и културно-образователни задачи, ако не си изгради солидна стопанска база. Кооперацията трѣбва да бжде при всички случаи рентабилно стопанско предприятие". — Кооперативното движение въ военното и следвосно стопанство, 1943 год. сборникъ-статии отъ разни автори.

2. Подъ израза „чужди срѣдства“ или „чужди капитали“ въ следващитъ редове ние ще разбираме всички капитали, съ които работи кооперацията и на които по начало тя плаща лихви. Тукъ спадатъ всички влогове и използванитъ капитали въ форма на кредити. На понятието „чужди срѣдства“ се противопоставя понятието „собствени срѣдства“. Последното включва въ себе си дѣловия капиталъ и разнитъ резерви, каквито кооперацията си е създала. На собственитъ си срѣдства кооперацията не плаща лихви. Чл. 18 отъ българския законъ за кооперативнитъ сдружавания гласи: „Запретено е да се плаща лихва на дѣловетъ“.

За да посочимъ какво е значението на чуждитъ срѣдства за рентабилитета на кооперацията ще направимъ паралелъ между земеделскитъ кредитни кооперации и популярнитъ банки въ България. Ще си послужимъ съ даннитъ отъ кооперативния годишникъ на Б. з. и к. банка за 1939 година, последната предвоенна година.

За да се спремъ на тѣзи данни имаме подъ съображение две обстоятелства: първо, че по-нови систематизирани статистически данни за кооперациитъ нѣма и второ презъ 1939 година военната обстановка още не бѣ дала въ българското народно стопанство отражения, които да причинятъ промѣна и въ рентабилитета на кооперациитъ.

Да посочимъ най-напредъ, отъ къде черпятъ кооперациитъ срѣдствата, съ които работятъ. Тѣй като нась ни интересуватъ само източниците, отъ пасива на баланситъ ще вземемъ само сумитъ на собственитъ срѣдства, на влоговетъ и на използванитъ кредити. Останалитъ пера отъ пасива — допълнителни и статистически — изоставяме. При поп. банки включваме въ собственитъ срѣдства — дѣловия капиталъ и фондоветъ, въ влоговетъ — срочнитъ, спестовнитъ, детскитъ, влоговетъ за гаранции и текущитъ кредиторни смѣтки, а въ кредити — използванитъ кредити отъ кредитна централа и занаятчийския кредитъ отъ Б. з. к. банка.

На 31. XII. 1939 год. 316 популярни банки иматъ:

	въ милиони лева	%	срѣдно на 1 банка се падатъ
1. собствени срѣдства	1171	23	3.71
2. влогове	3345	67	10.59
3. кредити (използувани)	493	10	1.56
всичко	5009	100	15.86

За земеделскитъ кредитни кооперации включваме: въ групата собствени срѣдства — дѣловия капиталъ, членскитъ вноски, резервения фондъ, фондъ общополезни начинания и другитъ фондове (безъ корективната смѣтка Амортизация на имотитъ), въ групата влогове — срочнитъ и безсрочнитъ влогове и въ кредити — използванитъ кредити отъ Б. з. к. банка и други кредитори.

На 31. XII. 1939 год. 1726 земеделски кредитни кооперации иматъ:

	въ милиони лева	%	срѣдно на 1 кооп. се падатъ
1. собствени срѣдства	560	25	0.33
2. влогове	703	30	0.41
3. кредити	998	45	0.51
всичко	2261	100	1.25

Като сравнимъ срѣдния размѣръ използвани срѣдства за една кооператива намираме, че за една земедел. кредитна кооперация се падатъ собствени срѣдства — по-малко отъ $\frac{1}{11}$ отъ собственитѣ срѣдства на една поп. банка, влогове — само $\frac{1}{26}$ отъ влоговетѣ на една поп. банка, кредити — около $\frac{1}{3}$ отъ кредититѣ на една поп. банка и общо използвани срѣдства — $\frac{1}{14}$ отъ срѣдствата на една поп. банка. Не е трудно да се разбере, че по-малкия размѣръ на срѣдствата, съ които работятъ земедел. кредитни кооперации обуславя и по-ограничени възможности за дейностъ. Но не е само това. Общитѣ разноси въ по-големитѣ стопански организации, респ. поп. банки, процентно взети сж по-малки. И затова почина на Б. з. к. банка за обединяване на сродни коопер. организации съ целъ да се създадатъ по-мощни и жизнеспособни кооператива, трѣбва да се посочи като много навремененъ и целесъобразенъ.

Независимо отъ това, че земеделскитѣ кредитни кооперации работятъ съ по-малко срѣдства, очебиюща е и разликата въ процентитѣ на използванитѣ чужди срѣдства: влоговетѣ при земедел. кредитни кооперации съставляватъ едва 30% отъ всички използвани срѣдства, а при поп. банки 67%. За другитѣ чужди капитали, кредититѣ, имаме при земедел. кредитни кооперации 45%, а при поп. банки само 10%. И неспециалистѣ знаятъ, че лихвениятъ процентъ на влоговетѣ всѣкога е съ нѣколко пункта по-нисъкъ отъ този на кредититѣ. Ето защо, посочената разлика въ структурата на пасива на дветѣ групи кооперативи при равни условия е вече една предпоставка за приключване съ незадоволителни резултати при земедел. кредитни кооперации и съ печалби при популярнитѣ банки. Тази различна структура на пасивитѣ довежда и до различно съотношение на плащанитѣ лихви на влоговетѣ и кредититѣ, а именно:

платени лихви презъ 1939 година въ милиони лева				
	поп. банки	%	земедел. кр. кооперации	%
на влоговетѣ	145	83	31	39
на кредититѣ	30	17	49	61
всичко	175	100	80	100

Да посочимъ и крайнитѣ резултати: поп. банки приключватъ съ печалба 37.5 милиона лева (42 милиона по ведомостъ, плюсъ 3.5 милиона за погасяване загуби отъ минали години, минусъ 3.5 милиона загуби), а земедел. кредитни кооперации — съ 13.2 милиона лева печалба (по ведомостъ 24 милиона, плюсъ 6.7 милиона за покриване загуби отъ минали години, минусъ 17.5 милиона загуби).

Продуктивниятъ рентабилитетъ (съотношението на печалбитѣ къмъ всички използвани срѣдства) е: за първитѣ върху 5009 милиона лева — 7.48%, а при вторитѣ върху 2261 милиони — 5.83%. Рентабилитетътъ на земеделскитѣ кредитни кооперации е по-малкъ. За да се намѣрятъ при-

чинитъ на този по-нисък рентабилитетъ, респ. за да се посочи дали по-ниския рентабилитетъ се дължи на плащанитъ високи лихви, налага се да се изчисли процента на платенитъ лихви къмъ използванитъ чужди сръдства — влогове и кредити.

Таблица за използванитъ чужди сръдства и платенитъ лихви за 1939 година:

въ милиони лева				
	използ. сръдства	платени лихви	%	
1. Поп. банки				
а) влогове	3345	145	4.3	
б) кредити	493	30	6.1	
	Общо	3838	175	46
2. Земед. кр. кооперации				
а) влогове	703	31	44	
б) кредити	998	49	49	
	Общо	1701	80	47

Като сравнимъ общия процентъ на платенитъ лихви отъ поп. банки съ този въ земед. кредитни кооперации, натъкваме се на интересния фактъ, че платенитъ лихви процентно сж почти равни. Табличката показва и процента на платенитъ лихви отъ земеделскитъ кредитни кооперации на Б. з. к. банка и други кредитори — 4.9%. Този процентъ е много по-нисък отъ опредѣления за такива заеми въ тарифата на Б. з. к. банка процентъ (7%) за 1939 г.

Съ какво може да се обясни това положение? Допустими сж две обяснения: 1. Презъ годината земед. кредитни кооперации да сж използвали много по-малко сръдства—влогове и кредити, отколкото е тѣхниятъ размѣръ на 31 декемврий 1939 г., т. е вследствие засилването на нѣкои дейности въ края на годината сж използвани повече кредити и остатъкътъ имъ се е увеличилъ. И затова по отношение на използванитъ чужди капитали платенитъ лихви даватъ единъ по-нисък процентъ. 2. Земеделскитъ кредитни кооперации плащатъ на кредититъ използвани отъ Б. з. к. банка лихвенъ процентъ много по-нисък отъ този опредѣленъ въ тарифата на банката за тѣзи кредити.

Отъ бюлетина на Б. з. к. банка за 1939 година вземаме размѣра на използванитъ кредити отъ земед. кредитни кооперации презъ 1939 г. Даннитъ сж взети отъ тримесечнитъ баланси. Ето какво показватъ числата.

Размѣръ на използванитъ чужди сръдства отъ зем. кредитни кооперации презъ 1939 година въ милиони лева:

	тримесечие		сръдно за I полуг.	тримесечие		сръдно за II полуг.	увеличение %
	I	II		III	IV		
кооперации	1685	1700	1	1589	1657	1	
влогове	621	630	0.369	662	687	0.415	12
кредити	880	915	0.531	1018	986	0.617	16
всичко	1501	1545	0.900	1680	1673	1.032	15

На една кооперация отъ изследванитъ 1726 кооперации се падатъ използвани чужди сръдства (отъ всичко 1701 мил.) 985 хиляди лв. Презъ второто полугодие споредъ бюлетина на Б. з. к. банка използванитъ чужди сръдства сж се увеличили: влоговетъ съ 12%, а кредититъ съ 16%, или общо съ 15%.

Може да се приеме, че чуждитъ срѣдства на 1726 земедел. кредитни кооперации, за които сѣ дадени данни въ кооперативния годишникъ, сѣ се увеличили презъ второто полугодие на 1939 г. съ сѣщия процентъ. Това увеличение се дължи и на капитализираният лихви въ края на годината. Аргументъ за еднакъвъ процентъ увеличение на чуждитъ срѣдства на кооперациитъ отъ кооперативния годишникъ и тѣзи отъ бюлетина на Б. з. к. банка може да се почерпи отъ обстоятелството, че и на двѣтъ мѣста сведенията се отнасятъ за едни и сѣщи сдружения.

Ако отъ сумата на използванитъ срѣдства се спадне съответното увеличение и отъ осгатыка се изчисли процента на платеният лихви, ще се получи:

		въ милиони лева				% по отнош. редуц. суми
на 31. XII. 1939 г.		намаляние остатъкъ		лихви		
		% сума				
влогове	703	12	84	619	31	5.—
кредити	998	16	160	838	49	5.8
всичко	1701	15	244	1457	80	5.5

Получениятъ резултатъ показва, че действителния срѣденъ лихвения процентъ на платеният лихви за използванитъ чужди срѣдства при земеделскитъ кредитни кооперации е съ 0.9% по-високъ отъ този при популярнитъ банки. Тукъ трѣбва да кажемъ, че едно увеличение на чуждитъ срѣдства при поп. банки, пакъ споредъ бюлетина на Б. з. к. банка, не се забелязва. Но и корегираниятъ процентъ за използванитъ кредити при земедел. кред. кооперации е чувствително по-нискъ отъ лихвения процентъ въ тарифата на Б. з. к. банка за тѣзи кредити. (Кредититъ използвани отъ други мѣста, не отъ Б. з. к. банка, сѣ винаги по-скѣпи отъ банковитъ). Това се обяснява съ обстоятелството, че Б. з. к. банка, съгласно Правилника си за подпомагане затруднени кредитни кооп. сдружения е отпуснала безлихвени заеми на такива кооперации, а освенъ това тя е намалила лихвения процентъ на кредититъ на много отъ затрудненитъ кооперации. За съжаление не можемъ да посочимъ размѣра на дадениятъ облекчения, понеже публикувани данни за сѣщото нѣма.

Тукъ трѣбва да подчертаемъ изключителното значение на Б. з. к. банка за успѣха на земеделскитъ кредитни кооперации. Безъ нейната подкрепа тѣхното положение би било съвсемъ нерадостно.

Сега вече можемъ да кажемъ, че по-ниския рентабилитетъ на земеделскитъ кредитни кооперации се дължи, между другитъ причини, въ значителна степенъ на обстоятелството, че тѣ работятъ съ по-скѣпи чужди срѣдства.

Ако е необходимо въ едно индустриално предприятие собствениятъ срѣдства да бждатъ по-значителни по размѣръ и процентъ, то единъ кредитенъ институтъ, за да разчита на успѣхъ, трѣбва да използва като източници за финансиране дейността си предимно влоговетъ. Не може ли той да набере влогове до размѣръ поне 50% отъ всичкитъ си срѣдства, неговата дейность ще бжде ограничена, а рентабилитетътъ му незадоволителенъ.

За иллюстрация на казаното ще приведемъ и следния примѣръ. Ако структурата на пасива на поп. банки се промѣни и стане като тази въ земедел. кредитни кооперации, или още по-точно, ако кредититъ съставля-

ватъ 45% отъ всичкитѣ имъ сръдства, а влоговетѣ 30%, при всички други условия, каквито сѣ имали презъ 1939 година, популярнитѣ банки ще приключатъ при следния резултатъ:

	на 31. XII. 1939 г.			при структура като тази на земедел. кр. к-ции		
	милиони лева	%	%	милиони лева	лихва	по лева
собст сръдства	1171	23	23	1171		
влогове	3345	67	31	1580	43	68
кредити	493	10	46	2258	61	138
	5009	100	100	5009	—	206

При това положение, на една разлика въ повече кредити 1768 милиона лева (493 до 2258), поп. банки ще следва да платятъ още по 1.80% (4.3% до 6.1%) лихва, или то е равно на кръгло 31 милиона лева (175 до 206). Въ такъвъ случай общата печалба на поп. банки ще се намали отъ 31.7 на 6.1 мил. лева т. е. по-малко отъ печалбата на зем. кредитни кооперации. Независимо отъ прѣкото намаление на печалбитѣ, вследствие плащането на повече лихви, едно такова положение сигурно би донесло и косвено намаление на печалбата, дължащо се на ненавременното намиране на сръдства, непозволяване на нѣкои инициативи отъ страна на кредитора и др.

Тази проста смѣтка показва, отъ какво голѣмо значение е дали се използватъ влогове, или кредити отъ банки.

Нека ни бѣде позволено да направимъ още едно пресмѣтане—какви лихви биха плащали земеделскитѣ кредитни кооперации, ако кредититѣ имъ се олихвяваха, както при поп. банки — съ 6.1%. Вмѣсто по 5.80%, колкото е процента на плащанитѣ лихви (съответно коригиранъ), ако земедел. кредитни кооперации плащатъ по 6.1% т. е. по 0.3% повече върху използванитѣ кредити кръгло 1 милиардъ лв. ще следва да платятъ още 3 милиона лева лихва. Наистина това е съвсемъ малка сума, но спадната отъ печалбитѣ на кооперациитѣ, тя ще окаже известно влияние за вложаване на положението имъ. Въ процентъ изразено това намаление на печалбата е 23%.

3. Резултатътъ отъ направеното сравнение сочи, че по-високия рентабилитетъ въ кооперациитѣ предполага използването на по-значителни по процентъ и размѣръ влогове. Последнитѣ иматъ твърде много предимства. Вече отбелязахме, че за използването имъ се плаща по ниска лихва. Докато използването на кредититѣ е свързано съ редица формалности по искането имъ, сключване на договора и др., то за ползуването на влоговетѣ не е необходимо да се правятъ каквито и да е разности, или да се изпълняватъ нѣкакви формалности. Спестителитѣ сами се явяватъ въ кооперацията за да внесатъ паритѣ си. Последната само трѣбва да получи сумитѣ. Д-ръ Димитъръ Ц. Йордановъ казва: „че всички влогове се влагатъ въ банката (респ. кооперацията З. В.) изключително по инициативата и по усмотрението на самитѣ вложители. На банката остава само да приеме тѣзи влогове, дошли „сами“ отъ сръдитѣ на вложителитѣ, които по такъвъ начинъ повѣрватъ своитѣ парично-капиталови сръдства на банката за олихвяване. Този характеренъ белегъ на влоговетѣ трѣбва да се има винаги предвидъ, за да може добре да се направи разликата между влоговетѣ и другата категория чужди капиталови сръдства, които банката използва и при които инициативата за приниждането имъ въ банката

изхожда отъ самата нея. Последната сама търси тѣзи сръдства. Това сж така нареченитѣ взети отъ страна на банката сръдства, отъ които тя се нуждае" (Учение за банката, ч. първа, 1942 г., стр. 31).

Въпросътъ за привличането на повече влогове е чисто организационенъ. Почти навсѣкжде се намиратъ спестявания, или временно свободни сръдства, които при една правилно организирана влогова служба, лесно ще дойдатъ въ каситѣ на кооперацията. А това е въ интересъ и на народното стопанство, защото близостта на селската кооперация дава възможностъ на вложителитѣ презъ всѣко време да внасятъ и теглятъ суми. Това обстоятелство улеснява събирането на влогове, които сж така необходими за народното стопанство. Ако спестителътъ трѣбва да отиде въ града, който е далечъ 5 - 10 - 15 км. отъ селото и тамъ да внесе паритѣ си, той сигурно неохотно ще направи това, ще предпочете да държи паритѣ си въ дома, а не да губи дни и да прави разноски за всѣко внасяне и теглене на суми. А задържането на паритѣ вече крие въ себе си опасността за похарчването имъ за нужди не много належащи, които инакъ биха останали незадоволени.

Споредъ проф. Янаки Молловъ, значението на кооперацията се състои въ това, че тя спомага за увеличаване на сръдствата за производство. Ето неговитѣ думи: „Развитието на кооперациитѣ подпомага развитието на народното стопанство поради обстоятелството, че кооперативнитѣ сдружения спомагатъ за увеличение на производственитѣ разноски за смѣтка на непроизводителното потрѣбление" (Значение на кооперацията за народното стопанство). Ние ще допълнимъ: кооперацията не би могла да върши това, ако тя не се яви като единъ институтъ, който да събира народнитѣ спестявания въ форма на влогове и после отново да ги отпрати въ народното стопанство за да го оплодотвори.

Ние се отказваме да посочимъ конкретнитѣ мѣрки, които трѣбва да се взематъ за правилното организиране на влоговата служба въ кооперациитѣ. Това зависи отъ мѣстнитѣ условия. Но не можемъ да не отбележимъ, че е необходимо да се премахнатъ всички прѣчки, които ограничаватъ приемането на влогове.

Правото и френскиятъ езикъ

отъ

Д-РЪ АНДРЕ ЖИРАРЪ

Правото е свързано съ нашия всѣкидневенъ животъ и нашитѣ дѣла. Безъ да говоримъ за тия особени събития като раждането, женитбата, смъртта, които засѣгатъ индивида като личностъ, или за тия обстоятелства каквито сж контрактитѣ, даренията, завещанията, засѣгащи имущественото състояние на индивида, съществуватъ хиляди незначителни действия, които пораждаатъ права и сж явно или мълчаливо юридически действия: напримѣръ, покупка и продажба на хранителни продукти, на облѣкло, на разни други предмети, пътуванията съ желѣзница или трамвай и др.

Правото управлява цялата ни дейностъ, физическа и умствена. То е основа на живота.

Затова то е проникнало съ своето влияние дълбоко въ инструментъ служащъ ни да изразяваме живота, и който е езика.

Както всички други обекти, които интересуват и занимават ума, правото способствува за образуване структурата на езика. Елементът на живота, то е и елементът на езика, защото езикът е израз на живота. Това явление е особено характерно въ френския езикъ.

*

Първите белези на правото въ френския езикъ не сж много стари. Не се касае, естествено до официалните прояви, защото тукъ, както и въ много други случаи, народниятъ обичай изпреварва законодателството. Тия първи прояви датиратъ отъ XVI столѣтие.

Презъ 1539 год. кралъ Франсоа I-ви, съ единъ прочутъ указъ подписанъ въ малкото градче Вилеръ-Котре, (поради което указътъ носи името на това градче) постановява, че занаяпредъ правораздаването ще става въ Франция . . . на френски езикъ!

Истинска революция въ юридическите обичаи и техника!

Дотогава правораздаването е ставало на латински езикъ. Въ университетите правото се преподавало на латински и сдебната процедура сжщо се извършвала на латински. Разбира се, присъдите били произнасяни предварително на френски, за да се даде възможност на заинтересуваните да разбератъ все пакъ поне нѣщо, но следъ тая отстъпка направена на невежеството на сждещите се, присъдите бивали редактирани на латински.

Въпросниятъ указъ унищожава тия обичаи.

Това решение на кралъ Франсоа I-и не бѣше само хрумване на кралъ-интелектуалецъ — приятел на литературата.

Не сжщо и отъ желание да внесе повече яснота, макаръ и да е ималъ това отчасти предвидъ. Истинската му целъ е продиктувана отъ политически мотиви. Френскиятъ кралъ иска преди всичко да унифицира правосъдието въ цѣлото кралство.

Стара Франция е била страна съ подчертанъ регионаленъ характеръ. Различните провинции били съвършено разнообразни и това разнообразие се е увеличавало още повече вследствие феодалния режимъ, независимия духъ на благородниците и на мѣстните буржоазии. Имало толкова видове закони, колкото провинции и феодални владения. Впрочемъ, тия закони не сж се отличавали винаги съ точността си. Понѣкога тѣ сж бивали обичаи предавани по устна традиция: Парижки обичай, Бретански обичай, Нормандски обичай, както и обичаи на по-маловажни провинции. Числото имъ е било доста голѣмо.

Френската монархия е била винаги противъ това различие. Колкото мѣстните обичаи сж по-разнообразни, колкото тѣ сж по-многобройни, толкова повече правото може да се изплъзне отъ надзора на властѣта. А френските крале сж се вдъхновявали винаги отъ една политика, която се е стремѣла да простре надзора си по възможностъ по-широко върху обществения животъ и така да смаже поривите къмъ независимостъ на голѣмите феодали. Надзорътъ на сждилищата позволява на кралетъ да простратъ властѣта си надъ цѣлата страна. Но за да се контролиратъ сждилищата, необходимо е било да се уеднакви правосъдието. А това уеднаквяване щѣше да се постигне ако на правосъдието се наложеше, на мѣстото на мѣстните наречия, единъ общъ езикъ. Тоя общъ езикъ би могълъ да бѣде латинския, говоренъ отъ всички образовани

хора. Латинският език е билъ даже въ срѣднитѣ вѣкове нѣщо повече отъ езикъ на образованитѣ хора. Той е билъ международенъ.

Но и това представлявало опасностъ, макаръ и въ друго отношение. Латинският езикъ е билъ езикъ на папството и на Светата германо-римска империя. А френският кралъ иска да утвърди своята независимостъ, както спрямо Папата, така и спрямо гарманския императоръ. Той иска да бжде самъ, както казватъ съветниците — прависти, „Императоръ въ своето кралство“. Поради това, той не държи латинският да бжде официаленъ езикъ въ страната му.

Това политическо становище допринася неочаквано за силното развитие на френския езикъ.

Така, френският езикъ придобива значението на нѣщо повече отъ единъ езикъ на Франция: той става мощно унифициращо срѣдство. Езикъ — лостъ за усиляване на политическата властъ на владетеля.

Въ това развитие на политиката на френскитѣ крале спрямо тѣхнитѣ поданици, годината 1539 е, впрочемъ, една важна дата.

Но въпрѣки това, тая мѣрка срѣща спънки. Противъ нея възставатъ гомѣмъ брой юристи, които я считатъ за нещастно нововъведение.

Юриститѣ сж изобщо хора на традицията. Въ тая опозиция на юриститѣ отъ времето на Франсоа I-и има зачитане на традицията, а традицията е за латинския езикъ.

Но има и друга по-малко почтена причина. Ако хората на правото държаха силно за латинския, това бѣ защото тоя езикъ бѣше неразбираемъ за сждещитѣ се! Юриститѣ знайтъ, че колкото повече правораждането остава непроницаемо и недостъпно за профанитѣ, толкова повече последнитѣ сж неспособни да упражняватъ своя притѣсняващъ контролъ, когато имъ се представятъ смѣткитѣ за сждебнитѣ разноси. Въ една брошура озаглавена „Апология на латинския езикъ“, нѣкой си адвокатъ Бьолю развива въ 1637 г. теорията, че е много важно наукитѣ да се държатъ въ тайна. „Тѣхното познание отъ народа, казва той, има за послѣдствие, въ религията — ересъта; въ философията — софистиката; въ политиката — неподчинението и упадѣка; въ медицината — емпиризма“. Той не смѣ да заяви какви сж последицитѣ. . . въ правото! Но съображенията му сж очевидно недостойни!

Това предпочитание на латинския езикъ е траело дълго въ срѣдитѣ на юриститѣ. Университетътъ, както и черквата, презирали френския езикъ, който, споредъ тѣхъ, е само езикъ на простолюдието, а не на ученитѣ. Когато, въ 1674 г., създаватъ въ университетитѣ изучаване на френското право и на кралскирѣ укази, което единствено се преподава на френски, нещастниятъ професоръ, който заема тая катедра, е отчасти презиранъ отъ своитѣ колеги: така продължава до Революцията.

Но, въпрѣки тия противодействия и тая неблагоприятностъ на юриститѣ, френският езикъ се налага малко по малко, защото така го изисква закона и защото тия хора сж били все пакъ твърде много школувани подъ влиянието на правото за да могатъ да забравятъ латинската пословица: „Quidquid Principi placuit, legis habet vigorem“ — Всичко което владетелътъ желае има силата на законъ!

*

Така се развива малко по малко — на френски езикъ — единъ юридически езикъ, който отрано има твърде особена и техническа форма,

оставаща близка на латинския. И тя е тежка, не само защото е техническа, но защото не може да се освободи от латинския облик на речта. Тя е като тия буквални преводи, които прилавайки на единъ необработенъ и некрасивъ езикъ нюансът на мисълта, ги правятъ почти неузнаваеми. Този езикъ не е вече латински, но не е още и френски.

Въ сжщностъ, това положение бѣше удобно за юриститѣ. Ако тѣ не се изразяватъ вече на латински, тѣ си служатъ съ единъ френски езикъ, който запазва за тѣхъ всичкитѣ изгоди на латинския: новиятъ юридически езикъ остава за спорящитѣ страни тъй неясенъ и недостъпенъ както латинския.

Естествено, забелязватъ се опити да се изтрѣгне юридическия езикъ отъ тоя отъпканъ пакъ, въ който той затѣва повече отъ вѣкове. Въ тогавашнитѣ сѣдилища, наречени „Парламенти“, процѣвташе едно красноречие което имаше амбицията да се отличава съ изященъ езикъ. Сжществената черта на красноречието е да се стреми къмъ яснота и елегантностъ, защото има за предметъ да се спечели колкото е възможно повече слушатели. Въ Парламентитѣ отъ XVI вѣкъ се появяватъ голѣми оратори. Но тия изтъчени и образовани хора не могатъ, въпрѣки таланта си, да се отърсатъ отъ жаргона, който тежи надъ всички правови форми. Въ процеситѣ, защитителната речъ на адвоката и обвинителната речъ на прокурора, единственитѣ моменти на ораторско изкуство, които поразяватъ слушателитѣ, сж твърде къси. При следствието и при редактирането на присждата, се ширятъ екстравагантноститѣ на една техника, която склпи за своитѣ привадегии. Така, въпрѣки красноречивостта на Парламентитѣ, езикътъ на правото си остава единъ жаргонъ достъпенъ само за посветенитѣ.

*

Трѣбва да се съжелява за това. Но какво би могло да се направи? Въ това френско общество отъ срѣднитѣ вѣкове, което си представляваме изпълнено съ дуели, правото както и юридическитѣ правила все пакъ иматъ сжществено значение. Бруталността на нравитѣ не изключва прибѣгването къмъ сѣда. Понѣкога се биятъ дори и въ сѣдилищата но и това не пречи да се прибѣгва все пакъ къмъ тѣхъ. Самиятъ дуелъ — срѣдство за прѣко уреждане на единъ споръ — е, споредъ идеитѣ на времето „Божия присѣда“; съ това все пакъ се отдава единъ видъ почитъ на правото, като сжщевременно се легализира силата.

Въ едно общество, където земята е единственото богатство, дори и за градскитѣ търговци, защото следъ като забогатѣятъ чрезъ търговия, тѣ се сдобиватъ съ селски имоти, — спороветѣ сж, естествено, често явление. Който е живѣлъ на село знае, че процеситѣ заематъ голѣмо мѣсто въ живота на селянина. Френското общество, въ сжщностъ земеделско (а така то е останало въ по-голѣмата си частъ), е чувствувало винаги нужда отъ сѣда за уреждане на безчисленитѣ спорове предизвикани отъ всѣкидневния животъ: спорове отнасящи се до собствеността, до правото на преминаване, до сервитути, до общитѣ стени или разграничаване на нивитѣ, изобщо източникитѣ за несъгласия и за създаване на сѣдебни процеси сж многобройни.

Това обяснява до голѣма степенъ значителното мѣсто, което правото заема въ френския животъ. Доведено до тия крайности, прибѣгването къмъ сѣда е несъмнено едно зло. Но едно необходимо зло. Цѣлиятъ

животъ въ стара феодална Франция се върти около правовитѣ отношения. Затова, юридическиятъ езикъ прониква навсякъде и неговитѣ изрази се намиратъ въ обикновения говоръ.

Самиятъ Босюе не се страхува да си служи съ юридически изрази и то въ една неочаквана областъ. „Ние сме неплатежнеспособни чрезъ нашитѣ грѣхове — заявява той — Христосъ е нишиятъ поржчителъ“

„Поржчителътъ не се екзекутира, освенъ когато главниятъ длъжникъ е неплатежнеспособенъ. Христосъ, следователно, е билъ лично задържанъ“.

Да се сравнява страданието на Христа съ задължението на длъжника, значи да се признае, че това свидетелствува за едно необикновено отражение на юридическата атмосфера върху развитието на мисълта.

Несъмнено, нищо по-добро отъ тоя примѣръ не показва мѣстото което заема правото въ езика на единъ писателъ, който на пръвъ погледъ може да се смѣтне за много отвлеченъ отъ облика на правовия духъ.

А Босюе не правѣше изключение. Повечето отъ голѣмитѣ писатели на XVI и на XVII вѣкъ имаха до голѣма степенъ юридическо образование: Монтень, Ла Бюеси, Корней, Боало, Ло Фонтенъ, Ла Брюиеръ, Молиеръ сж юристи, които понякога заематъ високи юридически постове.

*

„Наказваме добре само тия които обичаме“ — казва една стара поговорка. Юридическиятъ езикъ идва до такива технически крайности, става толкова тежъкъ и неясенъ, че се налага една реакция. Тази реакция идва било отъ страна на обществото, било отъ страна на самитѣ прависти. Разбира се, нужда отъ правораздаване не може да не се чувствува. Но то трѣбва да бѣде просто, ясно и безъ забикалки.

Срещу това отъ дълго време е имало протести. Протести изразяващи се подъ свободната форма на подигравката. Въ Франция смѣхътъ е билъ винаги едно оръжие. Едно оръжие съ което много умове надарени съ финно очарование, сж знаели да си служатъ, съ смелостъ и дързостъ, като сж го противопоставяли на заблудитѣ на властта, на религията или на философията.

Дори и въ срѣднитѣ вѣкове, епоха съ мрачна слава относно качеството на човѣшкия духъ, сж служатъ умѣло съ подигравката. Единъ ше-д'ювръ на нашия старъ театъръ, отъ непознатия авторъ „Фарсътъ на адвоката Патленъ“, показва съ толкова нервъ, колкото точностъ и веселостъ, единъ адвокатъ, мошеникъ, който е измамилъ единъ търговецъ сжщо мошеникъ, и който на свой редъ бива изигранъ отъ трети мошеникъ. Противно на това, което може да се предполага, тая сатира е вѣроятно написана отъ нѣкой правникъ. Наистина, никой другъ не би могълъ по-добре да я съчини.

Френската литература ни дава нѣколко известни примѣри на юридическа сатира. Но тая сатира напада по-малко нѣщата въ тѣхната сжщностъ отколкото езика. Голѣмиятъ блѣсъкъ, до който щѣше да се издигне наскоро френския класицизъмъ, не можеше да търпи тежкия езикъ на юридическия жаргонъ. Сравнение съ езика на Расинъ, езикътъ на Слдебната палата изглежда варварски.

Въ „Ученитѣ жени“, Молиеръ отправя чрезъ Филаментъ следнитѣ думи къмъ нотариуса:

Не бихте ли могли да промѣните стила си на дивакъ
И на красивъ езикъ да съставите контрактъ?

Расинъ също осмива тоя езикъ въ „Тжжителитъ“. Касе се за единъ сѣдия, не можещъ да живѣе безъ дѣла и една графиня която мисли само за сѣдилища. Става също дума за една дребна случка която може би щѣше да вдѣхнови българскиятъ поетъ Иванъ Вазовъ.

Вазовъ както Расинъ говори за единъ процесъ заведенъ противъ едно куче, което открадва храна. Докато кучето на „Тжжителитъ“ задига едно пиле, кучето на Вазовъ, съ по-голямъ апетитъ, изяжда 19 козлета или агнета. Само че ако Расинъ има заслугата да е измислилъ тоя юридически случай, Вазовъ има привилегията да е разглеждалъ таквъвъ процесъ като сѣдия въ Берковското сѣдилище. Той стига до тамъ, че отбелязва въ присѣдата, какво, осъденото на смъртъ куче може да обжалва присѣдата въ Касаціония сѣдъ въ София!

Не е достатъчно да усмивашъ. Казватъ наистина, че подигравката въ Франция убива. Ако това е ставало по-често, не таквъвъ е случаятъ съ юридическия жаргонъ. Въпрѣки сарказмитъ той устоява. Презъ царуването на Людовикъ XIV, голѣмиятъ указъ отъ 1667 г. върху реформата на сѣдилищата, също и указътъ за престѣпленията отъ 1670 г. — два кодекса забележителни въ много отношения, отъ глѣдна точка на юридическата техника — зачитатъ, що се касае до езика, установената традиция. Тѣ подържатъ и така да се каже кристализиратъ жаргона, и затвърдяватъ и узаконяватъ всичкитъ стари думи — тежки и варварски — на юридическия езикъ.

Трѣбваше да се реагира, нѣщо въ което всички сѣ убедени, включително и нѣкои юристи. XVIII-нитъ вѣкъ, който се нахвърля надъ толкова нѣща, считани за свещени, не пропусна случая.

Монтескьо, съ разсѣдка си и свойствената му възвишеностъ, дава тона.

„Стилътъ на законитъ трѣбва да бѣде простъ, пише той... Законитъ не трѣбва да бѣдатъ финни; тѣ сѣ създадени за хора съ посредствена интелигентностъ; тѣ не сѣ изкуство по логика, но изразъ на простия разумъ на единъ глава на семейство.“

Тѣзи разумни мисли спечелватъ лека по лека почва и се налагатъ най-после. И то толкова повече, че Революцията промѣня изцѣло обществения животъ.

Монархията е можала да управлява, като е искала отъ поданицитъ си да се подчиняватъ. Заповѣдитъ, почиващи на една традиционна и оспорвана властъ, провъзгласена отъ божественъ произходъ не се нуждае отъ никакво одобрение.

Напротивъ, новиятъ законъ създаденъ отъ Революцията, макаръ и гласуванъ отъ представителитъ на народа въ негово име, можеше да се наложи само съ одобрението на общественото мнение.

Мирабо, който създава тая необходимостъ, поисква, впрочемъ, да се премахнатъ всички юридически архаизми. „Народното събрание, заявява той, иска да разшири познанието на законитъ; то заповѣдва да ги четатъ при проповѣдитъ на народа. Трѣбва впрочемъ да ги направимъ разбираеми и ги напишемъ на чистъ и популяренъ езикъ. Време е да се говори на френски въ френскитъ закони и да се погребе тоя готически стилъ подъ развалинитъ на феодализма.“

Френската революция осъществи едно граматно законодателно дѣло. Когато днесъ говоримъ за Революцията, ние виждаме изобщо само романтичния обликъ на това събитие или пъкъ трагичния — що се касае за

терора! Но Революционните събрания, Учредителното, Законодателното, Конвента, и дори тъй хулените събрания на Директорията и най-последна на Консулството, сж били голѣми събрания на юристи, които сж работили много и сж искали да фиксиратъ новото право на ярки и сбити изрази.

Декларацията на Правата на човѣка е не само една програма, но истинска позиция за изработване на законитѣ, което е такъвъ деликатенъ въпросъ.

Правото се изявява, то се констатира. То не се изработва. Законътъ не се кове като фабриченъ предметъ. Затова, законодателятъ не твори законитѣ — въ такъвъ случай бѣха го нарекли „Законотворецъ“ а не „законодатель“—а тѣхенъ носителъ, който ги възприема като вѣщо очевидно и повелително, което се налага на ума. Той предава закона, като го „изявява“ на народа, комуто той трѣбва да се налага съ сжщата ясна сила. Съ една дума, законътъ трѣбва да бжде толкова ясенъ, че никое разумно същество да не може дори и да има помисълъ да го наруши!

Тия мисли сж въ явенъ разрѣзъ съ юридическата традиция на срѣдните вѣкове и на Възраждането, както и съ цѣлата практика на законоведцитѣ отъ Стария режимъ.

Тѣ щѣха да намиратъ потвърждението си въ огромната законодателна работа на Империята, въ Наполеоновитѣ закони, и особено въ гражданския законъ, за който Наполеонъ казваше на Света-Елена, че той ще бжде най-трайното му дѣло.

Собствено казано, Наполеоновиятъ кодексъ не е леснодостъпенъ за профанитѣ, въ смисъла въ който юриститѣ отъ Революцията схващатъ това. Въ ентузиазма, който се забелязва въ началото, нѣщата сж изглеждали сигурно по-лесни. Мжчнотиитѣ се явяватъ, когато трѣбва да се прибѣгне къмъ дѣло. Юриститѣ, които Първиятъ консулъ Бонапартъ бѣше натоварилъ съ тая работа, Тронше, Биго Преаменъ, Порталисъ, Малвилъ, всичкитѣ голѣми законоведци, познаваха твърде добре мжчнотиитѣ на своята задача за да се ангажиратъ напълно въ новия пѣлъ. Освенъ това, тѣ бѣха, въпрѣки желанието си, проникнати отъ традиционнитѣ идеи всрѣдъ които бѣха живѣли до Революцията. Тѣ схващаха задачата си по-скоро като техническа и искаха да създадатъ единъ видъ „стилъ на законитѣ“.

Бонапартъ се противопостави енергично на това становище. Често той председателствува лично заседанията на комисията. Той има широка култура, която самъ е придобилъ, поглѣщайки, съ перо въ рѣка, томове по политика, история и философия презъ време на кратката си но тъй запълнена кариера на беденъ офицеръ. Първиятъ консулъ счита, че трѣбва да се изгради едно дѣло, по-просто но и по-романтично.

„Неджитѣ на модернитѣ ни законодателства, казва той, е че тѣ никакъ не говорятъ на въображението. А само съ него може да се управлява човѣкъ. Безъ него човѣкъ е животно. Ако свещеницитѣ бѣха възприели осиновяването, тѣ биха направили отъ него една величествена церемония. Грѣшка е да се управляватъ хората като вѣща“.

Но мнението на Бонапартъ не се наложи. Съставителитѣ на Гражданския законъ отъ 1804 г. не се позоваватъ нито на чувството, нито на въображението. Тѣхното дѣло е чисто техническо. Това бѣше донѣкжде връщане назадъ, но едно умѣрено връщане. Тѣ не счетоха за нужно да

опростятъ законитѣ, защото считаха, че сложността на живота изисква една по-научна редакция.

„Законитѣ на Дванадесеттѣ Божии заповѣди се препоръчватъ непрестанно като модель, казва Порталисъ. Но може ли да се сравнятъ институциитѣ на единъ зараждащъ се народъ съ тия на такъвъ, който е достигналъ до най-високата точка на богатство и цивилизация?“

Все пакъ, Наполеоновия кодексъ постига единъ сполучливъ компромисъ между духа на традицията свързана съ юридическата техника, и необходимостта да се направи правото достъпно за масата. Тоя законъ е същевременно технически ясенъ. Липсва му свежестъ и въображение, липсва му сочността на старитѣ юридически поговорки, чрезъ които народниятъ разумъ често се опитвалъ да смекчи остротата на закона. Не въ замѣна на това, той е можалъ да постигне единъ точенъ стилъ, отъ който самиятъ Стендалъ се е възхищавалъ. Пишейки „La chartreuse de Parme“ Стендалъ за да попадне въ тонъ, и за да бѣде винаги естественъ, четѣлъ всѣка сутринъ по две — три страници отъ Гражданския законъ.

Гражданскиятъ законъ съдържа много членове, изразяващи въ сполучлива и леснодостъпна форма едно просто правило.

Така, напимѣръ, членъ 1134, който постановява, че:

„Законно сключенитѣ договори сж законъ за тия, които сж ги съставили“.

Или сжщо членъ 1382, който е прекрасно редактиранъ — опитайте се да го прeredактирате и ще видите, че не е лесно да се изкаже съ толкова малко думи и съ подобенъ елегантенъ стилъ следната формула:

„Всѣко действие, което причинява вреда другиму, заставя причинители да поправи злото“.

Или членъ 146, който е сбитъ като поговорка:

„Нѣма женитба безъ ладено съгласие“.

*

Днешниятъ френски юридически езикъ е още тоя на Наполеоновия законъ. Образуванъ постепено отъ XVI до XIX вѣкъ при най-различни и промѣнливи обстоятелства, този езикъ е ималъ често отражения върху литературния езикъ, защото правото е съществена основа на живота и особено въ френското общество. Въ замѣна на това, той е заимствувалъ отъ яснотата на литературния езикъ.

Достатъчно е да се размисли за да се види, че нашиятъ правовъ езикъ не е много богатъ. Тая черта се дължи сигурно на факта, че имаме много заемки отъ терминологията на римското право, чийто подраздѣления сж били тѣсно разграничени.

Напимѣръ, около „Контракта за заемане“, ние групираме много разнovidни договори: тоя за наемане на земя и жилища съ многобройнитѣ му варианти; както и контракта по транспорта, който очевидно представлява заемане — на превозно сръдство и на обслужване; контракта за груда — заемане на услуга, на работа; контракта по предприятията — заемане на вѣща и на услуги.

Другъ примѣръ: детето родено извънъ брака е наречено „enfant naturel“ (дете на природата), наименование, което, нека признаемъ, не свидетелствува за голѣмо въображение.

Има спогодби, които, както римлянитѣ, ние наричаме „безимени кон-

тракти", и юридически операции, които се задоволяваме да квалифицираме като операции „*sui generis*!". Наистина, действителността ни поставя предъ положения, които езикътъ не може да изрази. Обаче, това безсилне на юридическия езикъ ясно говори за неговия произходъ.

Въ други случаи, напротивъ се достига до сполучливи формули, както, напримѣръ, названието „Одобрителни контракти“; така сж наречени тия видове спогодби, които обществото възприема безъ да може да ги оспорва — контракти за осигуровка, контракти по снабдяване съ електрическа енергия, контракти по преноса на желѣзопѣтно дружество и пр. Това сж контракти, които гражданитѣ се задоволяватъ да възприематъ, защото не може да се доставя електричество на всѣки по-отдѣлно или да се създаватъ специални условия за превозъ за всѣки пътникъ по желѣзницата.

Но не трѣбва да се съжелява много за тая относителна оскѣдностъ на езика на Гражданския законъ. Както религиозната догма, правовиятъ езикъ не печели когато вражда въ много тѣсни рамки промѣнячивата действителностъ на живота. Той трѣбва да бѣде гъвкавъ и общъ, за да може да обхване тая действителностъ, безъ да бѣде необходимо да я следва робски. Фактътъ, че много „стари думи“ сж могли да се приложатъ лесно къмъ нови нѣща, показва превъзходството на формулитѣ на Гражданския законъ. По времето на Наполеона не сѣществуватъ желѣзници. Зетова, законътъ ни говори само за „превозвачъ“. Това не пречи на всички правила, отнасящи се за превозвача, да се приематъ днесъ като такива за желѣзницитѣ. Така, законътъ налага принципитѣ. Остава следъ това на юриспруденцията да ги приложи въ живота.

*

Ако правото и юридическата техника сж оказали влияние върху френския езикъ, последниятъ отъ своя страна е упражнилъ влияние върху правото.

А знае се, че между многото си качества и недостатѣци, френскиятъ езикъ притежава качеството да бѣде убедителенъ.

Докато нѣмскиятъ езикъ има по-скоро филологически характеръ и при него мисълта се оформява спредъ изискванията на една граматика, която си има своя логика, докато английскиятъ, честосриченъ, си служи съ афоризми, които като че ли отбелязватъ точкитѣ въ една спортна игра, френскиятъ езикъ обича разискванията на идеи. А какво значи разискване на идеи ако не една борба или поне единъ двубой, вежливъ естествено, при който всѣка една отъ странитѣ се стреми да убеди противника.

Французинътъ страда хронически отъ болестъта да иска да убеждава.

Разбира се той не винаги успѣва и обикновено и двамата събеседници оставатъ всѣки на своята позиция. Това желание да се убеждава все пакъ сѣществува и остава своя отпечатькъ върху френската фраза. Френскиятъ езикъ е, следователно, езикъ на убеждаване.

Законътъ, който на пръвъ погледъ е едно повелително правило (*Dura lex, sed lex* — законътъ е строгъ но е законъ) е въ сжщностъ дѣло на убеждаване. Защото подъ формата си на изрична заповѣдь, той е последица отъ едно разискване на идеи отъ страна на тия които сж го гласували и които сж представители на народа.

Сждопроизводството е сжщо дѣло на убеждаване и то въ двоенъ

смисъл на думата. Защото, какво е присъдата ако ли не едно двойно разискване, при което се сблъскват две противоположни тези, при желанието на всяка една отъ странитѣ да убеди съда въ справедливостта на своето гледище.

И мислите ли, че присъдата на съдията е една повелителна заповѣдъ, издадена произволно и безъ обяснения? Мислите ли, че съдията може да постъпи като тая видна римска дама, която извиква: „*Nos volo, sic jubeo, sit pro ratione voluntas*“ — „това го искамъ, така заповѣдвамъ, нека моята воля служи за основание“!

Ни най-малко! Дѣлото на съдията, който издава присъдата е дѣло на убеждаване.

Следъ дълги разисквания, следъ като е изслушалъ основанията на двѣтъ спорящи страни, отъ които всяка една счита своитѣ основания за най-добри, съдията има за задача да доведе до споразумение двѣтъ гледища, да доведе до миръ и справедливостъ следъ спора, умразата и скандала. А за да може тоя миръ да бѣде траенъ, трѣбва да се докаже на този който губи процеса, че не е въ правото си, че трѣбва да понесе поражението.

Очевидно това е мжно и изисква отъ съдията не само непоколебимо хладнокрѣвие, но и несъмнени качества на логика и способностъ да убеждава.

Ето защо, присъдитѣ трѣбва да бждатъ съставени грижливо Мисълта на съдията трѣбва да се изкаже не внезапно съ краткостта на една заповѣдъ, но бавно, постепенно, съобразно една неумолима логика и така да се стигне, следъ дълъгъ процесъ на обяснения и убеждаване, до една заповѣдъ, която да е заключение на тоя процесъ.

Образецъ на такава процедура сж присъдитѣ на Апелативния или Касациония съдъ, които обикновено сж много богати по съдържание.

Задъ малко особенитѣ имъ езикъ, който на пръвъ погледъ смущава, човѣкъ скоро схваща чудната строгостъ на една логика неизпускаща изпредвидъ преследваната целъ. А тая целъ е винаги една: да убеди.

Всѣки параграфъ започва малко тежко съ думата: — *Attendu que* (предвидъ на), или съ: *Considérant* (по съображения). Но следъ цѣла една редица отъ подобни изрази, които водятъ мисълта тамъ кждето съдията иска да я отведе, изпѣква изведнажъ като боздуганенъ ударъ, присъдата: „Заповѣдвамъ...“ Но тая заповѣдъ се възприема безъ изненада, защото разумътъ е билъ подготвенъ за това — бавно, постепенно и логично.

»

Въпросътъ за връзката между френския езикъ и правото е слабо изучаванъ. Но право и езикъ сж тѣсно свързани помежду си. Тѣхнитѣ взаимни влияния се отличаватъ съ тая тънкость и строгостъ, каквито срѣщаме въ химическитѣ реакции. Ако се наложи въ заключения да изразимъ тая връзка въ една формула, не трѣбва ли да издѣлбаемъ като надписъ надъ храма на Темида израза на Бенхамъ, който казва:

„Словата на закона трѣбва да се претеглятъ като диаманти“.

ВЪТРЕШЕНЪ СТОПАНСКИ ПРЕГЛЕДЪ

МЪЖНОТИИ ПРИ НОРМИРОВКА НА ЦЕНИТЪ

Често се чуват оплаквания отъ несъобразното покачване на ценитъ на много стоки и ведно съ това се говори за спекулата. Незамознати хора съ естеството на ценообразуването говорятъ за чудесата постигнати другаде и за слабоститъ на нашата ценова политика.

Далечъ сме отъ мисълта да отричаме нѣкои слабости на нашата стопанска политика по отношение на ценитъ отъ настѣпването на втората свѣтвна война. Пъкъ и преди това. Тѣзи слабости се констатираатъ, обаче и на други мѣста въ стопанския животъ и се обясняватъ по-обективно съ причини лежащи вънъ отъ техническата възможность на стопанското ръководство.

Нека разгледаме зашо другаде иматъ възможность да подържатъ сравнително при потезки условия стабилни цени на вътрешния пазаръ и защо това е мъчно постижимо у насъ и при най-планомѣрно положенитъ грижи.

За да конкретизираме нашия въпросъ нека вземемъ за примѣръ две страни съ различна стопанска структура — една типично индустриална страна съ крупни индустриални предприятия и една аграрна страна съ дребни земеделски предприятия. Еднакви ли сѫ условията за провеждане на нормировката на ценитъ въ две такива страни?

Безспорно не. Докато производството въ крупнитъ индустриални и търговски предприятия се подава на единъ сравнително лесенъ контролъ отъ страна на държавата, защото материалитъ, които участвуватъ въ индустриалното производство пресниаватъ и отъ гледна точка на фискалния интересъ на държавата още преди да достигнатъ въ фабриката презъ нѣколкократно държавни провѣрки. При разпрѣстнато дребно селско стопанство и занаятчийско производство това изисква една мощна бюрократическа организация. Не е въпроса само за провѣрка на количествата, но главно до изчисляване на производственитъ разности.

Въ една силно индустриализирана страна, където рационализацията на производството въ всички отрасли на националното стопанство играе първенствуваща роля и е насърчавано отъ държавата съ всички възможни срѣдства, защото се смята като единъ отъ най-сжществениитъ задачи на военното стопанство и стратегия, при опредѣляне размѣра на производственитъ разности ще се взематъ за основа най-добре организираниитъ предприятия. Това е едно срѣдство да се принудятъ технически изостаналиитъ предприятия или да се приготвятъ къмъ новитъ пазарни условия по свой починъ, сиречъ да рационализиратъ производството, или да се слѣятъ съ други крупни предприятия отъ сжщия бранитъ. Всѣко ново оседряване на производ-

ството въ всички негови отрасли, обаче, улеснява извънредно задачата на държавата да ръководи насоката на ценитъ.

Другъ важенъ факторъ, който позволява на една силно индустриална страна въ Европа въ днешно време да поддържа постоянни цени, е обстоятелството, че такава страна се е запасила съ важки сурови материали още преди започването на днешната война. Не трѣбва да се забравя, че отъ настѣпването на войната никоя европейска страна не е могла да внесе сурови материали отъ задоканскитъ страни, но че наличнитъ количества въ европейскитъ страни се концентрираха все повече въ рѣцетъ само на най-силно индустриализираниитъ страни, което имъ позволява да манипулиратъ по отношение на вътрешния си стопански животъ съ довосенни цени въ всички ония производствени браншове, където се употребаватъ макаръ и рационирано тѣзи сурови материали. Колкото се отнася до такива материали, които силно индустриалнитъ страни, купуватъ отъ европейскитъ земеделски области, тѣ се купуватъ наистина на цени значително по-високи отколкото предвоеннитъ, но се заплашатъ сжщо така съ стоки на цени пакъ значително по-високи отъ предвоеннитъ. По таквъ начинъ, съ създаването на единъ изравнителенъ фондъ, само се прехвърлятъ разликитъ отъ една група стоки върху другата безъ да се обременява съ нищо бюджетта на държавата.

И най-после нека се спремъ и на третия, може би най-важниятъ факторъ, нормировката на работническия трудъ. Въ една силно индустриална страна отъ огромно, ако не значително, значение е цената на работническия трудъ, който участвува въ всички видове производства. Знае се отъ специалнитъ изследвания на известни економисти (Keupes въ Англия и G. Cassel въ Швеция), че високото ниво на ценитъ въ нѣкои силно индустриални страни преди започването на войната и особено по време на свѣтовната стопанска криза, се дължеше изключително на високитъ надници на работницитъ, извоювани отъ работническитъ синдикати още въ първитъ години следъ свършването на първата свѣтовна война. Политическата сила на тѣзи организации се използваше за добиване на съответно покачване на надниците всѣки път, когато се констатира най-слабото покачване въ индекса за издръжка на живота.

Съ започването на втората свѣтовна война, а и още преди започването на войната, това положение бѣ промѣнено въ известни силно индустриални европейски страни. Политическата сила на работническитъ организации бѣ сломена и тѣ бѣха поставени да се

движът по линията на общото стопанско ръководство. Цената на работническия труд бѣ нормирана на предвоенното ниво за всички отрасли на националното стопанство, като се взеха същевременно всички мѣрки за увеличаване производителността на труда и използване до максимумъ индивидуалнитѣ сили на всѣки работникъ. Въвеждането на 10 и даже на 12 часовия работенъ денъ, при което разходите за заплащане на този допълнителенъ трудъ бѣха сравнително ограничени, е трета важна причина за възможността да се поддържатъ ниски производствени разходи, или по-право съжитѣ производствени разходи, при даже едно прогресивно увеличаване на печалбата въ предприятията, както до преди войната.

Видно е прочее, че общитѣ условия за поддържане на твърди цени въ силно индустриалнитѣ страни сж по същество благоприятни. Ето защо, тѣ позволяватъ една политика на ръководене, която не представлява никакво чудо.

Съвсемъ другояче стои въпроса съ поддържането на твърди цени въ страни типично земеделски и съ преобладаващъ брой на дребнитѣ индустриални и занаятчийски предприятия. Коя е цената, която трѣбва да се вземе подъ внимание, напримѣръ, при нормираната на обувката въ една страна, въ която този артикулъ отъ първа необходимостъ се произвежда само отъ занаятчий? Ако напр. въ тази страна има 1000 занаятчийски предприятия, изработващи готови обувки, то сигурно е, че тѣ работятъ при най-различни производствени и търговски условия.

Тѣ произвеждатъ сжщо и най-различни „чешитѣ“, обувки, повечето отъ тѣхъ работятъ и по „поржчка“, следователно задоволяватъ индивидуални вкусове на своята клиентела. Производственитѣ разходи въ едно общарско предприятие, където има ангажирани десетъ души работници и инсталирани специални машини за шевъ, кройки и изглаждане на готовитѣ обувки ще бъдатъ едни, а тѣзи въ едно друго предприятие, където работятъ само трима работника съ една шевна машина съвсемъ други.

Ако се взематъ за основа производственитѣ разходи на най-сжщо произвеждащото предприятие, това значи да се облагодетелствуватъ чувствително ония предприятия, които сж поставени при по-добри условия. Това ще означава да имъ се „харияжъ“ една чувствителна печалба. Проведането на нормираната на обувката трѣбва да бѣда, обаче, преди всичко предшествувана отъ едно типизиране на общарското производство, за да могатъ да се уеднаквятъ ценитѣ. Осъществяването на тази задача, обаче, е практически невъзможно при занаятчийското производство. Направенитѣ опити въ това отношение говорятъ красноречиво, че типизирането на производството въ занаятчийската сѣба е неосъществимо дѣло, тъй като

по същество това производство намнява своето оправдание точно въ нуждата сѣба извънни сѣди отъ обществото отъ типизирано производство. Да се преследѣ тази нужда и особеностъ на занаятчийското производство, ще рече да се отрече правото на неговото съществуване. Ето защо, примѣрътъ съ общарското занаятчийско производство важи и за всички останали занаяти.

Условията за провеждане нормировка на ценитѣ въ дребната и сѣдна индустрия не сж много по-добри, отколкото въ занаятчийското производство. И тамъ се наблюдава тази борба за съществуване, която кара предприятията да комбиниратъ най-разнообразни сѣдства за нагледане на своята работа, така че да издържатъ конкуренцията на едритѣ предприятия. Навстина въ време на война, доколкото снабдяването съ сурови материали е редовно, дребнитѣ и сѣдни индустриални предприятия могатъ да работятъ съ по-голямъ успѣхъ и по-малкъ страхъ отъ конкуренцията, но не трѣбва да се забравя, че главното условие затова е да имъ се даде една задоволителна печалба, сиречъ да се взематъ за база при изчислението на производственитѣ цени, най-високитѣ коствени разходи.

Една друга много сериозна мъчнотия въ преодоляване при дребното промишлено производство е, че при влошаване на суровитѣ материали приспособяването на предприятията къмъ това влошаване е крайно трудно, често пжти неосъществимо или струващо значителенъ добавъченъ капиталъ, съ което се увеличаватъ производственитѣ разходи. Сжщо така трудно постижимо е прикрепяването на трудови сили къмъ дребното промишлено производство, защото постоянната заетостъ на тѣзи предприятия не се постига даже, когато има най-добра лазерна конюнктура. Повечето дребни и сѣдни предприятия работятъ интензивно само презъ известни месеци отъ годината, а презъ другото време сж или частично експлоатирани, или никъкъ. Точно поради това работническитѣ кадръ се смѣня често, а отъ тукъ и невъзможността да се установи постоянна цена на труда.

Не по-леки сж условията за извършване нормировката и поддържане на постоянни цени и въ земеделския секторъ на една типично земеделска страна. Въ сжщностъ тукъ трудноститѣ за преодоляване сж много по-големи, особено като се има предвидъ разнообразието на земеделското производство въ едно отделно стопанство.

Колкото по-много артикули се произвеждатъ въ всѣко отделно земеделско стопанство и колкото по-голямъ е броятъ на земеделскитѣ стопанства въ една страна, които се занимаватъ „съ всичко“, толкова по-малко е провеждана нормировката, защото при акутната остра липса отъ продукти изкушението

за ония стопани, които смятат че сж получили недоволенни цени, да продават на по-високи цени на свободния пазар, ще бъде много голямо.

Особено трудно уловима за нормиране е оная част от земеделското производство, която се пласира между самото земеделско население. А тя не е малка, защото тя се извършва често пъти въ псевдо-пазарни форми. Цените на селския пазар се определят под натиска на нуждата и възт от нѣка конкуренция. Много често тѣ сж чувствително по-високи и при нормални условия, отколкото тѣзи въ единъ добре уреденъ пазаренъ пунктъ.

Въ заключение трѣбва да изтъкнемъ, че обективни условия за поддржане на постоянни и твърди цени има само тамъ, където се наблюдаватъ сравнително високо развити обществени форми на производството. Колкото е по-ниско частното стопанисване на производствения сѣдства, т. е. колкото по-индивидуаленъ характеръ има това производство, толкова по-малко, почти невъзможно, е поддржането на постоянни цени по пята на намѣсата на публично-правната власт.

Въ сѣднатѣ възве, цеховитѣ организации сж поддржали сравнително постоянни цени само чрезъ една монополитическа орга-

низация, чиято главна целъ се е заключавала, обаче, не толкова да направлява покупателната сила на населението отколкото да изравнява условията на производството между участващите въ цеха майстори. Цеховитѣ организации не сж могли да си поставятъ за целъ да предотвратятъ едно общо покачване или намаление на цените на артикулите, които сж произвеждали, особено следъ като връзките между града и селото се умножаватъ.

Въ естеството на индивидуалния характеръ на производството е да се грижи да използва най-рационално всѣка благоприятна стопанска конюнктура, за да може да издържи на изпитанията на неблагоприятната такава. Както полярната мечка трѣбва да бърза да яде колкото се може повече и по-хубаво, за да се запаси съ мазнини за дългия зименъ сънъ, така естествено право на всѣко индивидуално предприятие е да използва благоприятните условия, за да може да съществува и въ едно по-трудно бъдеще. Защото всѣки ръководителъ е убеденъ, че отстояването на закона за свободната конкуренция е временно — докато трае войната. Той живѣе винаги съ мисълта за тази борба и се готви да я посрѣшне съ по-добри сили.

T.

ИСТОРИЯ НА ЖЕЛѢЗАРСКИЯ ЗАНАЯТЪ ВЪ САМОКОВЪ ДО БАЛКАНСКАТА ВОЙНА

Самоковъ, като индустриаленъ градъ, с игралъ много важна роля, особено презъ турското робство. Той е произвеждалъ главно желѣзарски, абаджийски, гайтанжийски, мугавчийски и кожарски произведения. Неговата слава се е разпасяла много на далечъ. Цѣлата Турска империя е ценѣла самоковските произведения. Самоковски търгоци сж разнасяли своите стоки чакъ въ Цариградъ, Лайпцигъ, Смирна, Кайро, Виена и много други градове.

Най развитата отъ всички индустрии е била желѣзарската.

Думата Самоковъ произлиза отъ самоково — чукъ, който самъ кове.*) Желѣзарската индустрия е съществувала въ самоковско отъ много старо време.

Въ статията „Самоковъ въ миналото“ отъ Атанасъ Миловъ е споменато, че още въ 14 вѣкъ, въ прѣмето на Хрелю Душановъ, е основано с. Хрелюво (сегашното с. Рельово) и населението е било доведено отъ нейде за да плавя желѣзни руди. По това време се говори и за самоковитѣ въ гр. Самоковъ.

Самоково или маданъ с работилница, гдето се е изтѣгляло желѣзото на прѣчки, вече готово за промишлени цели и за изработване на разни нѣща.

*) Прѣдълага се че гр. Самоковъ се е образувалъ постепенно край самоковитѣ, отъ кждето произлиза и името му.

Видната е пещъ за топене на рудата. Нѣкои видни по горното течение на р. Искъръ сж съществували още отъ латинско време.

Зъ съществуването на тази индустрия отъ много старо време свидетелствуватъ много хунища сгурия, намираща се въ планините, кждето не се помни да е имало видни и мадани и сж изгубени всички следи отъ тѣхъ. За сжщото свидетелствуватъ и нѣкои стари инструменти, напримѣръ чукове (самокови), които сж съ много по-проста конструкция и сж много по-малки отъ по-късните. Тѣзи чукове напомнятъ за едно примитивно производство на желѣзото. Това производство е претърпяло нѣколко фази на развитие. Отначало желѣзото се е топило въ прости пещи, разгорещавани съ ржчни мѣхове, затова намираще сгурия по високитѣ мѣста на балканитѣ, всрѣвъ горитѣ, кждето нѣма вода. По-късно сж били построени мадани на вода. Това е било презъ времето на римлянитѣ. Тѣзи водни мадани презъ течение на времето сж се все повече и повече усъвършенствували.

Имената на нѣкои мадани показватъ, че сж били владени отъ българи, преди да дойдатъ турцитѣ, като Бошковъ маданъ надъ с. Бѣлъ Искаръ, Етровица при с. Мала Черква, Драгановъ при с. Радуйилъ, Бельовъ маданъ при Самоковъ, но като дошли турцитѣ, тѣ сж били иззети отъ българитѣ. По-късно повечето мадани били собственостъ на турци и сѣрен и по-малко на българи.

Единъ венецианецъ е отбелязалъ, около 1539 г. гр. Самоковъ като добъръ градъ (terra bona), съ желязни рудници въ полето на р. Искъръ.

Споредъ Хр. Семсрджиевъ маданитъ презъ време на Ахмедъ Паша сж били 11, въ началото на 17 в.—21, а въ края на 18 в.—16, а при освободителната война сж останали 12. Всѣки маданъ е ималъ 4 видни. Тъ всичко сж били 85. Най-много сж били въ Самоковска околия (12 видни). Иречекъ споменава въ книгата си „Княжество България“, че виднитъ сж били 72, а презъ декемврий 1887 г. е имало всичко 4 мадани съ 4 видни. Единъ маданъ съ видна е останалъ до гр. Самоковъ, другъ маданъ съ видна е билъ до село Махала (днешното село Марица) при главата на р. Марица, а 2 мадани и две видни до с. Радунлъ. Първиятъ маданъ е билъ на сврениъ, а другитъ на българи.

Маданитъ сж разпределени така: 8 въ околноститъ на гр. Самоковъ, 6 при Искровежъ, 4 при селата Радунлъ и Махала. 3 около с. Костенецъ, 4 около с. Сестримо, имало е и единъ до с. Горубляне—Софийско.

Видната е имала следното устройство: тя е имала 10 м. подоскокъ, водата се е докарвала въ улей и е падала върху наливно колело съ диаметръ около 8 метра, а въ срѣдата на колелото имало едно дебело до 1 м. дърво, наречено валмо и дълго до 12 метра съ набити синци (палца). Тѣзи синци собирали и разпускали два голѣми мѣха, дълги по 3—4 метра, които духали въ пеща и ускорявали горенето. Пещьта била висока срѣдно 3—3½ м. Тя била изидана отъ камъкъ, а отъ вътре измазана съ глина.

Рудата, която въ самоковско е магнетитъ, и се съдържа въ пѣска отъ 20—30% и която преплаватъ чрезъ изкуствено прекарване на вода по банитъ, е оставала на самото мѣсто, а пѣска се е отвицалъ отъ водата като по-лекъ, следъ това я прескараатъ на видната, кждето се преплавя при нея още единъ път, въ специални корита. Така преплавената руда се изсипва въ пещьта, като се поставятъ отдолу дървета и дървени въглища. Следъ 8 часа топене се получава едно кюлче въ дъното на пещьта. Работниците го изтеглятъ съ клещи и го насичатъ на парчета докато е ковка. Едно кюлче тежи около 60 оки желязо (77 кг.). Като се извади първото кюлче, образува се второ, което е по-малко.

Всѣка видна е изработвала 3 кюлчета въ денонощието, или 18 въ седмицата, и за 1 месецъ 72 кюлчета. Виднитъ сж работили 7 мес. презъ годината, а презъ другото време сж се поправяли или водата е била замръзнала.

Следъ насичане на парчета, пренасяли сж парчетата въ маданитъ, кждето сж ги изтегляли на прѣчки. Така желязото вече стана готово за промишлени цели като се изработватъ отъ него разни нѣща.

Маданитъ изисквали двойно по-вече вода, отколкото виднитъ, около 100—150 тона. За тази целъ трѣбвало да се направи единъ водоскокъ, съ искусствена подпорна стена, висока 18—20 м. Водата минавала по корубъ, който въ горната частъ билъ по-широкъ, а въ долната по-тѣсень и падала върху едно колело (магно коло) съ около 1½ м. дебелина. Палцитъ сж били 6. Тъ спомагали за движението на единъ желязенъ чукъ, (млатъ) съ около 500 кг. тежина. Дръжката на чука е била дебела 60—70 см. Чукътъ удрялъ по наковалнята. Близу до нея е била пещьта. Тя се е разпалвала съ два мѣха, които се разпускатъ и стигатъ отъ синцитъ на друго колело и валмо. Това колело се е карало отъ водата посредствомъ другъ улей опрѣтъ накъ въ коруба. Въ пещьта се е нагрѣвало желязото. Ковкото желязо се е изтегляло съ щипци, поставяли сж го на наковалнята, кждето му даватъ исканата форма съ голѣмия чукъ. Чукътъ работи само когато се тегли надолу отвѣсенъ лостъ, който докарва въ движение една дѣска, която затваряя улей, за да протече водата. Въ едно денонощие сж се изковавали въ единъ маданъ 10—12 кюлчета.

Колелата на виднитъ и маданитъ, мѣховетъ и чуковетъ на маданитъ сж се правили отъ самоковски майстори.

До виднитъ и маданитъ е имало следнитъ постройки: 1. Една ковачница. 2. Една двуетажна или триетажна кула, въ която отдолу се е пазило желязото, а отгоре е живѣлъ царския надзирателъ. 3. Една къща за работниците, състояща се отъ 2 стайчки, отъ които едната за трапезария а другата за спалня, и 4. Складове за дървата и въглищата.

Горивния материалъ за пещитъ билъ борови и лѣскови дърва и дървени въглища. За получаване на едно кюлче желязо се е слагало въ пещьта 500 кг. въгленъ (дървени въглища) и ½ кола дърва, а за 85 видни при 7 м. работа и при 72 кюлчета месечно производство, на една видна сж били нуждни 21,420,000 кг. въгленъ и 21,420 коли дърва годишно. Почти всички притежатели на виднитъ и маданитъ, сж имали и частни гори.

Работниците при виднитъ били трима, отъ които и единъ майсторъ и двама общи работници. Имало е и единъ, който се е грижилъ за храната, другъ — който е представлявалъ собственика. Имало е и единъ държанень надзирателъ, който е живѣлъ горе въ кулата и пазелъ да не се краде желязото.

Въ мадана се е работило 10 месеца презъ годината, на 2 смѣни презъ денонощието по 4 души: имало е единъ настояникъ на мадана, единъ държанень надзирателъ и единъ ковачъ, които се грижелъ за поправитъ на мадана.

Числото на работниците въ желязния занаятъ се пресметва по следния начинъ:

18 мадани $\times$ 8 д. = 144 души.
 85 видни $\times$ 5 д. = 425 души.
 + упр. персоналъ 200 души.
 Всичко 769 души.

Освенъ това, били сж ангажирани и всички селяни не само отъ самоковска околия, но и отъ ихтиманска, радомирска, трънска и дупнишка околии, като рудари, ваглищари, кираджии, ножари, ковачи и др.

Въ шлакната (стурията) е оставало много желязо. Отъ 250 оки чиста руда, сж изваждали около 60—70 оки чисто желязо, значи падало се е средно по 26—30%. Иречекъ споменава, че отъ 360 оки руда сж се добивали само 60 оки желязо вмѣсто 260 оки, но това желязо било отъ най-доброкачественитъ, понеже имало много малко, почти никакъ, чужди примѣси. Пригответитъ орждия и инструменти отъ него били много по-трайни, отколкото свропейскитъ. За неговото качество Великото Везирство пише на 25 декемврий 1816 г. „Отъ опитъ е доказано, че прочутото самоковско желязо е много по-добро и по-мекко отъ руското“.

Капиталътъ, вложенъ въ желязарската индустрия, въ сравнение съ другитъ индустрии въ Самоковъ, е билъ най-голямъ. Ако смѣтнемъ, че единъ маданъ струвалъ 2000 турски лири тогавашни, то 18 мадана струватъ 36000 лири и 85 видни по 300 лири едната струватъ 25500 лири, като прибавимъ и 10000 лири, които сж вложени за изкуствени водни коруби, рудници и др., то всичко инвентарътъ на тази индустрия е струвалъ 71500 турски лири тогавашни.

Какво производство желязо се е получавало годишно?

Хохщетеръ пресмѣта годишното производство на желязо въ Самоковско на 53000 виенски цента презъ 1869 г.

Единъ другъ авторъ на статията „Желязната индустрия въ Самоковско“ изчислява производството на 2,500,000 кгр. годишно.

Споредъ Ж. Георгиевъ производството е било 4478 тона на обща стойностъ по тогавашни цени 1,152,000 зл. лв. или по 25 зл. ст. на кгр.

Споредъ Хр. Семерджиевъ годишното производство е 27000 кантара или 1,620,000 оки (2,073,600 кгр.).

Споредъ инж. Вл. Чакаловъ въ статията „Желязната индустрия въ Самоковско“, производството е било 20 тона дневно.

Атанасъ Хр. Мановъ изчислява производството на желязото така. Единъ маданъ е давалъ до 2000 кантара годишно производство, по 60 оки единъ кантаръ, равно на 120,000 оки, а при 18 мадана ще имаме надъ 2,000,000 оки годишно производство. Ако смѣтнемъ по минимална цена 6 гроша оката, производството е струвало 12,000,000 гроша или 120,000 турски лири. Ако предположимъ, че сж били произвеждани и други желязарски стоки поне за 10,000 турски лири, ще намѣ-

римъ, че желязната индустрия въ Самоковско е донасяла 130,000 турски лири годишно.

Виждаме колко голямо е било примитивното производство на желязо въ Самоковско. Съ това производство сж се задоволявали нуждитъ не само на Балканския полуостровъ, но и вънъ отъ него.

Една частъ отъ желязото, което се е получавало отъ маданитъ въ видъ на пръчки, се е преработвало въ Самоковско на сѣчива, а другото се е изнасяло. Въ града и околията е имало: 30 * ковачници за подкови, 50 ножарници, 20 ковачници за мотики и лопати, 12 ковачници за кантари, сѣкири и звънци, 60 цигански работилници за гвоздеи за подкови и голѣми гвоздеи, скарни, машини и др.

Приготвяли сж се всички коларски сѣчива и дърводѣлски инструменти. Въ Самоковъ е имало и държавно желязарско практическо училище.

Сжщо въ Самоковъ сж уредени 2—3 работилници за пушки „Тюфекани“, надъ града отъ Юсрефъ Паша. Стариятъ вестникъ Дунавъ съобщава въ 1869 г., че притежателитъ на самоковитъ въ гр. Самоковъ подаватъ заявление до Вилаетския съветъ, съ което искатъ да се построи фабрика за пушки, съ съдействието на правителството. Това заявление е било разгледано отъ съвета и имало е благоприятно решение, което е било потвърдено отъ Цариградъ. Създадено е било акционерно дружество за тази целъ, обаче, до реализирането на предприятието не се е достигнало. Сжщо е имало и работилница за барути.

При мадана „Близнацитъ“ е имало работилница за правене на вършачки, наречени „сачана“.

Единъ другъ турчинъ, Ясимъ бей, съ съучастието на други двама турци, уредилъ лѣярница за изливане на чугунени тенджери, трѣби и др.

Сжществувала е и фабрика за чиликъ и стомана наречена „чиликана“. Съобщава се, че около 1898 год. е направенъ опитъ за превръщане на самоковското желязо въ стомана, въ Държавното желязарско уще въ гр. Самоковъ. Опитъ билъ направенъ отъ специалиста по стоманата и пожарството Михаилъ Харитоновъ, който се е завърналъ по това време отъ специализация въ Англия. Получената стомана по нищо не се е различавала отъ най-доброкачествената английска. Тази стомана се е казвала „Харитонъ стомана“.

Въ статията „Наченки на нашата индустрия преди освобождението“ отъ Юрданъ Юрдановъ се говори, че въ началото на шестдесетѣхъ години, самъ Раковски се увлича въ индустриална дейностъ. Той е искалъ да строи въ гр. Самоковъ висока пещъ за добиване на желязо, но политическитъ събития му побъркали плана.

Голямо количество желязо е отивало за задоволяване нуждитъ на постоянно възвдъщата Турска империя. Цѣлата индустриална

област, обхващаща и с. Костенец, е била под надзора на един я сжщ придворен чауш и държавният поръчки сж били така много, че не е оставало свободно време самоковските жельзари да вземат и свободна работа.

Въ единъ документъ отъ 1563 год., преведенъ отъ нашия правникъ — туркологъ Г. Д. Гълъбовъ, се казва, че се заповѣдва за приготвяването на 4000 подкови за нуждитъ на войската въ походъ и незабавно следъ приготвяването имъ да се напратятъ.

Отъ единъ другъ официаленъ документъ отъ 7 юлий 1840 г. се вижда, че изпратеното жельзо въ военнитъ складове възлизало на 11140 кантара годишно (около 625.000 кгр.).

Жельзото, което е вземала турската държава, е служело не само за арсеналитъ на войската, но голѣмо количество отивало и за постройка на кораби (т. е. жельзнитъ части на дървенитъ кораби по това време).

Споредъ Марсели, самоковскитъ работилници доставяли на турския корабенъ арсеналъ 1395 кантара (или 61380 оки), или 78700 кгр. жельзо годишно.

Споредъ единъ другъ документъ, намѣренъ сжщо отъ Г. Гълъбовъ, се е нареждало въ 1570 г. на Самоковския кадия за намиране на коли отъ населението за пренасяне въ Анхало готови котви и др. жельзни части.

Искане се е правило за жельзо въ 1573 г. отъ Алжирския Байлеръ Бей, за постройка на една мауна. Това жельзо се е искало срещу заплащане.

Имало е два главни града за складиране на незетото жельзо отъ турската държава. Тѣ били Самоковъ и Пазарджикъ. Отъ тѣзи два града жельзото се е пращало по другитъ градове.

Пренасянето е ставало съ кervани по следнитъ пътища:

1. Самоковъ — Кюстендилъ — Егри Паланка — Битоля — Корча и Солунъ.
2. Другия пътъ билъ по р. Марица — Пловдивъ — Одринъ — Цариградъ.
3. Самоковъ — София — Сев. България.
4. Самоковъ — Дупница — Съръ.
5. Отъ Самоковъ — презъ Разлогъ — Неврокопъ за Ист. Македония.

На връщане киралжитъ докарвали други стоки, като риба, индиго, маслини, колониални стоки и др.

Споменава се, че самоковското жельзо се е изпращало чакъ въ Италия и Ромъния.

Нуждитъ на Турция за жельзо сж я накарвали да се грижи за увеличление и подобрене на производството. Тя е прокарала редица мѣроприятия въ връзка съ жельзодобивната индустрия. Въ единъ документъ се съобщава въ 1836 г., че къмъ срѣдата на миналия вѣкъ, правителството изпратило въ Англия на държавни разноси, съ съдействието на Хюсревъ Паша, 6 способни български деца отъ гр. Самоковъ за изучаване правенето на стомана и всички необходими науки по жельзарството.

Въ единъ другъ документъ следъ 4 години отъ 16. III. 1840 г. се съобщава, че правителството моли посланика си въ Лондонъ да върне децата на държавни разноси.

Следъ освобождението угаснаха и останалитъ нѣколко мадани и видни. Последниятъ маданъ, споредъ инж. Вл. Чакаловъ, билъ на х. Василъ х. Поповъ и Здравко Стефановъ въ с. Радуль, който престаналъ да работи въ 1908 год.

Защо жельзната индустрия въ Самоковско е унищожена? Презъ време на освободителната война много мадани и видни били унищожени, като били разрушавани и отравяни отъ селянитъ. Следъ войната, за да бждатъ възстановени наново, сж били нуждни голѣми капиталы, но по това време е било много неспокойно и хората сж се въздържали да влататъ капиталитъ си за възстановяване на жельзната индустрия. Друга причина била, че правителството забранило да се сѣятъ горитъ и лѣсоветъ, поради което не е имало горивенъ материалъ за нещитъ на виднитъ и маданитъ. Прѣвозътъ сжщо билъ една прѣчка, понеже по това време е нѣмало толкова жельзопѣтни връзки и линии.

Най главната причина била европейската конкуренция. Европейското жельзо не било на прѣчки, а на дѣски, така че, се е обработвало по-лесно. Макаръ че било по-слабо, машини били хората, който държали за качеството. Държавата се е сетила да създаде покровителствено мито за жельзото, но е било вече късно, защото Самоковската жельзна индустрия е била вече унищожена.

Христо Ян. Мановъ

Литература.

1. сп. „Индустриаленъ прегледъ“ — статия „Самоковъ въ миналото“ отъ Ат. Хр. Мановъ — год. IX, бр. 7, 1938 г. стр. 98.
2. кн. „Самоковъ и околността му“ отъ Хр. Смерджиевъ, 1913 г. стр. 195—207.
3. кн. „Княжество България“ частъ II 1899 г. отъ К. Иречекъ стр. 659—662.
4. статия „Жельзната индустрия въ Самоковско“, отъ инж. Вл. Чакаловъ, печ. въ в-къ Самоковъ бр. 276 отъ 11. V. 1940 год.
5. кн. „История на минното дѣло“, отъ доцентъ Ж. Г. Георгиевъ, стр. 150—152.
6. статия „История, архитектура и благосъстояние на нѣкогашния Самоковъ“, отъ А. Протичъ печ. въ в. Самоковъ, бр. 192 отъ 8. X. 1938 г.
7. в-къ „Дунавъ“, отъ 24. IX. 1869 г.
8. в-къ „Бюлстинъ“, органъ на Тър. Инд. Камара — София отъ Августъ 1898 год. (год. II бр. 37) подъ заглавие „Първа българска стомана“.
9. списание на „Икономическото д-во“ год. 27 кн. 5 отъ 1938 год. статия: „Наченки на дешната индустрия преди освобождението“ отъ Ю. Юрдановъ.
10. ст. „Стоманската мощъ на Самоковъ въ Отоманската империя“, отъ Д-ръ Полеметовъ печ. въ в. Самоковъ бр. 303 отъ 9. XI. 1940 год.

ПАНИ ГИНЧЕВЪ КАТО СТОПАНСКИ ПИСАТЕЛЪ

(За петдесетгодишнината отъ смъртта му)

Първият българинъ, който е писалъ по стопански въпроси—за земедѣлие и търговия — е Константинъ Фотиновъ, основоположникътъ на българския периодически вѣстникъ, съ списанието си „Любословието“, започнало да излиза преди сто години (отъ 1844 до 1846 година, въ две годишнини.¹⁾)

Вториятъ българинъ, посветилъ отдѣлна книжка на земедѣлието като теоретична материя е Никола Икономовичъ Жервинецъ. Той е авторъ на едно томче „Замедѣлие“, издадено въ Бѣлградъ презъ 1853 г. въ 122 страници. 8⁰ 1).

Цани Гинчевъ се явява трети българинъ, който е написалъ на български езикъ първия учебникъ по земедѣлие.

Ц. Гинчевъ е известенъ като баснописецъ преди Освобождението (Български басни. Русе 1870 г. II-ро издание въ Търново 1883 г.) и е авторъ на една балада „Две тополи“, Цариградъ 1872 г. По-голяма известностъ и признание като битовъ писателъ Ц. Гинчевъ е добилъ следъ Освобождението, когато е печаталъ въ редактираното отъ него списание „Трудъ“ (1887 — 1892 г. въ 4 годишнини) своитѣ повести „Зналата стена“ (1887 година), „Ганчо Косерката“ (1890 г.) и „Женитба“ (*1892 г.). Писалъ е и стихове, епически поеми въ народенъ стилъ, събиралъ е народоученъ материалъ и е авторъ на много статии съ литературенъ и наученъ характеръ.

Цани Гинчевъ, подписвалъ се още Шкипърисъ, е роденъ презъ 1832 г. въ гр. Лѣсковецъ, който даде първитѣ български градинари. Следъ като се е училъ въ лѣсковскитѣ килийни училища и въ Търново, презъ 1846 г. заминалъ на „бахча“ въ Букурещъ, а презъ 1848 г. отишелъ градинаринъ въ Бѣлградъ. Тамъ можалъ да спечели пари отъ градинаруването и съ тѣхъ поспалилъ на учение въ Бѣлградската гимназия, гдето е училъ до края на учебната 1857 г. Следъ това заминалъ за Русия и въ Одеса е живѣлъ въ една квартира съ Г. Раковски, на когото е доставилъ материалъ за „Показалецъ-а“ (1859 г.). Ц. Гинчевъ е училъ две години естествени науки въ Киевския университетъ. Следъ това е билъ учителъ въ Бессарабия, Русе (следъ 1870 г.), Габрово, Търново и следъ Освобождението е заемалъ голѣми административни и училищни длъжности. Умрялъ е въ София на 26 юлий 1894 г. по време на първия конгресъ на българскитѣ публицисти. Гинчевъ е израствалъ въ земедѣлска и градинарска сръда въ Лѣсковецъ,

дѣдо му е билъ между първитѣ българи, усвоили градинарския занаятъ въ Цариградъ и сж го пренесли въ Влашко и Сърбия. Естествениѣ науки, които е изучавалъ въ Киевския университетъ сж разширили духовния му кръгъзоръ и той е билъ достатъчно подготвенъ отъ практиката и теорията да напише своя: „Учебникъ за земледѣлието или Първоначално изучаваніе на земледѣлието за въ училищата и за сѣкиго. Извлѣчено изъ най-новитѣ ръководства“ отъ Ц. Гинчова Шкипъриса. Издава П. П. Недѣлковичъ. Правото за прѣпечатване ся запазва. Руссе. Въ книгопечатницѣ на Дунавскѣж областъ. 1871. IV+119 страници. На корицата има следното мото: „Лозіето не ще молитѣж, — Амиши мотикѣж. (н. пословица). — Прѣстъ да хванишъ — Злато да стани“ (н. благословіе) На следната страница е поставилъ друго посвещение: „Учи ся умно, — Труди ся честно. — Люби народа, Честното и правдѣж.“

Този учебникъ се открива съ обръщение къмъ „мили (тѣ) ученици“, на които съ това ръководство иска да покаже какъ по-добре да си гледатъ имота, да станатъ по-добри стопани и по-опитни земедѣлци. Гинчевъ се силъ да имъ докаже, че, покрай опита, който тѣ сж наследили отъ дѣдитѣ си. „Въ днешното врѣме при опита трѣба да ся тури и наукѣж — истинскѣж наукѣж положителнѣж — наукѣж на естеството, — Естествениѣ науки. Въ старо време е можило да ся премине само съ опитъ, само по приданіе, нѣ днесъ неможъ.“ Ц. Гинчевъ е заслужникъ на положителни знания, на науката, която трѣба да се намѣси въ всѣкидневния животъ, за да го подобри и издигане на желана висота. Такива разбирания сж имали мислящитѣ умове въ западна Европа презъ втората половина на XIX-то столѣтие. Гинчевъ считалъ, „че и земледѣлието неможъ въ днешното врѣме да остане безъ наукѣж—безъ положителнѣж наукѣж“. Успоредно съ „учениѣ и умнитѣ Европѣйски народи“, които сж „увели и земледѣлието между другитѣ науки въ училищата си, като го подкрѣпили съ Естествениѣ науки“ и той мисли, „че и у насъ вѣжъ е потребно да ся изучава земледѣлието по книгѣ въ училищата, сега за сега въ тѣя, догдъ да ся направѣжъ и у насъ земледѣлчески училища“ (к. м.). Ц. Гинчевъ е, следователно, първиятъ заслужникъ за откриване на български земедѣлски училища. За да напише учебника си, изглежда, се е ползувалъ отъ руски, а може би и отъ сръбски източници. Постаралъ се е, обаче, да приспособи помагало то си къмъ българскитѣ условия на стопанска дейность.

Книгата е раздѣлена на 60 уки (уроци). Изложението е по образецъ на взаимноучителната метода, която по него време е била прилагана въ българскитѣ училища. Всѣка

¹⁾ Вижъ Димо Миневъ. Стопанскитѣ вѣгледѣ и наблюдениа на Константинъ Фотиновъ. Економистъ. г. III. 1941 г. кн. I, стр. 59 — 65.

²⁾ Велизари М. Павловъ. Апостоли на българското земедѣлие. ч. I. София 1939 г. стр. 10 — 12.

ука (уроку) се състои от въпроси и отговори, които трябва да бъдат заучавани.

Ц. Гинчевъ величае хубостите на българската земя и се явява вълкновител на младото поколение — учениците. На въпроса: „Какво е нашето отечество България за земледълето?“ той дава следния отговор: „Нашето отечество е най-добро за земледъл; защото въ него стажатъ туку рѣки всички земледълчески растения. Него Богъ го е обдарилъ съ сичко: съ поля и гори, съ бърда и планини, съ лъгове и долини, съ извори, потоци, рѣчици и рѣки, и освенъ това съ благоразтворенъ въздухъ и четири годишни времена: пролѣтъ, лѣто, есенъ и зимъ. У насъ става студъ и топло, вали дъждъ и снѣгъ, и това много помага на земледълето“. (стр. 7) На другъ въпросъ: „Какъвъ ще бѣди нашия народъ, ако земни да изучава земледълето въ училищата по книгъ?“, авторътъ представя въ идеализиранъ образъ народа си: „Нашия народъ, ако земни да изучава земледълето по книгъ, той ще бѣди най-добъръ земледълчески народъ; защото той знае много отъ опѣтъ, а за това трѣба да бѣждѣт и земледълски училища“. (стр. 6) Гинчевъ е апологетъ на земедълето. Споредъ него, „То най-много убогатава, защото сичко, що излѣзва за полъж на човѣка, произлѣзва отъ земледълето въобщъ“... „то е било причина да си направятъ села, градове, държави и царства“. (стр. 6). Въ последните редове се криятъ, негли, будителски намѣрения — да бѣде напомено, че чрезъ осмислено земедълне ще се постигне освобождение отъ робството и сдобиване съ собствена държава и царство.

Тази просвѣтителска проповѣдь на Ц. Гинчевъ презъ 1871 г. е била подета отъ Л. Каравеловъ следъ три години (1874 г.)

Въ 60-тъ урока Ц. Гинчевъ разделя различнѣ дѣлове на земедълето: обработване на земята, торовежъ, земедѣлскитъ сѣмена, земедѣлскитъ и индустриалнитъ растения, ливадитъ, скотовѣдството и градинарството. Изложението му е прегледно, ясно и лесно усвоимо.

Той е предназначилъ учебника си за „среднитъ класове въ градскитъ училища, и за въ по горнитъ въ селскитъ“, като изказва надежда, че при добъръ приемъ на това ръководство, ще приготви „друго по-пространно и по-научно, за въ горнитъ класове“. Учебникътъ му, наистина, е билъ въведенъ за изучаване въ тогавашнитъ български училища. За неговото широко разпространение свидетелствува бързото му изчерпване, което е наложило презъ 1874 г. второ издание, но съ промѣнено заглавие: „Катихизисъ за земедѣлито или Първоначално изучаване на Земедѣлито за въ училищата и за сѣкиго. Извлѣчено изъ най-новитъ ръководства“. Цариградъ. Въ Печатницата на Карапетровъ и Друж. 1874. IV + 123 страници. Това издание е увеличено съ четири страници, поради добавките, които

авторътъ е направилъ къмъ отдѣлни страници. И този „Катихизисъ за земедѣлито...“ е служилъ за учебникъ въ българскитъ училища до Освобождението и редъ години по-късно.

Следъ Освобождението Ц. Гинчевъ е написалъ другъ стопански трудъ, който има повечето исторически характеръ и засѣга българското градинарство. Това изследване е озаглавено:

„Нѣколко думи отъ историята на нашето градинарство (бахчованджилжкъ) и за уредбата на градината.“ и е печатано въ списание „Трудъ“ г. I. 1887 г. кн. XVIII — XIX (стр. 1183 — 1213) и кн. XX — XXI (стр. 1306 — 1323) — общо 48 страници.

Това изследване е първата история на българското градинарство. За да напише тия ценни исторически сведения за зараждането и разволя на тоя, станалъ по-късно типиченъ, български занаятъ, на Гинчева е благоприятствувало обстоятелството, че той е отрасль въ градинарска сръда, тъй като дѣдо му е билъ между първитъ лѣсковски градинари, които сж изучили занаята въ Цариградъ и сж го пренесли въ Влашко. Самиятъ пъкъ Гинчевъ между 1846 и 1852 година е билъ градинарь въ Влашко и Сърбия, та отъ своя опѣтъ и отъ чуто отъ неговитъ земляци е могълъ да събере сведения за миналото на градинарството, за устройството на градината, за нейното обработване и за производството на зеленчуци. Всички по-късни изследвачи на българското градинарство, или автори, които сж писали по тоя въпросъ — К. Иречекъ, Иванъ Ев. Гешовъ, Христо Ст. Хинковъ, Маринъ Ст. Сираковъ, Тодоръ Ст. Маневъ и др. — черпятъ историческитъ сведения изключително отъ тая студия на Ц. Гинчевъ.¹⁾

Така Цани Гинчевъ, наредъ съ известността си като баснописецъ, битовъ писателъ-белетристъ и етнографъ, добива значение и като стопански писателъ и предтеча на земедѣлското образование въ България. Неговитъ идеи и пожелания за стопанска просвѣта и благосъстояние сж пустнали скоро дълбоки корени въ народната душа и успѣхътъ му е очевиденъ. Л. Каравеловъ, съ Д. В. Храновъ, почна презъ 1875 г. да издава земедѣлски книжки. Презъ 1874 г. излѣзе първото българско стопанско издание „Ступанъ“, редактирано отъ неговия землякъ Д. В. Храновъ. А „днесъ“, пише единъ съвремененъ Гинчевъ почитателъ, „въ страната има 274 земедѣлски училища съ близу 15.000 ученици, а десеткитъ списания и вѣстници и множество ежегодно издавани отдѣлни книги по земедѣлито и неговитъ клонове сж явно

¹⁾ По-подробно вижъ Димо Миневъ Градъ Лѣсковецъ. Минало, сегашно състояние и дѣцни. Варна. 1944 год. стр. 226 — 237 и 282 — 286.

доказателство за напредъка на българското земеделско стопанство²⁾

Сбъдна се пророческото пожелание на Гинчева въ предговора на „Учебникът — а за земледелието“: „Дамо бже това мънишко ръководство основа (курсивът на автора)

¹⁾ (Т. Агр. Ив. Топузовъ). Нашитъ учители и тѣхното дѣло. Наше не сѣ бр. 149. 20. XI. 1943 г.

и начало, на кое да ся изъзиде послѣ голѣмото бждѣще здание на земледѣлческитѣ науки въ нашето отечество!“

Отъ тогава — 12 май 1871 година — до сега изминаха 73 години, а 50-тѣ години отъ смъртта на Ц. Гинчевъ бѣха години на стопанско прорѣждане, на което земеделието е основенъ камѣкъ и изворъ на благосъстояние.

Димо Миневъ

ВЪНШЕНЪ СТОПАНСКИ ПРЕГЛЕДЪ

ДУХОВНИТЪ ОСНОВИ НА ЗАВОЕВАТЕЛНИТЪ ВОЙНИ.

„Ако хората поискаха — вмѣсто да спасяватъ свѣтътъ — да спасятъ себе си; вмѣсто да освобождаватъ човѣчеството, да освободятъ себе си, — колко много биха направили за спасението на човѣчеството и освобождението на свѣта“.

Херценъ

Историческото разглеждане на войнитѣ води винаги до разпознаването на два вида войни съ огледъ подбудитѣ, които ги причиняватъ — различаватъ се завоевателни или нападателни войни и такива за самоотбрана, за самозащита, или още както се казватъ освободителни войни.

Не е имало и не може да има война въ историята на човѣшкото развитие, която да не е за едни народи завоевателна, а за други защитна или освободителна. Тази класификация лежи въ естеството на войната, защото всѣка война се води за промѣна на едни вече придобити и международно легализирани права.

Вѣрно е, че отъ гледище на науката за международното право характерътъ на тѣзи права е разтегливъ и относителенъ. Завоевателнитѣ войни си поставятъ, обаче, винаги задачи, които при тѣхното осъществяване надминаватъ далечъ границитѣ на тази разтегливост на понятието за „националнитѣ права и исторически претенции“ и не оставятъ въ безпристрастиятъ историкъ и обикновенъ наблюдател никакво съмнение за своя чисто нападателна и брутално завоевателна характеръ. Така, всѣка война въ процеса на своето осъществяване разкрива предъ цѣлия свѣтъ своята неизмѣнна природна сжичностъ — като отбранителна респективно освободителна или като нападателна и завоевателна война.

Ето защо, отъ тази гледна точка, за характера на всѣка война може да се говори напълно алтернативно — или тя е завоевателна или е отбранителна. Друга форма на война не съществува.

Тукъ трѣбва да се подчертае, обаче, че научното разглеждане на войнитѣ никога не

обяснява завоевателнитѣ войни като продуктъ на злиятъ духъ на народитѣ, които ги водятъ. То търси по-скоро коренитѣ на тѣзи войни въ стопанското и духовно развитие на съответния народъ.

Нѣма по-погрѣшно знание и по-дълбоко заблуждение да се смѣта, че едни и сѣщи народи водятъ завоевателнитѣ войни. Напротивъ, внимателното изучаване на военната история ни учи, че едни и сѣщи народи сж предприемали, въ зависимостъ отъ известни условия, нападателни и отбранителни войни презъ различнитѣ епохи на своето историческо сжществуване.

При изучаване причинитѣ, които сж подбудили голѣмитѣ завоевателни войни въ историята ние се натѣкваме на нѣколко характерни особености, които могатъ да се смѣтатъ и за закономерности при появяването на явлениято завоевателни войни. Тѣзи характерни особености сж главно следнитѣ:

1. Относителна свръхнаселеностъ, 2. високо диференциране на трудовитѣ способности отколкуто въ сѣсѣднитѣ народи и 3. добре организиранъ родоу или държавенъ животъ.

Забележително е сжщо, че завоевателнитѣ войни сж предшествувани почти винаги отъ създаването на една особена идеология, на почвата на социаликономическитѣ условия, при които е поставенъ да се развива съответниятъ народъ, който ги води. Типиченъ примѣръ въ това отношение представляватъ въ историята завоевателнитѣ войни, водени отъ евреитѣ при тѣхното изселване отъ Египетъ, на римлянитѣ по време на цезаритѣ, на испанцитѣ по време на Карла пети и Филипа втори, на французитѣ следъ великата френска революция, на англичанитѣ по време на управлението на Викториа и т. н.

Въ първата глава на истата отъ петитѣ Мойсееви книги намираме единъ пасажъ, който е твърде характеренъ за идеологията на завоевателната война, която евреитѣ предприематъ срещу множество племена, населяващи странитѣ презъ които тѣ сж

минали след напушането на Египет, за да се заселят в Палестина.

Там се казва: „В онова време ви говорих, казвайки: аз сам не мога да ви нося. Господ вашия Бог ви е умножил, и, ето, днес по множество вис сте като звездите на небото. Как ще мога аз сам да нося тая тежота — вас и товарите от вас и вашите препирни? Изберете измежду племената си мъже мъдри, разумни и познати и аз ще ги поставя началници над вас“. А на друго място: И понеже той обичаше бащите ти, затова избра твоят потомство след твоя и съ присъствието си чрез голъмата сила те изведе из Египет, за да изгони предъ теб народи по-големи и по-силни отъ теб, да те въведе в земята имъ ти я даде въ наследство, както прави и днес.

Необходимостта отъ войнствена идеология при завоевателните войни на евреите се изразява въ проповедите на водача имъ Мойсей, който казва, служайки си съ името на Господа и вѣрта на евреите въ него. Сжият казва: „Тогава възвихме та отидохме къмъ Васанъ. И васанският царъ Огъ излязе противъ насъ съ всичките си люде, на бой при Едран. А Господъ ми рече: не се страхувай отъ него, защото предадохъ на ржката ти него, всичките му люде и земята му... И така, Господъ нашия Богъ предаде въ ржката ни васанския царъ Огъ и всичките му люде. Поразихме го доде не оставихме никого отъ хората му да оцѣлѣе. Въ онова време превзехме всичките му градове; нѣмаше градъ, който не превзехме отъ тѣхъ; шестдусетъ града, цѣлата Арговска област, царството на Ога въ Васанъ всички тия градове бѣха укрепени съ високи стени, съ порти и лостове. Изтребихме всѣки градъ съ мъжете, жените и децата. А всички добитѣк и користите на градовете разграбихме за себе си“.

Въ този пасажъ проличава твърде ясно идентъ за водачество и предопределението на сждбата, които се вътлпяватъ на еврейския народъ да води една завоевателна война. Въ цѣлата първа част на стария заветъ откриваме дебело подчертано расовото надмощие, което водачътъ на еврейския народъ тогава Мойсей е искалъ да внуши, за да може да преодолява извънредните трудности, които е срѣщалъ при воденето на завоевателните войни.

Религиозен характеръ на идеологията на завоевателните войни намираме и въ турския походъ срещу Европа, както и въ кръстоносните походи.

И войните на Испания и Англия за колониално владичество се прикриватъ въ тѣхния грубо материаленъ интересъ съ идеологичната мантия на християнската религия. Разностраннието на християнството и християнския идеалъ за уреждане на отношенията въ обществото и държавата се поставятъ като аримитни цели за завладяването на свѣта.

Едва следъ Великата френска революция, Наполсоновите войни за завоевание на Европа си служатъ съ една идеология, която има единъ истински революционенъ характеръ — възвестява права не само за едни народи и за една категория обществени съсловия, но за всички. Революционниятъ елементъ въ завоевателните войни на Наполеона, е изигралъ, както е известно, една решителна роля за тѣхния успѣхъ, но само дотогава докато тѣхниятъ проимперналистиченъ характеръ не се разкрива въ процеса на воденето имъ.

Завоевателните войни съ каквато и идеология да се прикриватъ, както вече отбелязахме, криятъ въ себе си тази слабостъ, че въ процеса на осъществяването имъ предизвикватъ всеобщо недоволство у всички мирни народи и ги обединяватъ за обща борба. Както турците, нѣколко вѣка по-рано, така и Наполсонъ въ 1815 г., намиратъ цѣла Европа обединена срѣщу тѣхъ. Това е така, защото завоевателните войни си служатъ въ края на краищата съ една идеология, която се демаскира като лъжлива, тъй като срѣдствата за продължителното имъ водене се взематъ въ все по-големи и изтощителни размѣри отъ завоеваните народи. Съ течение на време, вследствие една желѣзна необходимост, налагана отъ естеството на завоевателната война, се издѣлва една дълбока пропасть между народа завоевателъ и покорените народи. Не трѣбва никога да се забравя, че една голѣма завоевателна война измѣства издѣлно стопанската и обществена дейност на народа завоевателъ, тя промѣня изъ основа и неговата вътрешна и специфична национална култура, която го отдадечава незабелязано все повече и повече отъ общочовѣшкото семейство. Създаватъ се институти, прави и обичаи, които рѣзко дизхармонизиратъ съ въковната човѣшка култура, наблюдаватъ се духовни и материални прояви, които сж противни на основните човѣшки закони за общественъ и международенъ животъ, затова предизвикватъ повсемѣстно недоволство.

Необходимостта да се подържатъ грамадни армии и да се възпитава младежътъ въ една идеология, която противоречи на основните стремежи на човѣка изчерпватъ въ единъ сравнително късъ срокъ материалните и духовни ресурси на нацията завоевателка, докато въ потиснатите народи чувството за саможертва и духовно издигане вирѣе всрѣдъ най-благоприятни условия и се превръща въ една масова психоза, срещу която не е въ състояние да се противопостави никаква материална сила.

Този е причината, поради която се наблюдава въ историческото развитие на ония народи, които водятъ голѣми завоевателни войни, непосредствено следъ тѣхното повече или по-малко успѣшно завършване, дълбоки кризи, водещи къмъ пълно духовно и материално израждане на националните сили.

Особено гибелни трябва да се смятат завоевателните войни въ по-ново време, както показва и примера на наполеоновите

войни, защото чувството на солидарност между народите обръща не само единия континент, но целия свят.

Т.

РАЗСЖДЕНИЯ ВЪРХУ СЛЕДВОЕНИЯ ПАЗАРЪ

Вече сме към края на петата година война и от двата воюващи лагера се заявява, че краятъ приближава. По тази причина изпъкват и редица стопанско-политически проблеми, защото безспорно е, че днешното негоднo към военните нужди и условия стопанство не може да остане въ сжщия си вид и следъ мира. Колкото по-отдалеч се държи смътка за това приспособяване на стопанството към мирновременните условия, толкова по-безболезнено става то и особено толкова по-леко се изживява преходното време.

Такава загриженост наблюдаваме, например, въ Швеция. Стопанските кръгове въ Швеция вече от една година насамъ се занимават съ приспособяването на стопанството към мирновременните условия. Въ кръга на тези проучвания на първо мѣсто стоятъ проблемите на износа, защото се смѣта, че отъ възможностите и количествата на износа зависи разрешението на останалите стопански, социални и културни проблеми, свързани съ живота на шведския народъ. Особено внимание се обръща на целулозно-то производство. Производството на целуло-

за преди войната достигаше кръгло 2,5 милиона тона (кръгло 1,500,000 тона сулфитна целулоза и кръгло 1 милионъ тона сулфатна целулоза). Отъ общото производство бива изнасяно 90%, подѣляно между Съединените Шати и Англия сѣдно въ пропорция 2 къмъ 1. Понеже Съединените Шати сж главниятъ пазаръ на шведската целулоза и понеже се очаква, че пакъ нататъкъ ще бжде износътъ, шведското правителство е изпратило въ помощъ на своята легация въ Вашингтонъ професоръ G. Myrdal, като съветникъ по финансова и стопанска политика и професоръ Velande, като съветникъ по индустриални въпроси. Тѣзи двама специалисти трябва да спомогнатъ както за възстановяването на предишните стопански връзки между Съединените Шати и Швеция, тъй и за улесняването на експорта на нѣкои шведски произведения, като целулоза, жѣлѣзо и други, а сжщо за улесняването и на вноса на нѣкои имерикански произведения, главно транспортни автомобили. Проучва се и въпросътъ за вносъ въ Швеция на хранителни продукти и дори на вѣглища отъ Съединените Шати.

ВЪНШНАТА ТЪРГОВИЯ НА УНГАРИЯ ПРЕЗЪ 1943 ГОД.

Външната търговска политика на Унгария е имала за цель главно да улесни вноса на сурови материали или поне да улесни производството на замѣстителни. Втората цель на унгарската външна търговска политика е била да не се прави излишенъ износъ сврхъ възможностите за вносъ, защото се е преценявало, че едно голѣмо активно салдо при днешните условия ще бжде вредно.

Балансътъ на външната търговия презъ 1943 год. въ сравнение съ 1942 година е следниятъ:

Години	Въ милиони пенгьо		Салдо
	вносъ	износъ	
1942	923	1.144	+ 221
1943	1.148	1.288	+ 140
Разлика 1943 спрямо 1942	+ 225	+ 144	- 81

Вносътъ презъ 1943 год. е съ 225 милиона пенгьо повече отъ вноса презъ 1942 год. и

това е едно отраднo обстоятелство. Износътъ за сжщото време е нарастналъ съ 144 милиона пенгьо, но като се има предвидъ, че цените на изнесените аграрни произведения сж увеличени съ 50% презъ 1943 год. въ сравнение съ 1942 год., излиза че количеството на изнесените стоки презъ 1943 год. е по-малко отъ количеството на сжщите презъ 1942 год., което е сжщо едно отраднo обстоятелство, понеже отношението между количеството стоки на вътрешния пазаръ и количеството на паритъ въ обръщение е сравнително по-благоприятно. Както е известно, колкото повече стоки има на вътрешния пазаръ било поради увеличенъ вносъ, било поради намаленъ износъ, толкова цената на паритъ е по-стабилна. Отъ това гледище особено благоприятно се преценява въ Унгария обстоятелството, че активното салдо по търговския балансъ презъ 1943 год. е съ 81 милиона пенгьо по-малко отъ сжщото презъ 1942 год. (общо 140 милиона срсху 221 милиона). Вносътъ отъ Германия и износътъ за Германия заематъ кръгло по 50% съответно общия вносъ и износъ на Унгария.

ПРОИЗВОДСТВОТО НА ПАМУКЪ НА БАЛКАНИТЕ

Памукът вирее при по-специални условия, затова и производството му въ Европа се ограничава въ Средиземноморската зона. Тукъ спадатъ Румъния, България, Турция, Гърция и Испания. Следните числа даватъ една предварителна картина.

Година	Румъния (на площъ)	България (на площъ)	Гърция (на площъ)	Турция (на площъ)
1941	15000	70000	79000	?
1942	20000	76500	9000	300000
1943	100000	62000 20000	40000	?

Засяваната съ памукъ площъ въ Румъния се увеличава бързо и неочаквано презъ 1943 год., което се дължи на повишенитъ цени, опредѣлени отъ правителството за 1 кг. суровъ памукъ. Въ България се наблюдава колебание и ако презъ 1943 год. не бѣха засяванията въ Тракия и Македония (крайго 20 хиляди хектара), щѣхме да имаме близу 15 хиляди хектара по-малко въ сравнение съ 1942 год. Колебанията на засяванията въ Гърция сж лесно разбираеми. Изглежда най-добре е поставена като производителка Турция. За съжаление, обаче, липсватъ ни подробни данни, за да си създадемъ пълна картина за производството на памукъ въ Турция.

ПОЛУЧЕНИ КНИГИ:

Димо Миневъ — Градъ Лѣсковецъ. Минало, сегашно състояние и дейци. Издава читалище „Напредъкъ“ въ гр. Лѣсковецъ. Варна 1944 год., 358 стр., цена 130 лв.

СЪДЪРЖАНИЕ НА ГОДИНА ПЕТА (1943 г.)

I. СТАТИИ

	Стр.
* Освободена България	1
Д-ръ Георги Петковъ — Рационализъмъ и закономѣрностъ въ обществения икономика	4
Проф. Бойчо П. Бойчевъ — Влиянието на паричната обезсѣлка върху стопанскитѣ предприятия	17
Проф. Стамчо Чолаковъ — Отъ военновременно къмъ мирно-временно стопанство	20
Д-ръ Хр. Маджровъ — Хладилното дѣло въ услуга на народното стопанство	34
Златко Ст. Везировъ — Спестяване — сѣщностъ и значение	44
Каменъ З. Каменовъ — Границитѣ на държавното задължняване	55
Проф. Н. В. Долински — По въпроса за земеделскитѣ кризи	81
Каменъ З. Каменовъ — Излишна покупна сила и държавно задължняване	99
Д-ръ Стойко Хр. Ковачевъ — Значение на воднитѣ пѣтища	108
Д-ръ П. Л. — Възможно ли би било въвеждането на данѣкъ върху прирѣста въ стойността на недвижимитѣ имоти у насъ	118
Петъръ Георгиевъ — Ценностъ, цена и богатство (три спорни категории въ политическата икономика)	126
Илия Ив. Мантаровъ — Организация и развитие на застрахователния отдѣлъ при Б. з. и к. банка	133
Проф. д-ръ Ив. Стефановъ — Статистика на общественитѣ осигуровки въ България	153
Проф. д-ръ В. Рорбергъ — Развоѣтъ на германското осигурително дѣло презъ десетѣтъ години преди сегашната война	170
Д-ръ Севдалинъ Пенчевъ — Политическитѣ събития и новата правна система	183
Проф. Станчо Чолаковъ — Финансиране на държавата при изключителни нужди	209
Никола Агѣнски — Българинѣтъ въ Югоизтока	218
Проф. Н. В. Долински — Умиранията у насъ и тѣхнитѣ причини	228
Полъ Антоанъ — Финансовото положение на Франция презъ 1942 — 43 година	246
Райко Ошановъ — Сѣщностъ и организация на новитѣ стопански камири	251
Златко Ст. Везировъ — Чуждитѣ сръдства въ българскитѣ земеделски кредитни кооперации и популярнитѣ банки	260
Д-ръ Андре Жиранъ — Правото и френскитѣ сѣкъ	67

I. ВЪТРЕШЕНЪ СТОПАНСКИ ПРЕГЛЕДЪ

Държавниятъ бюджетъ за 1943 година	65
Образуване на ценитѣ въ ржководеното стопанство	55
Общественията дейностъ на кмета, бирника и секретарь-бирника при градскитѣ и селски общини въ българската държава — Найденъ К. Найденовъ	67
Овощарството въ България — П. Ан. Квачковъ	68
Значението на българския червенъ пиперъ — П. Ан. Квачковъ	69
Селото и градътъ — Д-ръ Христо Заимовъ	196
Българскитѣ акционерни дружества — П. Ан. Квачковъ	198
Българската индустрия и търговия — Д-ръ Христо Заимовъ	198

Износът на плодове от България — Ц. Ан. Квачковъ	139
Ценитъ на зърненитъ храни — Кирилъ Стамовъ.	201
Мжчнотии при нормировка на ценитъ — Т.	277
История на желязарския занаятъ въ Самоковъ до Балканската война — Христо Ян. Мановъ	279
Цани Гинчевъ като стопански писателъ — Димо Миневъ	283

III. ВЪНШЕНЪ СТОПАНСКИ ПРЕГЛЕДЪ

Социална икономия и юридически реформи	69
Заякчаване на стопанскитъ връзки между България и Словакия — Хр. Ал. Займовъ	71
Стопанскитъ камари	73
Стопанскитъ камари въ Германия — Св. Колевъ	74
Земеделското производство на източна и югоизточна Европа и възможнос- ти за увеличението му	202
Духовнитъ основи на завоевателнитъ войни — Т.	285
Разсждения върху следвоенния пазаръ	287
Външната търговия на Унгария презъ 1943 г.	287
Производство на памукъ на Балканитъ	288

IV. КРИТИКА И РЕЦЕНЗИИ

Д-ръ Д. Тошевъ — Индустриалната политика на България следъ първата свѣ- товна война, отъ С. Ч.	80
А. Г. Христофоровъ — Уводъ въ политическата икономия на военновремен- ното стопанство, отъ проф. Д-ръ Ив. Стефановъ	203
Gerda Kühnemann — Kritische Untersuchungen zur Konjunkturtheorie, отъ Н. В. Долински	206
Петко Спирковъ — Нови насоки въ политиката на ценитъ, отъ Д-ръ Д. Т.	207

ДЪРЖАВНИ МИНИ
КАМЕНОВЪГЛЕНИ МИНИ
ПЕРНИКЪ * БОБОВЪ-ДОЛЪ * МАРИЦА

**Производство на Каменни
вжглища и брикети**

Доставка на електрическа енергия
за всички видове индустрии въ Софийската и
въ Старо загорската електрификационни области
по специални износни цени.

**Вноски и поръчки за вжглища и
брикети се правятъ навсѣкжде въ
страната чрезъ:**

1. Бълг. народна банка — преводна служба
2. Бълг. земед. и кооп. банка—преводна служба
3. Телегр.-пощ. станции — чекова с'ка 50
4. Всички популярни банки
5. Банка Български кредитъ
6. Каситъ на държавнитъ мини

съ специални формуляри, съ изчерпателното попълване на
които става излишно да се пише отдѣлно писмо-уведомле-
ние отъ страна на клиентитъ.

**Главна дирекция на Държавнитъ мини
въ гр. Перникъ**

Агенция на минитъ въ София
ул. Раковски № 90 — Телефонъ 2-18-49

БЪЛГАРСКА ЗЕМЕДЪЛСКА И КООПЕРАТИВНА БАНКА

Народно учреждение за обслужване съ кредитъ българското стопанство и кооперации.

Основано въ 1864 година

Капиталътъ е неограниченъ

ОБСЛУЖВА СЪ КРЕДИТЪ:

Земедълскитѣ стопанства, земедълскитѣ кредитни кооперативни потребителни сдружения, тѣхнитѣ съюзи и водни синдикати, занаятчиитѣ и занаятчийскитѣ кооперации, популярнитѣ банки и тѣхнитѣ съюзи.

Д о с т а в я :

Земедълски орждия и машини, подобрани семена за посѣвъ на зърнени храни и фуражъ, меденъ сулфатъ (синь камъкъ) за прѣскане и предпазване лозята и овощнитѣ градини отъ болести и за защита отъ паразити; купува бакъръ, дървенъ материалъ, смазочни и горивни материали, занаятчийски материали и др.

П о с р ѣ д н и ч и :

За продажба и износъ за чужбина на земедълски произведения, събирани отъ кооперативнитѣ сдружения: тютювъ, пашкули, розово масло, прѣсни, сухи и консервирани плодове, зърнени храни и фуражъ, мешини, сахтиянь, килими и др.

И з в ъ р ш в а :

всички банкови операции, приема спестовни влогове, срочни и безсрочни, при най-износни условия.

СЕДАЛИЩЕ И УПРАВЛЕНИЕ ВЪ СОФИЯ

145 клона и 60 агенции въ всички производителни, земедълски градове и села. 340 популярни банки въ цѣлата страна, които извършватъ влогово-акредитивна служба.

БАНКА БЪЛГАРСКИ КРЕДИТЪ А. Д.

Основана съ участието на Държавата, Б. н. банка и Б. з. и к. банка

**КАПИТАЛЪ И РЕЗЕРВИ 175.000.000 ЛВ.
ИЗВЪРШВА ВСИЧКИ БАНКОВИ ОПЕРАЦИИ.**

Специално оторизирана съ законъ за издаване гаранции предъ държавни и общински учреждения за участие въ търгове.

36 клона

42 представителства

Въ всички останали градове кореспонденти — Б. н. банка
Централа София, ул. „Александър I“ № 12 Телегр. адресъ: „БЪЛКРЕДЪ“

ГЕРМАНО-БЪЛГАРСКА КРЕДИТНА БАНКА

ОСНОВАНА ПРЕЗЪ 1905 ГОДИНА

ЦЕНТРАЛА ВЪ СОФИЯ

КЛОНОВЕ: ВАРНА, РУСЕ, ПЛОВДИВЪ, КАВАЛА И СКОПИЕ

КАПИТАЛЪ НАПЪЛНО ВНЕСЕНЪ ЛВ. 50,000,000
РЕЗЕРВЕНЪ КАПИТАЛЪ ЛВ. 43,000,000

Телеграфически адресъ: КРЕДИТБАНКЪ
Извършва всички банкови операции

Македонска народна банка А. Д.

Капиталъ 40.000.000 лева

Централа: София

Клонове: Петричъ, Г.-Джумая, Неврокопъ, Св. Врачъ, Скопие и Битоля

Телефони: № 2-51-96, 2-51-97

Телегр. адресъ: „Македонбанкъ“

ОТКРИВА текущи дебиторни сметки.

СКОНТИРА търговски портфейлъ.

ПРИЕМА за инкасо полици, платими въ България и чужбина, при много изгодни условия.

ОТПУЩА заеми срещу залогъ на стоки въ складъ и при износъ въ чужбина.

ОТКРИВА акредитиви при вносъ на стоки.

ПРИЕМА срочни и безсрочни влогове при много изгодни лихви и условия.

ИЗВЪРШВА преводи навсякъде въ България и чужбина.

ИЗДАВА гаранции за участие въ търгове и предъ частни предприятия въ България и чужбина.

БАНКАТА отдава касетки подъ насмъ.

ПЪРВОСТЕПЕННИ кореспонденти въ цѣла България и чужбина.

ПОЩЕНСКА СПЕСТОВНА КАСА

Основана през 1896 година

Централно управление въ София, ул. „Московска“ № 19

Клонъ въ Скопие.

I. Спестовно отдѣление:

Вложители	815,000
Събрани влогове лв.	6,800,000,000

II. Чеково отдѣление:

Чекови смѣтки	8,500
Авоари по смѣтките	500,000 000

Касова служба при Централното управление въ София, клонъ въ Скопие и
1,000 телеграфо-пощенски станции въ страната.

ОБЩЪ СЪЮЗЪ НА ПОПУЛЯРНИТЪ БАНКИ

(КРЕДИТНА ЦЕНТРАЛА НА ПОПУЛЯРНИТЪ БАНКИ)

София, ул. „Раковски“ 116

Тел. 2-19-64; 2-19-65; 2-19-66; 2-19-97;

Обединява 320 популярни банки въ всички градове и по-големи села въ Царството съ 260,000 индивидуални членове-кооператори.

Собствени сръдства на Съюза	лв.	70.000.000.—
Влогове на частни лица	„	331.000.000.—
Влогове на популярнитъ банки.	„	2.664.000.000.—
Разни сръдства	„	15.000.000.—

Всичко пасивъ	лв.	3.080.000.000.—
Пласментъ въ кредитъ	„	902.000.000.—
Имуществъ и резерви	„	2.143.000.000.—
Разни активи	„	35.000.000.—

Всичко активъ	лв.	3.080.000.000.—
-------------------------	-----	-----------------

Активъ-пасивъ на съюзенитъ 320 популярни банки:

Собствени сръдства	„	1.523.000.000.—
Влогове	„	5.700.000.000.—
Други сръдства	„	1.567.000.000.—

Всичко пасивъ	лв.	8.790.000.000.—
Пласментъ въ кредитъ	„	3.822.000.000.—
Пласментъ въ стопанска дейность	„	560.000.000.—
Разполагаеми сръдства и др. пласменти.	„	4.408.000.000.—

Всичко активъ	лв.	8.790.000.000.—
-------------------------	-----	-----------------

Съюзътъ и членуващитъ при него популярни банки извършватъ преводна, инкасова, гаранционна, информационна, банкова и чекова служба.

Съюзни издания: Списание на Общия съюзъ на популярнитъ банки и илюстриранъ вестникъ „Кооперативна просвета“.

Чинoвническo кooпeративнo взиaмнo-зaстpaхoвaтeлнo дpyжeствo

Агeнции — ЦЪЛA БЪЛГAРИЯ

КЛОНОВЕ: живoтъ, пoжapъ, злoпoлyкa, жилищe
гpaждaнскa oтгoвopнoст.

ПOCTИЖEНИЯ:

1. Зaстpaхoвaнъ к-лъ пo кл. живoтъ: нaдъ двa милиaрдa и 300 милиoнa лв. кpъглo 40% oтъ oбщиa зaстpaхoвaнъ кaпитaлъ въ стрaнaтa.
2. Зaстpaхoвaни oбeкти пo кл. пoжapъ: — кpъглo зa шeстъ милиaрдa лeвa.
3. Рeзepви и фoндoвe нaдъ 700 милиoнa лeвa.
4. Сключeни дoгoвopи пo вcички клoнoвe нaдъ 300.000.
5. Пoчивни дpyжeствeни дoмoвe въ: Бaния, Вapнa, Вършeцъ, Хисapя.
6. Oтъ oснoвaвaнeтo си дo днeсъ e възвърнaлo нa члeнoвeтъ си нaдъ 80 милиoнa лeвa — чaстъ oтъ пeчaлбитъ.
7. Здpaвeнъ инcтитyтъ „ХР. ГAНEВЪ“ — бeзплaтнo кoнтpoлиpaнe здpaвeтo нa дpyжeствeнитъ члeнoвe.

ВCЕНAРOДНA КOOПEРАЦИЯ

Общъ съюзъ на българскитъ зeмeдѣлски кooпeрации

ЦЕНТРАЛА — ул. „Paкoвски“ № 103 — Coфия
тeлeгpaфeнъ aдpeсъ „КOOПEPAТOPЪ“

TEЛEФOНИ: 2 — 66 — 21; 2 — 66 — 22; 2 — 66 — 23; 2 — 66 — 24;
2 — 66 — 25; 2 — 66 — 26

OБEДИНЯВА:

Районни кooпeративни съюзи	41.—
Зeмeд. кpeд. cтoп. кooпeрации	1.650.—
Сoбcтвeни cръдcтвa	30.000.000.—
Обoрoтни cръдcтвa	700.000.000.—
Изнoсъ внoсъ и плacмeнти зa 1942 г.	1.850.000.000.—
Обoрoтъ зa 1942 гoдинa	14.000.000.000.—

COБCТBEНИ ПEЧАТНИ ИЗДAНИЯ:

в. „Кooпeратopъ“ eкзeмпляpa	16.000.—
cп. „Кooпeр. пoдeмъ“	3.000.—
cп. „Млaдъ кooпeратopъ“	6.000.—
Дeтcкo cпиcaниe „PОCИЦA“	14.000.—

Кооперативна централа на лозаритѣ

ВЪ БЪЛГАРИЯ

(Съюзъ на Лозарскитѣ, Лозаро-винарскитѣ кооперации, Районнитѣ съюзи, Кредитнитѣ кооперации, Популярнитѣ банки съ лозарски и винарски отдѣли)

Телеграфенъ адресъ: ЛОЗЦЕНТРАЛЪ

Телефони: № 3-16-72, 3-16-73, 3-19-87

СОФИЯ, бул. „М. Луиза“ № № 40 и 42

ВНОСЪ: Всички видове машини, уреди, химикали и препарати за модерна винарска техника, доходно лозарство и овошарство.

ИЗНОСЪ: Вина и спиртни напитки; гроздовъ мармаладъ, медъ, пулпъ и концентрати: овошия и зеленчуци въ прѣсно и преработено състояние.

ПРЕДСТАВИТЕЛСТВО: Машини за винарски цели — фабрика Зийцъ — Верке—Кройцнахъ—г. м. б. х.; „Колумбитъ“, Визбаденъ, Германия; А. Д. деръ Аизенъ уидъ Шалверке, Шафхаузенъ, Швейцария. Препарати: „Арзола“, Будапеша.

ГЕНЕРАЛНА ПРОДАЖБА: Маркучи — за винарска техника — всички размѣри на фабриката Континенталъ Каучукъ Акциенгезелшафтъ — Хановерь. Бутилки за винарски цели — производство на фабриктѣ обединени въ картела — Интернационалесъ Флашенъ Феркауфскопторъ—Дюселдолфъ—г. м. б. х. Капсули за бутилки, производство на фабриктѣ Франке & Шолцъ, Рьомершадъ, Германия.

Българско земеделско д-во

Основано 1985 год.

Централа СОФИЯ, ул. Гладстонъ 67. Тел. 2-52-67 и 2-03-85

Клонове: ПЛОВДИВЪ, ПЛѢВЕНЪ, РУСЕ и ВИДИНЪ

ИЗНОСЪ: фуражни, етерични и медицински семена, плодове, пулпове, зеленчуци, билки, червенъ пиперъ и др. земед. произведения.

ВНОСЪ: изкуствени торове, семена, препарати противъ болести и неприятели по растенията, земеделски машини и уреди.

НАРОДНА ВЪЗИМНО-
ЗАТРАСХОВАТЕЛНА
КООПЕРАЦИЯ

„ЗАДРУГА“

ЦЕНТРАЛА — СОФИЯ
ул. „Раковски“ № 111

РАБОТИ ПО КЛОНОВЕ:

**ЖИВОТЪ, ПОЖАРЪ, КРАЖБА
ЧРЕЗЪ ВЗЛОМЪ, ГРАЖДАНСКА
ОТГОВОРНОСТЪ, ТРАНСПОРТЪ**

Колективенъ членъ е на ОБЩИЯ
СЪЮЗЪ НА БЪЛГАРСКИТЪ ЗЕМЕ-
ДЪЛСКИ КООПЕРАЦИИ. Въ идейни
връзки и близко сътрудничество е
съ ГОРСКИЯ СЪЮЗЪ и СЪЮЗА
НА НАРОДНИТЪ КООПЕРАТ. БАНКИ

Първа е въвела и широко практикува
кооперативните колективни застраховки

ZADRUGA Versicherung — Sofia

LEBENS — FEUER — DIEBSTALL
— HAFTPFLICHT —
TRANSPORTVERSICHERUNG

БЪЛГАРСКА ТЪРГОВИЯ

А. Д.

Вносна централа „Българска търговия“ А. Д., е образувана въ края на февруарий 1940 година съ цель да доставя по-бързо и поевтино стоки отъ първа необходимостъ и ги разпредѣля между отдѣлнитѣ търговски предприятия.

70% отъ капитала на централата е собственостъ на **Българския търговски съюзъ** и 30% на **кооперативнитѣ центриали**. Частни капитали нѣма.

Вносна централа „Българска търговия“ е рожба на българското търговско сѣсловие. Тя се управлява отъ управителенъ сѣветъ, въ който влизатъ 9 души търговци и 4 души кооператори. Текущитѣ работи се ръководятъ отъ комитетъ, сѣстоящъ се отъ трима търговци и единъ кооператоръ. Дѣлата и се контролиратъ отъ единъ делегатъ.

Внесенитѣ стоки се разпредѣлятъ между отдѣлнитѣ търговски фирми, сѣгласно разпредѣлението, което се дава отъ Българската народна банка.

Вносна централа „Българска търговия“ е разпредѣлителна централа и не цели печалби. Тя се задоволява само съ една минимална комисиона за покриване на разходитѣ си. Евентуалниятъ остатъкъ, сѣгласно устава, отива въ полза на държавата.

Б ъ л г а р с к а промишленостъ

А. Д.

Бушуващата война наруши стокообмѣна между отдѣлните държави. Нарушиха се отново създаденитѣ съ толкова трудъ, следъ свѣтовната война, търговски съюшения и договори. Това, за съжаление, не можа да се ограничи само на континента, а автоматически се пренесе и въ колониятѣ на воюващитѣ страни и, по този начинъ, се затрудни търговията съ колониални стоки.

Поради тѣзи обстоятелства и поради голѣмитѣ рискове, които представляваше превоза на нѣкои стоки отъ далечни страни, поръжкитѣ за малки количества станаха вече невъзможни, а отъ друга страна трѣбваше да се съсредоточи този видъ търговия или доставки въ нѣкой институтъ, който да бѣде подъ близкия надзоръ на правителството, за да може да се държи смѣтка за ценитѣ на така доставянитѣ материали и не се допуска развиващата се въ такива случаи спекула.

Поради тѣзи именно съображения, по искането на Министерския съветъ, при Съюза на българскитѣ индустриалци се образува А. Д. „БЪЛГАРСКА ПРОМИШЛЕНОСТЪ“, съ седалище въ София и капиталъ отъ единъ милионъ лева.

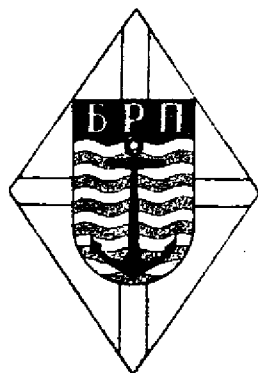
Цельта на дружеството е да снабдява индустриалнитѣ предприятия съ необходимитѣ имъ сурови материали. То не работи по своя инициатива, а по отправени, чрезъ съответнитѣ родови съюзи, искания на индустриалцитѣ. Решенията за поръжки сяко се взематъ въ съгласие съ родовитѣ съюзи, а разпредѣлянето на доставенитѣ стоки става по представени отъ тѣхъ и одобрени отъ Б. н. банка списъци.

При това положение дружеството е посрѣдническа централа за общи доставки. Комиссионата, която дружеството си изчислява, е 1% при голѣмитѣ сдѣлки и до 2% при малкитѣ.

„БЪЛГАРСКА ПРОМИШЛЕНОСТЪ“ прави всичко възможно за най-целесобразното и навременно задоволяване нуждитѣ на българскитѣ индустриалци съ необходимитѣ имъ сурови материали.

Б Ъ Л Г А Р С К О Р Ъ Ч Н О П Л А В А Н Е

ДИРЕКЦИЯ — РУСЕ

въ денонощна служба на
родното ни стопанство

СЪ КОРАБИТЪ СИ ПОДДЪРНА
ПЪТНИЧЕСКИ И ТОВАРНИ СЪОБЩЕ-
НИЯ ПО р. ДУНАВЪ КАКТО ПО НАШИ-
ТЪ ГРАНИЦИ, така и ВЪНЪ ОТЪ ТЪХЪ.

„БАЛКАНЪ“

Българско официално
пътническо бюро

СОФИЯ, ул. АЛАБИНЪ 60
Телефонъ 2-24-79 и 2-24-80
Телегр.: БОФБАЛКАНЪ

Ж. П. БИЛЕТИ ЗА БЪЛГАРИЯ

абонаментни, семейни, за младоненци, по редовната
тарифа

БИЛЕТИ ЗА ЧУЖБИНА

мелъзопътни, аеропланни, за спалните вагони
„Mitropa“.

Подробни и безплатни сведения

ДИРЕКЦИЯ **НА** **ВЪНШНАТА** **ТЪРГОВИЯ**

СОФИЯ, БУЛ. ЦАРИЦА ЙОАННА 6
ТЕЛЕФОНИ: 2-75-72 НУМЕРАТОРЪ
ТЕЛЕГРАФ. АДРЕСЪ: ЕКСПОРТИНЪ

Държавен орган за провеждане външната
търговска политика на България.

Полага всестрани грижи за организиране и
насърдчение на българския износ и внос.

Извършва държавен контрол върху подго-
товката на производството и пласмента на
всички български стоки, предназначени за
износ.

Грижи се за пропагандата на българското про-
изводство на външните пазари.

Дава безплатни, изчерпателни и точни сведе-
ния по всички въпроси въ областта на бъл-
гарската външна търговия.

„КАОЛИНЪ“

Акц. минно индустриално

дружество — ВАРНА

Производство на промитъ каолинъ, суровъ каолинъ, кварцовъ пѣськъ и разни глини отъ собственитѣ си мини и инсталации.

ПРОМИТЪ КАОЛИНЪ
УПОТРЕБЛЕНИЕ: Порцеланова индустрия, хартиена индустрия, вжарска индустрия, каучукова индустрия, химическа индустрия, бояджийски цели и пр.

КВАРЦОВЪ ПѢСЪКЪ
УПОТРЕБЛЕНИЕ: Стъкларска индустрия, порцеланова индустрия, водно стъкло, глазура и (бетонъ) строежи и др.

ИЗКОПАЕМЪ КАОЛИНЪ
УПОТРЕБЛЕНИЕ: Фаянсови печки, огнеупорни тухли, вагарианки, измазване печки и пещи.

**ЦЕНТРАЛА
ЗА
НАРОЧНИ
ДОСТАВКИ**

**ЦЕНТРАЛНО
УПРАВЛЕНИЕ**

ул. СОЛУНЪ 4 — СОФИЯ

Телефонъ 2-74-80

„ТЕКСТИЛЪ“

АКЦИОНЕРНО Д-ВО ЗА ПАМУЧНО ПРЕДАЧЕ-
СТВО И ТЪКАЧЕСТВО

ВАРНА

КАПИТАЛЪ 30.000.000 ЛВ.
НАПЪЛНО ВНЕСЕНЪ

прежди, платна български бълени и небълени,
оксфорди, цвѣтни аладжи, докуми и др.

ПРОИЗВОДСТВО НА СОБСТВЕНИТЪ МУ ФАБРИКИ ВЪ
ВАРНА

Телефонъ 29-21 и 29-22

За телеграми: „ТЕКСТИЛЪ“

„І-ВА БЪЛГАРСКА ПЕТРОЛНА ИНДУСТРИЯ“

АКЦИОНЕРНО ДРУЖЕСТВО ЗА ПЕТРОЛНА ТЪР-
ГОВИЯ И ИНДУСТРИЯ

РУСЕ

ПРОИЗВОДСТВО НА БЕНЗИНЪ, ГАЗЪ, ПЪКУРА,
СМАЗОЧНИ МАСЛА И ПР.

Телефони: 28-51 и 29-82

За телеграми: Рафинерията

Акционерно друнество
за конарска индустрия

Хр. В. Марокинджиевъ & С-ие

ГАБРОВО

Най-реномираната фабрика за
производство на обущарски
гънове. Основана 1887 година

ПОЛОВИНЪ ВЪКОВНО
конарско производство

За телеграми: **МАРОКИНДЖИЕВЪ**

Телефони: Фабриката 350, Домъ 454 и 550

ЗАВОДИ НИКОЛА ЧИЛОВЪ

Акционерно д-во за химически произведения, осн. 1912

СОФИЯ, АЛЕКСАНДЪРЪ I № 1

ТЕЛЕФОНИ: 2-56-78, 2-50-39, 2-56-79, 2-74-03

ПРОИЗВЕЖДА

МАСЛЕНА ФАБРИКА:

РАСТИТЕЛНИ МАСЛА, ВТВЪРДЕНИ МАСЛА
И ФУРАЖИ.

САПУНЕНА ФАБРИКА:

ВСИЧКИ ВИДОВЕ
САПУНЪ ЗА ПРАНЕ „ПЪТЕЛЪ“.
ТОАЛЕТЕНЪ САПУНЪ „ИДЕАЛЪ“.

ПАРФЮМЕРИЙНА ФАБРИКА:

ПАСТА ЗА ЗЪБИ „ИДЕАЛЪ“, ХОРМОНОВЪ КРЕМЪ „ГИТА“ СПОРТЕНЪ, КРЕМЪ „ИДЕАЛЪ“, КРЕМЪ ЗА ЛИЦЕ „ИДЕАЛЪ“, ПУДРА „ИДЕАЛЪ“, БРЪСНАРСКИ КРЕМЪ, ЧЕРВИЛА ЗА УСТНИ, ЧЕРВИЛА ЗА СТРАНИ, ОДЕКОЛОНИ, ВОДА ЗА ЗЪБИ, БОЯ ЗА КОСИ „МАГИЯ ИДЕАЛЪ“ ВЪ РАЗЛИЧНИ ЦВЪТОВЕ, ПУДРА „ИДЕАЛЪ“ И ДР.

ГЛИЦЕРИНОВА ФАБРИКА:

АПТЕКАРСКИ, ТЕХНИЧЕСКИ И ДИНАМИТЕНЪ ГЛИЦЕРИНЪ.

ТУТКАЛНА ФАБРИКА:

КОЖЕНЪ ТУТКАЛЪ, КОКАЛЕНЪ ТУТКАЛЪ „СЛОНЪ“, ЖЕЛАТИНЪ, ХИМИЧ. ТОРОВЕ.

ХИМИЧЕСКА ФАБРИКА:

ВСИЧКИ ВИДОВЕ ГРЕСЪ, КОНСИСТЕНТНИ И ТЕКСТИЛНИ МАСЛА, ПАСТА ЗА ПЕЧКИ „ПЪТЕЛЪ“ И ДР.

ВИСШЕ **ТЪРГОВСКО** **УЧИЛИЩЕ** **ВАРНА**

ПРИЗНАТО ОТЪ ДЪРЖАВАТА ВИСШЕ УЧЕБНО ЗАВЕДЕНИЕ

Разработва общественно-стопанскитѣ и търговско-техническитѣ науки изобщо и съ огледъ на стопанския животъ на страната. Дава възможностъ за основно изучаване на нѣмския, френския, италианския и английския езици. Дава академическо образование на лица отъ двата пола, които се готвятъ за ръководни административни и организационни служби въ частнитѣ, обществени и държавни предприятия и учреждения.

ПОДГОТВЯ КАНДИДАТИ ЗА ПРЕПОДАВАТЕЛИ ВЪ ТЪРГОВСКИТѣ И ПРОФЕСИОНАЛНИТѣ УЧИЛИЩА ВЪ СТРАНАТА.

ТРУДОВА ОСИГУРИТЕЛНА КАСА

(бившъ Посмъртенъ фондъ)

при

ОБЩИЯ СЪЮЗЪ на БЪЛГАРСКИТЪ РАБОТНИЦИ, въ гр. СОФИЯ

Донасяме до знанието на всички предприятия за индустрия, търговия, кредитъ и други, че ТРУДОВАТА ОСИГУРИТЕЛНА КАСА при ОСБ Работници е въвела ГРУПОВИ СОЦИАЛЪ-РАБОТНИЧЕСКИ ОСИГУРОВКИ, при най-низка и научно-застрахователна премия.

ФИНАНСОВАТА ТЕЖЕСТЬ НА ГРУПОВАТА ЗАСТРАХОВКА СЕ ПОНАСЯ:

- а) отъ ОСБ Работници
- б) отъ самия застрахованъ работникъ и
- в) отъ предприятията, САМО срещу 28, — лева ГОДИШНО за единъ застрахованъ за 3.000 лева, или осигуренъ капиталъ до 10.000 лева при специални премии.

На масовитъ случай, когато почине работникъ, семейството му още на другия день да изпада въ крайна мизерия, ТРѢБВА ДА СЕ ТУРИ КРАЙ! На тази именно ПОЛУВЪКОВНА РАНА върху снагата на българското работничество ТРУДОВАТА ОСИГУРИТЕЛНА КАСА при ОСБ Работници, съ благосклонното участие на предприятията, чрезъ груповата застраховка, Е НАМЪРИЛА ЕФИКАСНИЯ ЛѢКЪ. За едно кратко време ТРУДОВАТА ОСИГУРИТЕЛНА КАСА, чрезъ СТОТИЦИ предприятия, Е ИЗПЛАТИЛА НА ПОСТРАДАЛИ РАБОТНИЧЕСКИ СЕМЕЙСТВА надъ 4.000.000 — лева!

Направете групова застраховка и на Вашитъ работници въ ТРУДОВАТА ОСИГУРИТЕЛНА КАСА при ОСБ Работници, за да се манифестира по най-блѣскавъ начинъ сътрудничеството между ПРЕДПРИЯТИЕ, ОРГАНИЗАЦИЯ и ТРУДЪ! Частъта на предприятията въ груповата застраховка е САМО 7 (СЕДЕМЪ) СТОТИНКИ на день за единъ работникъ! Тия 7 стотинки на день, обаче, ще допринесатъ така много за социалния миръ въ Родината ни!

Националната ни общностъ очаква всички социално мислящи работодатели да изпълнятъ ДЪЛГА си къмъ другия важенъ въ производството факторъ — БЪЛГАРСКИЯ РАБОТНИКЪ.

Потърскайте условията на груповата застраховка въ ТРУДОВАТА ОСИГУРИТЕЛНА КАСА при ОСБ Работници, които ще Ви бждатъ изпратени веднага безплатно.

Районен земеделски кооперативен синдикатъ
„ОБЩЪ ПОДЕМЪ“ — ПРОВАДИЯ

Основанъ 1919 год.

Телефонъ № 15.

ОБЕДИНЯВА 60 кредитни кооперации отъ Провадийска околия съ
5000 членове кооператори.

СОБСТВЕНИ СРЪДСТВА:

Дѣловъ капиталъ лева	4.551.648
Разни фондове лева	37.539.092

Дейности:

1. Общи продажби:

- а) На всички видове зърнени храни: свободни и монополни.
- б) На произведения отъ животински произходъ: яйца, птици, кожи, млекопреработване, свини, свинска месо, агнета, овце и др.
- в) Събиране конопени стебла и влакна и тяхното преработване, като агенти на Дирекция „Хранинизация“.

2. Общи доставки:

- а) На колоннални стоки, земеделски машини и машинни части, земеделски оръдия и книжарски материали.
- б) Горивни и смазочни материали.

3 Производство на грапи.

КЛОНОВЕ: с. Вълчи-Долъ, Варна, събирателен пунктъ на храни гара Синдель.

Участвува въ управлението и печалбите на „Солоподемъ“ — минно индустриално предприятие при Министерството на търговията — гара Мирово.

ОТЪ СИНДИКАТА.

ПОБЕДА О. О. Д-ВО

Износъ — вносъ — търговия — представителство
СОФИЯ, ул. Ст. Карадна, 7

Телефонъ 2-65-65

Телеграми: ПОБЕДУМЪ

БАНКОВИ СМЪТКИ:

Банка Български Кредитъ

Герм.-Бълг. Кредитна Банка

СЕРЕАЛЪ — ЕКСПОРТЪ А. Д.
София, ул. Алабинска № 35

Износъ на:

зърнени храни, варива, фуражъ и др.

Яйца, агнешки и ярешки кожи и др.

№ 2-60 99

Телеф. № 2-07-10

№ 2-66-07

Пощенска кутия 301

Телеграфенъ адресъ: БУЛГРЕНЪ

Цена 50 лева